

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

2011

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

Fra Ribe Amt

Fra Ribe amt 2011

Udgives af Historisk Samfund for Ribe Amt.
Produktion: Rosendahls

ISSN 0046-4864

Eftertryk af årbogens artikler kun
med tilladelse fra forfatterne.

Omslagsbillede:

Aftenstemning ved Nymindegab, 1925 er en god illustration til Kristensens måde at fortolke Nymindegab på, men også af hele hans forståelse af, hvad det ville sige at være kunstmaler. Maleriet lægger vægt på og fremmaner den skønne stemning og det oplagt maleriske i Nymindegab. Solnedgang i vest hvorved skibenes silhuetter kommer til at stå skarpt og smukt i modlyset. Motivet er så velvalgt og smukt, som det er oplagt, for en maler med sine rødder i naturalismen og længere tilbage i det romantiske landskabsmaleri. (Foto Museet for Varde By og Omegn)

Fra Ribe Amt

Historisk Samfund for Ribe Amt
2011

Nymindegabmalerne

– Om malerkolonien i Nymindegab ca. 1880-1960

Af John V. Jensen

Indledning

Vi kalder dem *Nymindegabmalerne*. Udtrykket leder os uvilkårligt mod den antagelse, at der i Nymindegab var en koloni af kunstnere i lighed med *Skagensmalerne* – den vel mest berømte kunstnerkoloni i dansk kunsts historie, og vi ved da også med sikkerhed, at en række kunstnere malede flittigt i Nymindegab i perioden fra ca. 1880 og til 1960. Således kom den senere så berømte kunstmaler Laurits Tuxen i slutningen af 1870'erne til Nymindegab og fattede hurtigt kærlighed til stedets ejendommelige poesi, som han selv betegnede det.¹ Siden fulgte en række andre malere i hans fodspor. Sporene efter malerne finder vi i dag først og fremmest i form af malerier med motiver fra Nymindegab foruden ældre tekster og mundtlige overleveringer. Men selvom der beviseligt var adskillige gode kunstnere i Nymindegab, har disse aldrig opnået samme berømmelse som deres karismatiske kollegaer på Skagen, Bornholm eller Fyn for den sags skyld – i den sammenhæng er *Nymindegabmalerne* stadig et mere eller mindre ubeskrevet blad. For selvom de i dag har fået deres eget museum i Nymindegab – kan man så overhovedet tale om en kunstnerkoloni i Nymindegab?

En sammenligning mellem malerne i Nymindegab og andre samtidige danske

kunstnerkolonier vil imidlertid kunne gøre os klogere på spørgsmålet.

Nymindegabmalerne har nemlig en række karakteristika til fælles med fx *Skagensmalerne*, *Fynbomalerne* og *Bornholmmerne*, og deler altså også enkelte malerpersonligheder med Skagen. Således var det jo en maler, der ofte forbindes med de kendte Skagensmalere, der »opdagede« Nymindegab. På de følgende sider undersøger og diskuterer jeg, om det overhovedet giver mening af tale om en kunstnerkoloni i Nymindegab i tidsrummet fra ca. 1880-1960. Derefter søger jeg en forklaring på, hvorfor Nymindegabmalerne delvist blev glemt. Afslutningsvis illustrerer jeg ved hjælp af eksempler fra to malere, hvor forskelligt malerne opfattede og fortolkede den egn, de havde fattet kærlighed til.

Kunstnerkolonier i Danmark og Europa

Nymindegabmalerne siger vi. Og når vi siger det, refererer vi til en gruppe af malere, hvis fælles interesse bestod i en fascination af naturen, lyset og miljøet omkring Nymindegab, og herfra hentede de deres motiver til deres malerier. Vi kender ikke ophavsmanden til udtrykket, men det er tilsyneladende dannet analogt med navnene på de andre kunstnerkolonier. Her er reglen nemlig, at

„Det var Virkeligheden med megen Poesi, alting her er naturligt og uberørt«. Ordene er kunstmaleren Laurits Tuxens, og de dækker præcist Tuxens, men også hans samtids, fascination af livsformen i fiskerlejet i Nymindegab, der stod i skarp kontrast til den moderne storby, hvor Tuxens selv havde sine rødder.

Malernes ønske om at arbejde i det fri kom desuden til at betyde, at studiet af lys og lysvirkninger fik en afgørende rolle, hvorved kunstnerkolonierne blev en del af en fornyelse i dansk kunst – den såkaldte naturalisme og i nogle tilfælde impressionisme. (Foto Museet for Varde By og Omegn).

de enkelte kunstneres navne og personligheder er underordnet lokalitetens navn. Dette gælder for Nymindegab, som det gælder Skagensmalerne og fynbo- og bornholmmermalerne osv. Det er *Skagen* før Krøyer og Ancher, det er *Fynbomalerne* eller *Fynboerne*

før Johannes Larsen,² Peter Hansen og Fritz Syberg osv. Først lokaliteten og dernæst kan man så finde ud af, hvilke personligheder, der opholdt sig i kolonierne eller var en del af dem. Når det gælder selve udtrykket Nymindegabmalerne indikerer det på den

ene side, at der var tale om en rigtig kunstnerkoloni, men på den anden side er det også en mulighed, at udtrykket simpelthen er en tilsnigelse til sandheden og er konstrueret langt senere og måske endda i markedsføringsøjemed? Med andre ord hvad er de faktiske realiteter bag betegnelsen Nyminddegabmalerne?

Kunstnerkolonier er i øvrigt ikke noget specielt dansk fænomen, således var det en tendens, der som så meget andet kom fra udlandet til Danmark. Kunstnere har langt tilbage tilhørt forskellige skoler. I den italienske renæssance kendes både den venezianske og den florentinske, der måske snarere er malerskoler end egentlige kolonier. Ikke desto mindre er der også i det tilfælde tale om, at skolernes individer skjuler sig under lokaliteterne hhv. Venedig og Firenze.

I dansk kunst kom særligt Rom til at spille en hovedrolle op gennem 17- og 1800-tallet, fordi danske kunstnere og deres europæiske kollegaer valfartede hertil for at finde inspiration i den evige stad.³ I Rom opstod der også en dansk kunstnerkoloni, hvor bl.a. Eckersberg, Thorvaldsen og H. C. Andersen hørte til de prominente navne, der gæstede eller opholdt sig i byen i kortere eller længere perioder.

Vender vi blikket mod Danmark, »opdagede« malerne Jylland og andre af rigets fjerne egne og i begyndelsen af 1800-tallet. Maleren Martinus Rørbye besøgte Skagen i 1830'erne, og nationalromantikens naturskildringer slog et par årtier senere igennem hos kunstnere som Christen Dalsgaard, Frederik Vermehren og Julius Exner, der malede en lang række minutøse skildringer af den danske almue. Imidlertid adskil-

ler de lidt senere malere på Skagen, Fyn, Bornholm og i Nyminddegab sig dels ved at udgøre små fællesskaber og dels ved, at de frem for den minutøse realistiske gengivelse med Laurits Tuxens ord i højere grad var optaget af *Friluft, Solskin, Støv og Røg*.⁴ Friluftsmaleriet slog for alvor igennem i disse år, og i Skagen malede og færdiggjorde P. S. Krøyer flere af sine store malerier i det fri. Dette kan også have været praksis for nogle af malerne i Nyminddegab.⁵ Ikke desto mindre kender vi en del malerier af skitseagtig karakter bl.a. af Lauritz Tuxen, der synes at antyde, at den gamle praksis ikke var forladt helt endnu. Ønsket om at arbejde i det fri kom bl.a. til at betyde, at studiet af lys og lysvirkninger fik en afgørende rolle, hvorved kunstnerkolonierne blev en del af en fornyelse i dansk kunst – den såkaldte *naturalisme* og i nogle tilfælde *impressionisme*.

Den første moderne kunstnerkoloni, hvor til de danske malerkolonier i Skagen og på Fyn hører, opstod omkring 1820 i Barbizon ca. 60 km sydøst for Paris, herefter bredte fænomenet sig langsomt og fortrinsvis mod nord og tæller bl.a. det berømte Worpswede ved Bremen, hvis navn altid vil være forbundet med digteren Rainer Maria Rilke.⁶ Det var ikke mindst naturen, der optog disse kunstnere, og de dyrkede samtidig en mere fri tilgang til maleriet i retning af realismen, mens de fjernede sig fra den græsk-romerske antiks kunstidealer som altings målestok.

Det er på en lignende baggrund, at kunstnerkolonien i Skagen opstod i 1870'erne. I Nyminddegab begyndte det hele med Laurits Tuxens ankomst i 1879, og i løbet af 1880'erne og 90'erne ankom nye kunstnere og

Nymindegab Kro.

Det begyndte typisk på den lokale kro, hvor kunstnerne slog sig ned under små og primitive forhold midt i den fremmedartede natur måske med et lokalt fiskermiljø med en rigdom af maleriske motiver. Sådant begyndte det i Skagen og sådan begyndte det i Nymindegab. Senere lejede kunstnerne værelser eller små huse og mange endte med at bo hele året i deres egne huse. Sådant var det i mange af de kendte kunstnerkolonier, og sådan var det også i Nymindegab. På billedet ses den gamle Nymindegab kro, som den så ud i begyndelsen af 1900-tallet. (Museet for Varde By og Omegn).

andre danske kulturpersonligheder til Nymindegab for at opleve dette sted, som Tuxen kunne berette så eventyrligt om i ord og billeder. På Fyn og på Bornholm opstod kunstnerkolonierne en anelse senere hhv. ca. 1890 og ca. 1910. Det betyder, at disse kunstnerkolonier tidsmæssigt er nogenlunde sammenfaldende med de kunstnerisk mest produktive år i Nymindegab, som er fra ca. 1910-1930.⁷ Det var i Nymindegab som i Skagen, på Fyn og Bornholm det geo-

grafiske særpræg og muligvis det sociale liv, der havde betydning for kunstnerne. Malerierne afspejler netop den måde, hvorpå de knyttede sig til stedet og befolkningen. Kunstnerkolonierne og herunder også malerne i Nymindegab blev altså et vigtigt element i fornyelsen af dansk kunst – og denne udvikling sporer man også i billederne, der spænder fra realisme over naturalisme og impressionisme til ekspressionisme.

Det moderne og det før-moderne Danmark

Det fjerne Danmark var ofte målet for kunstnerne, hvad enten de søgte til Nymindegab, Skagen eller andre steder. Det hænger sammen med, at anden halvdel af 1800-tallet var en periode i dansk historie, hvor industrialiseringen i byerne begyndte at tage fart. Således opstod der især mod slutningen af århundredet et stadig større skel mellem by og land. Skellet mellem det moderne og det før-moderne trådte klarere frem end nogensinde tidligere.

I Danmark var moderniteten først og fremmest lokaliseret i København, den eneste danske by med en anseelig størrelse. Det kan man læse om i det såkaldte *moderne genembruds* store forfatterskaber som fx Henrik Pontoppidan og Herman Bang. Det før-moderne fandtes derimod stadig i mere eller mindre uspoleret tilstand i landets randområder og i særdeleshed i Nymindegab.

I samme tidsrum voksede interessen for naturen og dermed også landskabsmaleriet i takt med, at den græsk-romerske inspiration trængtes i baggrunden. Landskabsmaleriet og ønsket om at male i det fri var i 1870-80'erne nyt og et opgør med den, efter mange yngre kunstners mening, forældede akademiske tradition i Danmark. Hvor romantikkens malere gerne havde søgt inspiration i isolationen, søgte den ny tids kunstnere at dyrke det kunstneriske samvær på afstand af storbyen. I det fjerne søgte man hinandens støtte og nærhed, maledes sammen, festede sammen og dannede hele kolonier, som Skagen jo er det mest velkendte danske eksempel på.⁸ Derfor opsøgte danske kunstnere rigets fjerneste afkroge

for at sanse, indfange og fastholde skønheden og den umiddelbare naturoplevelse.⁹ Ude ved kysterne og lidt senere også på hedesletterne fik kunstnerne øjnene op for den oversete skønhed og poesien ved det Danmark, der stod midt i eller over for en voldsom transformation. Her fandt de noget af det, de søgte: mennesker, der stadig levede i tæt kontakt med naturen og dens luner midt i de af og til forblæste og fremmedartede landskaber. Størst tiltrækning på kunstnerne havde havet og kyststrækningerne. Og ikke nok med at kunstnerne opdagede havets maleriske kvaliteter, man blev også bakket op af samtidens læge- og sundhedsvidenskab, der anbefalede, at man dyrkede solen, naturen og i det hele taget kroppligheden, og hvad var så mere ideelt end at opsøge havet, hvor man netop kunne bade i havet og få sol på stranden.¹⁰ Et andet forhold, der også gjorde sig gældende, var den almindelige samfundsudvikling, der havde sørget for, at der i byerne var en interesse for og købere til netop den type landskabsbilleder. Det drejede sig om det voksende borgerskab i byerne, der skulle have kunst i forgyldte rammer på væggene. Motiverne måtte gerne være brave fiskere og måske deres friske døtre eller storslåede panoramaer fra fremmedartede landskaber som kystområderne i Jylland.

Typisk begyndte det hele på den lokale kro, hvor kunstnerne først slog sig ned under små og primitive forhold midt i den fremmedartede natur måske med et lokalt fiskermiljø med en rigdom af maleriske motiver. Sådan begyndte det i Skagen og sådan begyndte det i Nymindegab. Senere lejede kunstnerne værelser eller små huse

To: Gulbeardsen
15 Juli - 17 Aug.
1877

17/8 - 15/8 97. Chr. Skjold, Hovedpædagog, Skjold
1/8 - 15/8 97. A. Møntz. Rikshæren

H. M. Toppe. Skovruds. 1897.

Overskriver J. T. Bang. } tal Planlay
Frøi Ida Bang. } p/ Varte
Frøi Mari Bang. Fremvikskovsk.
Frøi Ahlenichlaget. Hjøbenhavn
Arkitekt Bang. Hansens

21/8 97 Hk Ein Oudomente. Farum
Kopiering Højst-Letter. København

J. F. Clement, Kbhvn - 2de juli - 23 Sept
Johan Rohde. Hjøbenhavn. 10 - 23

Side fra Nymindegab Kros gamle gæstebog 1892. Blandt navnene ses bl.a. maleren Gad Frederik Clements navnetræk. (Museet for Varde By og Omegn).

og flere endte med at bo hele året i deres egne huse. Sådan var det i mange af de kendte kunstnerkolonier, og sådan var det også i Nymindegab.

Det blev simpelthen moderne fra sidste halvdel af 1800-tallet at søge bort fra byerne og ud i naturen for sammen med ligesindede at dyrke vinden, vejret og landskabet dér. I mange tilfælde fandt kunstnerne også sammen privat og underholdt hinanden, mens berøringen med den *oprindelige* befolkning ikke altid var så stor. Dette gælder formentlig også i Nymindegab, hvor malere og komponister sikkert nok havde en vis kontakt med den stedlige befolkning i forhold til livets mere praktiske forhold, mens de lokale næppe var til stede, når der blev diskuteret kunst og litteratur, og hvad man nu ellers diskuterede, når man mødtes i naturen, på kroen eller privat. Sådan var det i reglen, og sådan var det med al sandsynlighed også i Nymindegab.¹¹

De første ansatser til noget, der kunne minde om en kunstnerkoloni i Nymindegab opstod altså i forlængelse af nationalromantikens forestillinger om at finde inspiration i fædrelandets natur og kulturelle traditioner på et tidspunkt, hvor mange malere søgte udendørs for at male lyset, sandet og den stedlige befolkning midt i al sin, sådan blev det opfattet, oprindelighed og ægthed. Kunstnerne i Nymindegab var koncentreret om området ved Nymindegab, hvor de malede og boede på kroen eller måske med tiden købte en sommerbolig. På dette punkt ligner forholdene i Nymindegab, det vi kender fra kunstnerkolonien i Skagen, mens den adskiller sig fra de to andre næsten samtidige danske kunstnerkolonier Fynbo-

malerne og Bornholmerne. Hvor kunstnerkolonien for overskueligheden skyld er defineret som hele Fyn og hele Bornholm, selv om de kunstneriske frembringelser udfoldede sig i både Kerteminde, Fynshoved og for Bornholms vedkommende på hovedøen såvel som på Ertholmene.¹² Men i Nymindegab og i Skagen samledes trådene altså omkring en enkelt lokalitet.

Kroen i Nymindegab

I den tidligste fase dvs. i slutningen af 1870'erne og i 1880'erne spillede Nymindegab Kro en helt afgørende rolle for, at der overhovedet kunne opstå en kunstnerkoloni. Kroen var det eneste sted de tilreisende kunne overnatte, og her har især kromanden Jens Lassen Kristensen antagelig også haft en betydning for at kunstnere følte sig vel til pas. Kunstneren Gotfred Røde har således portrætteret kromandens køer, mens Lassens portræt også findes i malersamlingen på Nymindegab Museum malet af fynboen Niels Hansen. Jens Lassen Kristensen skal have haft et godt forhold til kunstnerne, og i hvert fald vendte mange af dem tilbage år efter år. I forfatteren Erich Erichsens nøgleroman *Strandby Badehotel* (læs: Nymindegab kro) fra 1918 vies kromanden Søren Jensen (læs: Jens Lassen Kristensen) følgende beskrivelse: *Kromanden, Søren Jensen, stod udenfor Hoveddøren og tog imod. Han var en bredstammet Bondetype med et blondt, uglejlet Fuldskæg og et Par graa, glade og poliske Øjne. Den hvide Lærredsjakke var ikke uden Pletter og Flip kendte han ikke ret meget til, undtagen om Søndagen og til Højtiderne. I Mundkrogen sad en Cigarstump og oste og lyste, og en gammel, graa Kasket laa paa Sned over det*

purrede Haar. I beskrivelsen fornemmer man tydeligt, det kultursammenstød, der fandt sted, når den dannede overklasse og de velhavende kom til landets udkanter for, at blive styrket af den skarpe sol og den friske havluft. Umiddelbart kan beskrivelsen af kroværten jo næsten virke hånlige, men så kommer følgende væsentlige tilføjelse: *Men der var over hele hans tætte, fordringsløse Person en glad og rund Hjærtelighed, der ganske forsonede med hans fuldkomne Mangel på Stil som Vært.*¹³ De sidste linjer gengiver nemlig ganske præcist, hvad det var eliten søgte efter og mente at finde i Nymindegab og andre steder i den danske provins, nemlig det ægte og ufordærvede, som i de moderne bysamfund fik stadig trangere kår. *Strandby Badehotel* tegner et fint billede af livet i det gamle fiskerleje efter, at velhavere og kunstnere havde fundet dertil, og det er først og fremmest deres kærlighedsrelationer og relationer i øvrigt, vi kan læse om i romanen. De lokale fylder kun ganske lidt. Intrigerne opstår blandt de rige og dannede og forbliver også i de rækker. Titler, navne og slægt betød meget i 1918. I romanens beskrives Nymindegab som et alternativ til mere mondæne steder som Gilleleje, Hornbæk og Skagen, der var det bedre borgerskabs foretrukne feriedestinationer dengang. Nymindegab fremhæves derimod for at være mere jævnt og uden anstrengende selskabelighed, som det hedder. Et skudsmål, der næppe er helt forkert. Der var på det tidspunkt endnu kun velhavere, der tog på ferie eller på reaktion. I hvert fald udgøres størstedelen af bogens persongalleri af grosserere, kammerherrerinder, kammerjunkere, professorer, adjunker,

læger etc. og blandt disse støder vi på malerinden frk. Bigum (maleren frk. Maria Thymann), Maleren Witthusen, der med stor sandsynlighed er maleren Oscar Matthiesen samt amerikaneren Mr. Winstone, som antageligt svarer til englænderen David Pritchard gift med kunstneren Emily Pritchard.¹⁴

Nymindegab kro var samlingspunktet for det ferierende borgerskab, kulturpersonligheder og kunstnere og så de mange jægere, der hvert år også søgte til Nymindegab kro.¹⁵ Derfor kom kroen da også gennem årene til at råde over adskillige kunstværker af bl.a. Marie Sandholdt og Erik Henningsen. Kroens beliggenhed i de smukke, men øde omgivelser ved Ringkøbing fjords gamle udløb mod nord og dengang med færgeforbindelse til Holmslands klit og mod syd og sydvest Vesterhavet.¹⁶ N. M. Kromann skriver, at kroen fik sit privilegium i 1837 og fra 1846 har vi følgende beskrivelse af denne udpost: *det er vanskeligt for en Rejsende at blive overført over Nymindegab, da der ved Gabet foruden Kroen kun ligger 2 Huse, nemlig Toldbetjentboligen og Lodshuset, der kun er beboet af Lodsens i den Tid af Aaret, da Skibsfarten finder Sted.*¹⁷ Et andet godt indtryk af det tyndt befolkede Nymindegab er Marie Sandholts store maleri fra 1913*, hvor naturen og ikke mindst de lyngklædte strækninger råder.

Den unikke beliggenhed foruden den omtalte før-moderne og afsondrede levevis i fiskerlejet var præcis det, der først fangede Laurits Tuxens opmærksomhed. Derudover bør man naturligvis ikke glemme, hvilket med al tydelighed også fremgår og måske tydeligst af Laurits Tuxens billeder, at lyset i Nymindegab i sommerhalvåret var stærkt

og velegnet til farveskarphed og kontraster.

Også i denne sammenhæng er Nymindegab helt typisk, fordi langt hovedparten af de kendte danske såvel som europæiske kunstnerkolonier, der bestod af malere, lå i nærheden af vand, såsom søer, floder og i særdeleshed have.¹⁸ Netop det omtalte landskab omkring Nymindegab Kro udviste ganske særlige kvaliteter i den henseende og beliggenheden ved fjord og hav betød et mere varieret landskab end man kunne finde det andre steder i den umiddelbare nærhed som Søndervig, Henne, Vejers, Blåvand osv.

Både kroen og landskabet i Nymindegab har siden ændret sig uhyre meget. Den gamle kro, som de første malere og kulturpersonligheder med Tuxen i spidsen besøgte og satte deres navnetræk i gæstebøgerne, nedbrændte i 1936 og igen blot seks år senere i 1942.¹⁹ Kroen blev genopbygget og siden udvidet betydeligt senest omkring 2005.

Holmslands klit er i dag landfast og fjordens udløb blev i 1931 flyttet så langt nordpå som til slusen Hvide Sande. Denne ændring løste et påtrængende problem med de tilbagevendende tilsandinger af indsejlingen til Ringkøbing fjord, og sammen med dæmningen til Holmsland bygget omkring 1911 reducerede den også Nymindegabs betydning. Landskabsændringerne betød også, at det store hav, som ofte ses gengivet på malernes lærreder fra Nymindegab, i dag skjuler sig bag høje klitter. Fiskeriet og dermed også eseboder og -piger forsvandt i den første fjerdedel af det 20. århundrede. Alle forandringerne til trods ejer stedet i dag stadig en fantastisk skønhed og natur,

men det er et ganske andet sted end, da de første malere kom dertil.

Malerne i Nymindegab

Laurits Tuxen fandt, som allerede nævnt, vej til Nymindegab allerede i 1879 og indtil flere malerier tyder på, at han de efterfølgende somre vendte tilbage til Nymindegab, således har vi malerier fra dateret i årene 1879-83. I hans kølvand fulgte sidst i 1880'erne og i 1890'erne en række andre malere i første omgang eleverne og vennerne Ludvig Find, Gad Frederik Clement og Mogens Ballin. Det ved vi, fordi de efterlod sig spor i form af malerier, men man kan også forvise sig om det i de af kroens gamle gæstebøger, der blev reddet fra flammerne under brandene. Også i Tuxens breve hjem til familien fra 1879, kan man læse om hans begejstring og om oplevelserne i Nymindegab. Ludvig Find, ved vi, var i Nymindegab i 1889, hvor han bl.a. blev fascineret af de såkaldte eseboder, og det blev til maleriet *Æ' Boder*, der kan ses på Nymindegab Museum, derudover eksisterer der fra Finds hånd i hvert fald yderligere tre malerier med motiver fra Nymindegab, men hvorvidt disse blev malet i sommeren 1889 eller om Find af flere omgange var i Nymindegab, ved vi ikke.²⁰ Om Gad Frederik Clement, der stod både Tuxen og Find nær, vi ved derimod fra kroens gæstebog, at han var en tilbagevendende gæst i Nymindegab i løbet af 1890'erne.²¹

Disse tre kunstnere, der hørte til de første kunstnere i Nymindegab, synes imidlertid udelukkende at have lejet sig ind på kroen i sommermånederne,²² hvorefter de rejste tilbage til København og færdiggjor-

ERICH ERICHSEN
STRANDBY BADEHOTEL

BROGEDE SOMMERBILLEDER
FRA DEN DANSKE KYST

10413. a

Frederiksborg Lelehåndhævs
Bog, Musik- & Præf-handel,
H. Sinding-Pedersen,
København III, Telefon 2892

H. HAGERUP⁸ FORLAG · KØBENHAVN

Nymindegab var ikke overrendt i sammenligning med andre af datidens fashionable feriesteder som Hornbæk, Gilleleje, Skagen og hvad de ellers hed, og stedet var uden anstrengende selskabelighed, som Erich Erichsen beskrev det i sin nøgleroman Strandby Badehotel (læs: Nymindegab kro) fra 1918, hvis handling udspillede sig blandt sommergæstere og malere i Nymindegab under Første Verdenskrig.

de deres friluftsskitser til salgbare malerier. Det er imidlertid svært at afgøre, hvornår vennerne Tuxen, Find og Clement besøgte Nymindegab for sidste gang, men det yngst kendte Tuxen-maleri fra Nymindegab har *Nordmandskrogen* som motiv og er dateret 1900. Den såkaldte *Nordmandskrog* blev først gravet i 1892, hvilket jo taler for at han vendte tilbage til Nymindegab af flere omgange.²³ I samlingen på Nymindegab Museum findes desuden et smukt lille landskabsbillede af Carl Frydensberg fra 1897, der også stod i forbindelse med de tre andre, og han kan også meget vel være rejst til Nymindegab for at male på deres opfordring.²⁴ Disse malere med Tuxen og Clement i spidsen var pionererne i Nymindegab og udgør i den forstand fortroppen.

Fra omkring århundredeskiftet og henover Første Verdenskrig (1914-18) og årene derefter, tyder materialet på, at kredsen i Nymindegab nu talte en gruppe kunstnere på henvend 10-12 medlemmer, der i tiden omkring Første Verdenskrig og i årene derefter var faste sommergæster i Nymindegab, hvor de holdt til i deres sommerhuse eller på Nymindegab Kro. Det drejede sig om bl.a. Oscar Matthiesen, Vilhelm Th. Fischer, Erik Henningsen, Maria Thymann og Marie Sandholt. Dertil kommer yderligere en gruppe malere af tilsvarende størrelse med en lidt løsere tilknytning til Nymindegab fortrinsvis fra tiden omkring Første Verdenskrig og i mellemkrigsårene, hvor vi kender malerier fra Nymindegab af malere som Niels Holbak, Marius Skov, Gotfred Rode og Niels Hansen. Givet vis har de fået kendskab til områdets kvaliteter via malernes billeder eller via kollegaer eller bekendtska-

ber, hvorefter de har opsøgt området, men det har vi ikke meget kendskab til.

Kernen af kunstnerene i Nymindegab finder vi også spor af et andet sted: nemlig i *Nymindegab Byggeværn* stiftet i *Bådmandshuset* 1915, som var en tidlig »lokalplan« for området, og blandt navnene optræder: Maler Oscar Matthiesen og hustru (ejere af Bådmandshuset), Frk. Thymann, Malerinde, Hr. og Fru Pritchard, Maleren Vilhelm Th. Fischer samt komponisten Ludolf Nielsen og hustru. Foruden flere medlemmer af det bedre borgerskab. Medunderskriverne behøvede ikke at være husejere fx boede Vilhelm Th. Fischer under sine ophold i Nymindegab vist nok altid på kroen.

Malere som Johs. V. Kristensen og Carl Trier-Aagaard, Valdemar Lebel og Jakob Hüschemann m.fl. udgjorde i en vis forstand bagtroppen, som de yngre Nymindegabmalere. Således forekommer det, at tiden var ved at rinde ud i 1930'erne og med den tyske besættelse i 1940 og ekspropriationen af Johannes V. Kristensens bolig i Nymindegab var det næsten slut.

I alt kender vi malerier af mere end 20 malere, der har skildret landskabet og livet ved Nymindegab i perioden fra ca. 1880-1960.²⁵ Der kan sagtens have været endnu flere, uden at vi kender til dem i form af omtale eller i form af efterladte værker. Kunstnerisk set kom maleriet Nymindegab rigtig godt fra start med den dygtige Tuxen i forreste linje, hvorimod malerne var talstærkest i årtierne, der omkredser Første Verdenskrig.

Førnævnte Oscar Matthiesen var en af malerne i Nymindegab, der i begyndelsen havde indlogeret sig på kroen, men siden

havde skiftet krostuen ud med eget sommerhus. Mange år senere fortalte den gamle Matthiesen i et avisinterview fra 1951, om den første tid: *Her [Nymindegab Kro] fik man god mad og i det hele taget en fin behandling, og pensionsprisen var kun 2 kr. for et døgn. Nymindegab blev jeg efterhånden så forelsket i, at jeg i 1900 købte et stråttækt fiskerhus af en kone, hvis mand var druknet, det gav jeg 400 kr. for.*²⁶ Ligeledes mange år senere fortalte en anden af malerne – der i dag er glemt – Emily Pritchard om de hensvundne dage: *Dengang var Nymindegab noget helt andet, et yderst primitivt fiskerleje, hvortil kun enkelte kunstnere havde fundet vej. Det var Erik Henningsen, Oscar Matthiesen, frøknerne Thymann og Sandholdt. Tuxen viste sig ogsaa med mellemrum.*²⁷ Hun kunne også have nævnt Clement og måske Find og en hel del andre, men sagen er nok den, at de nævnte udgjorde inderkredsen blandt kunstnerne i Nymindegab, mens Clements og Finds tilknytning antageligt var løsere – da ingen af disse købte hus i Nymindegab.

I landskabet omkring den nuværende Redningsvej, der går fra kroen og følger det gamle udløb mod syd og på Bjålumvej, der følger udløbet mod nord, og som tidligere kaldtes *Nørregade* til trods for, at den kun var en vej i sandet uden belægning, byggede eller købte kunstnerne deres sommerhuse. Disse sommerhuse ligger mere eller mindre uforandrede den dag i dag. Endnu kan *Bådsmanshuset*, Pritchards, Ludolf Nielsens, Valdemar Lebels og Carl Trier-Aagaards huse ses på klitten. Kun Johs. V. Kristensens herskabelige sommerhus på Bjålumvej er helt forsvundet efter det nedbrændte totalt i 1960'erne. Alle sammen er de, tilsammen

med den stærkt ombyggede kro, tavse vidner til historien om malerne i Nymindegab. Kun få af de gamle sommerhuse, der endnu kan ses på klitten i Nymindegab, tilhørte kunstnerne. De fleste var ejet af fabrikanter og grosserer, hvilket vi også får en fornemmelse af i *Strandby Badehotel*. Man må desuden formode, at kunstnere blandt disse velhavere også kan have haft en ganske udmærket indtægtskilde og afsætningsmulighed.

Den lokale historiker Torben Klinting, der bl.a. skrev indlevende om fiskerne i Nymindegab, kendte – i hvert fald på afstand – også kunstnerne, der holdt til på kroen. Han skriver: *I den hyggelige Kro ses mange Billeder af flere af vort Lands mest betydelige Kunstmalere, som gennem en lang Aarrække har tilbragt en Sommerferie dér.*²⁸ Han oplyser ikke, hvem det i øvrigt drejer sig om, og hans beskrivelse af dem er så vag, at han givet vis især kendte dem af omtale. Et kvalificeret gæt på, hvem Klinting mon havde i tankerne kunne lyde på Erik Henningsen, Oscar Matthiesen, frøknerne Thymann og Sandholdt; Niels Hansen, Johs. V. Kristensen, Gotfred Rode og Vilhelm Th. Fischer. Det fremgår også af Torben Klintings beskrivelse, at der sandsynligvis i vid udstrækning især var tale om et sommerfænomen. Dette forhold ændrede sig imidlertid i løbet af 1920-30'erne, da malerne Johs. V. Kristensen, Carl Trier Aagaard og Valdemar Lebel selv byggede huse/sommerhuse i Nymindegab, hvor de opholdt sig store dele af året, hvor de lidt ældre malere typisk havde købt deres huse af fiskerne og deres enker jf. Oscar Matthiesen, og som de forlod, når sommeren var ovre.

Et eksempel på Johannes V. Kristensens tilgang til maleriet og dermed også til Nymindegab kunne være det tidlige maleri Bådebro ved Gammelgab fra 1909, der skildrer et udsnit fra den nordligste del af det gamle udløb/indsejling til Ringkøbing Fjord Gammelgab. Det mennesketomme, isolerede og fjordens smukke landskab med de høje klitter, der er karakteristiske for stedet, og her fandtes det ikke-urbane eller det eksotiske, som adskillige af de malere, der var draget til Jyllands vestkyst, netop var på jagt efter. (Foto Museet for Varde By og Omegn).

Et andet vidnesbyrd om kunstnerne i Nymindegab finder vi hos forfatteren Hakon Mielche i bogen *Vesterude* fra 1943, hvor han giver en kort, men smuk beskrivelse af malerne, naturen og de syner, som lige præcis malerne også var på jagt efter: *I den første Tid efter Opdagelsen af Nymindegab Kro holdt Malerne til på Egnen. Her boede Frøken Thymann, hvis store Lærreder stadig hænger paa Kroens Vægge. [...] For Nymindegab venter stadig på den Maler, der kan gribe den majestætiske, voldsomme Stemning i Solnedgang,*

*set fra Kroens Vinduer en Aften, naar vældige Skyer taarner sig op i vest, naar den stride Vind Striber det blanke, stille Vand i den gamle Strøm mellem Fjord og Hav, og naar Havet selv staar som en violblaa Stribe bag de takkede Klitter i vest og nordvest. Det Skuespil kan ingen anden Solnedgang paa Vestkysten maale sig med.*²⁹

Beretningen kan sammen med de øvrige spredte spor tjene til at underbygge, at der ligesom i Skagen, på Fyn og Bornholm også var tale om en malerkoloni i Nymindegab. Antallet af kunstnere og malere i Ny-

mindegab syner måske ikke af meget i forhold til Skandinaviens største og mest berømte kunstnerkoloni i Skagen, hvor der i tidsrummet ca. 1830-1925 var op mod 100 malere fra hele Norden, og på Bornholm var Karl Isakson jo svensk³¹. Her kan Nymindegab bedre sammenlignes med den mindre kolonie på Fyn, der også kun bestod af danske malere. Desuden må man heller ikke forvente, at malere og kunstnere i Nymindegab udgjorde et tæt sammenvævet kunstnerisk kollektiv, hvor livssyn og kunstnerisk program gik i ét. Snarere var de en del af tidsånden, der var blevet fortryllet af Nymindegab pga. isolationen, landskabet og livet dér. Her kunne de næsten uforstyrret færdes i naturen og male i det fri, som var det, der vel nok mere end noget andet var det, der bandt dem sammen.

Det tungest vejende spor eller bevis på malerkolonien i Nymindegab eksistens er dog uden tvivl det store antal af malerier med motiver fra Nymindegab-området, der findes i privateje, på museer og ikke mindst i den omfattende malerisamling på Nymindegab Museum.

Der er på baggrund af ovenstående grund til konkludere, at der vi godt kan tale om en kunstner- eller malerkoloni i Nymindegab. Samtidig bør det naturligvis også slås fast, at der stadig er meget, vi ikke ved om malerkolonien i Nymindegab.

Livet i Nymindegab

Hvorvidt denne kunstnerkoloni baserede sig på venskaberne mellem kunstnerne, sådan som tilfældet var med Tuxen, Clement og Find, ved vi faktisk ikke. Når det gælder fx Fynboerne, så var denne kunstnergruppe

baseret på venskaber mellem malerne, og det samme gjorde sig også delvist gældende blandt bornholmerne og Skagensmalerne. Sidstnævnte er jo vid berømmede ikke mindst for P. S. Krøyers hang til festivitas i alle mulige anledninger fødselsdage, afslutningen på et maleri etc. *Der var Fester, naar Kunstnerne og deres Venner kom, og naar de rejste, dog allermost straalende paa deres Fødselsdage*, som kunsthistorikeren Karl Madsen skriver.³⁰ Det er meget tænkeligt, at noget lignende var tilfældet i Nymindegab, men tilsyneladende aldrig vildere end, at sporene nu er væk.

Det er også uvist, om et eller flere af kunstnerhjemmene udgjorde et samlingspunkt for kunstnerne i Nymindegab, ligesom det var tilfældet med Anna og Michael Anchers hjem i Skagen eller Johannes Larsens i Kerteminde, der en overgang var samlingssted for Fynbomalerne. Vi ved kun besked om denne ene sammenkomst i *Bådsmandshuset* – maleren Oscar Matthiesen og dennes hustru sommerbolig, men der har utvivlsomt været flere. Både Klintings og Mielches beskrivelser kunne dog antyde, at kroen var et samlingssted for malerkolonien i Nymindegab. Skal man tro skildringen i *Strandby Badehotel* var der ikke kedeligt i Nymindegab om sommeren, således festede og hyggede feriegæsterne sig med hinanden, og skulle det være ekstra festligt kunne man invitere en lokal musikanter, der kunne medvirke til stemningen, når vinen var trukket op. I hvilket omfang dette foregik vides ikke og heller ikke, hvor meget malerne stod i centrum for festligheden. I Erichsens roman fra Nymindegab er det nemlig ikke som i Skagen kunstnerne, der

førte an på dette område. De forekommer i stedet som lettere excentriske bipersoner, der var klart i undertal, og det er muligvis en vigtig pointe. Når vi dag har en forestilling om, at malerne var i overtal, er det grangiveligt en forvrængning, fordi det tilfældigvis er dem, der har afsat flest spor.

Fra Skagen kan vi også se, hvordan kunstnerne portrætterede hinanden på kryds og tværs, og desuden holdt de også af at for-evige deres festlige sammenkomster. Fra Nymindegab kender vi ingen malerier af sådanne festlige sammenkomster, hvilket ikke betyder, at de ikke fandt sted. Men det kunne være en indikation af, at kunstnerkolonien i Nymindegab ikke i samme grad var sammentømret som den i Skagen. Således har vi heller ikke noget kendskab til, hvad kunstnerne serverede, hvis de ligesom Skagensmalerne holdt af gode middage og festligt selskab. Der eksisterer der kun enkelte kendte eksempler på, at kunstnerne i Nymindegab afbildede hinanden. Et eksempel er dog Erik Henningsen, der har malet maleren Maria Thymann kørende gennem sandet i kromandens jumbe. Måske betyder det, at kunstnerkolonien i Nymindegab var et mere individuelt foretagende end andre steder – måske det bare er en tilfældighed?

Glemlens tætte tåge

Hvorfor blev Nymindegabmalerne glemt? Der kan være mange grunde til, at noget forsvinder i glemlens tåger. Nymindegab blev aldrig, til trods for den smukke natur, et mondænt sted i lighed med Skagen, hvor historierne om kunstnernes bohème-tilværelse og deres berømte såvel som berygtede

eskapader siden har opnået næsten mytisk status. En iscenesættelse, der utvivlsomt også bidrager til historien og vores opfattelse af Skagensmalerne. Dertil kommer det afgørende, at Skagensmalerne talte det fremmeste inden for dansk malerkunst omkring år 1900 med den ekvilibristiske og karismatiske P. S. Krøyer som førerskikkelsen, der samtidig tilførte Skagen et internationalt præg.

Når det gælder Fynboerne er historien knapt så højroset, men tæller ligeledes uomgængelige malere i dansk kunst. Det gælder Johannes Larsen, som det gælder Peter Hansen og Fritz Syberg. Malerne på Bornholm og Christiansø tæller også store navne som Karl Isakson, Edvard Weie samt Oluf Høst og Oluf Rude, der hver især også hører til det faste pensum i historien om dansk kunst. Kort og godt i en sammenligning med disse tre væsentlige danske kunstnerkolonier, befinder hovedparten af Nymindegabmalerne sig kunstnerisk set et niveau under Krøyer, Anna Ancher, Larsen, Isakson og Weies ypperste frembringelser. Måske med Tuxen som undtagelsen, der bekræfter reglen. Især i Skagen og på Bornholm/Christiansø gik kunstnerne forrest i forhold til at udvikle og redefinere dansk kunst. Fynboernes frembringelser var i den henseende måske nok mere traditionelle i deres udførelse, men det kompenserer fx Johannes Larsen så rigeligt for i sine mange uforlignelige malerier og studier af danske fugle.

For Skagen og Fyn gælder det ydermere, at disse havde hver deres digtere, der, parallelt med at malerne fortolkede landskabet på lærredet, kunne fortælle om malernes

visioner og dygtighed. For Skagens vedkommende drejede det sig om så prominente navne som eventyrdigteren H. C. Andersen, der besøgte Skagen i 1859³² og digtede om det. I 1871 kom en yngre digter Holger Drachmann (der også var Skagensmaler), og siden fulgte litteraten Georg Brandes, der rasede imod den utidssvarende danske kunst og ønskede en mere sandfærdig og virkelighedsnær kunst, og dét kunne Skagensmalerne levere. Det har formentlig også spillet en rolle, at Skagensmalerne fik et kongelig gennembrud da kong Christian IX købte Anchers billede *Vil han klare Pynnten?* Malet 1879-80.³³ Til trods for, at Tuxen siden hen blev en særdeles efterspurgt fyrstemaler, så synes det ikke at have betydet ret meget for offentlighedens kendskab til Nymindegab-malerne. Og det er vel ikke utænkeligt, at nogle af hans Nymindegab billeder i tidens løb er blevet forvekslet med motiver fra Skagen – selvom Tuxens produktion af motiver fra Skagen i virkeligheden ikke er særlig stor.³⁴ Skagensmalerne spillede desuden også en hovedrolle inden for, det man har benævnt *Det moderne gennembrud* i dansk kunst og litteratur, hvilket naturligvis også har bidraget til berømmelsen.³⁵ Men også stiftelsen af Skagens Museum i 1908 og åbningen i 1928 medvirkede også til at slå mindet om Skagensmalernes uomtvistelige kvaliteter fast. Og så havde de jo superstjernen P. S. Krøyer.

For Fynbomalerens vedkommende var det frem for nogen forfatteren Johannes V. Jensen, der formidlede om malernes værker og livssyn. Dertil kom, at Fynboerne så tidligt som i 1915 fik deres eget museum af den

fynske konserverfabrikant Mads Rasmussen.³⁶ Med indvielsen af Faaborg Museum blev der sat en tyk streg under denne kunstnergruppes kvalitet og navn.

I Nymindegab havde kunstnerne ingen digter til at besynges deres værker, ganske vist optræder i føromtalte Erich Erichsens bog en *ung, ranglet digter med flagrehår* under navnet Morten Funder, men hvorvidt denne digter er ren fiktion, eller om navnet dækker over en nu total glemt digter (ligesom Erich Erichsen selv), ved vi ikke. Nymindegabmalerne fik desuden først deres »eget« museum i 2006 og et nærmere kig på samlingen vil understrege, at der også blandt de mindre kendte malere i Nymindegab findes adskillige gode kunstværker.

Iscenesættelsen af Nymindegabmalerne har således aldrig rigtig været til stede – heller ikke for alvor i samtiden, og i den forstand forblev Kunstnerkolonien i Nymindegab et overvejende lokalt fænomen. Ikke desto mindre blev de fleste af deres malerier blevet solgt i København, og dengang har køberne naturligvis også haft en viden om, hvor motiverne stammede fra. Imidlertid lykkedes det ikke for alvor nogen blandt malerne i Nymindegab at placere sig centralt i dansk kunsthistorie. Laurits Tuxen står i dag centralt placeret, men forbindes nu først og fremmest med fyrstemaleriet og Skagen i nævnte rækkefølge. G. F. Clement og Ludvig Find regnes i dag almindeligvis til den såkaldte symbolisme, der først relativt sent blev anerkendt som noget værdifuldt, og her står de i skyggen af navne som Vilhelm Hammershøi og J. F. Willumsen. Andre som fx Maria Thymann, Oscar Matthiesen, Wilhelm Th. Fischer står kunst-

nerisk betragtet lige et niveau under deres kollegaer i Skagen, på Fyn og Bornholm, men uden at det gør dem til dårlige eller uinteressante malere.

Det eksotiske og hjemstavnen

Når Nymindegab blev skildret gennem eksempelvis Tuxens og Clements temperamenter, er det tydeligt at de først og fremmest var optaget af de præ-moderne og tilbagestående udkantsområder, hvor de, i overensstemmelse med tidsånden, mente at finde noget af det oprindelige og endnu uspolerede danske. Det er nationalromantikken, der gennemsyrrer deres opfattelse af Nymindegab og deres malerier, og resultatet af denne nationalromantiske strømning var ofte en dyrkelse af *det eksotiske* og de fremmedartede miljøer og mennesker. Både Tuxen og Clement var således optaget af fiskerpigerne, men det, de fremstiller er et idylliseret Nymindegab, ganske sikkert som det tog sig ud for det kultiverede bymenneskes blik. Omend Tuxens skitser af trankogerskerne er mindre idylliserende.

Sagen stiller sig lidt anderledes med Fynboerne for deres baggrund var ikke storbyen, men landet og provinsen. De havde ganske vist fået deres uddannelse i København, men vendte derpå tilbage til det kendte. De valgte ofte motiver, der havde med *hjemstavnen* og dagligdagen at gøre; dyrkningen af jorden, ydmyghed over for naturen og det simple bondeliv – alt sammen på trods af industrialisering og landbrugets generelle tab af terræn i forhold til bysamfundene.³⁷

Spejler vi Nymindegabmalerne i disse to kunstnerkolonier skagensmalerne og fynbo-

erne, er det karakteristisk, at førstnævntes tilgang svarer til Tuxens og Clements, hvilket jo ikke er underligt, da de to jo også var Skagensmalere. Men blandt Nymindegabmalerne i det hele taget er der en overvægt af den første type, hvilket egentlig heller ikke overrasker, fordi Nymindegab blev søgt af malere fra det østlige Danmark parallelt med udviklingen i fx Skagen. Således ligger malerne Oscar Matthiesen, Marie Sandholdt og Maria Thymann i forlængelse af Tuxen og Clement og det nationalromantiske og det naturalistiske spor.

Jeg vil nu afslutningsvis med udgangspunkt i to Nymindegab-malere, der begge hører til de yngste blandt Nymindegabmalerne, forsøge at sammenligne to forskellige måder at fremstille og forstå Nymindegab på. Det drejer sig om *Overmaleren* og *Undermaleren* hhv. Johannes V. Kristensen og Carl Trier Aagaard. Begge havde de uddannelsesophold i København bag sig inden de slog sig ned i Nymindegab, men her hører ligheden også op, og deres produktioner er i øvrigt meget forskellige. I modsætning til de fleste af de ældre Nymindegab-malere kom ingen af de to fra København. Johannes Valdemar Kristensen var født i det østjyske nærmere bestemt Århus i 1885, mens Carl Trier Aagaard var født på den jyske hede ved Herning i 1890. Ved at sammenligne de to træder nogle forskelle tydeligt frem mellem det, som jeg har kaldt *det eksotiske* med Johs. V. Kristensen som repræsentant og *hjemstavnen* med Carl Trier Aagaard som repræsentant. Sammenligningen tjener først og fremmest til at forstå de to malere og deres malerier ebedre – og mindre til at vurdere billedernes kunst-

neriske kvaliteter. Det handler om to måder og to temperamenter at opleve og skildre den samme natur igennem.

Overmaleren Johannes V. Kristensen

Johannes V. Kristensen kom til Nymindegab på opfordring af baronesse Ingeborg Kristiane Rosenørn fra herregården Nørholm ved Sig. Den unge Kristensen havde tegnet nogle vignetter til et par af baronessens skrifter. Opholdet på den vestjyske herregård førte imidlertid Johs. V. Kristensen til Nymindegab omkring 1910, og han blev så glad for området, at han efter at være kommet til penge i 1926 opførte den højtliggende og store sommerbolig *Bjålumhus*. *Overmaleren* blev han spøgefuldt kaldt af Carl Trier Aagaard, der selv var *Undermaleren*, fordi Kristensens store sommerhus rent fysisk var placeret højest på klitten.

Fra Kristensens hånd findes en lang række billeder fra Nymindegab-området, og det lyser ud af malerierne, at han holdt meget af landskabet i Nymindegab. Motiverne har så godt som altid det landskabelige særpræg som tema. Et nærmere kig på motiverne viser da også snart, at Kristensen gerne og ofte maler det smukke motiv med den lille anløbsbro med et par fiskefartøjer i aftenstemning eller sol. Han maler de stor-slåede klitlandskaber, en fisker og bådebroen ved klitterne. Han er en fremmed, der kommer til den smukke og særprægede natur, der er i Nymindegab. Næsten 30 år var der gået siden Tuxen havde været der første gang, men Kristensen kom på et tidspunkt, hvor der var mange malere i husene. Det var på et tidspunkt, hvor eseboder og esepiger var på retur om end ikke helt for-

svundet, og de spiller ingen rolle for Kristensen.

Det, der interesserer Kristensen er landskabet, som han skildrer i al dets charme. Det er det de maleriske motiver fra vestkysten, som han formidler til omverdenen, såvel som stemningerne og roen i denne del af verden. I den forstand forekommer Kristensen, som en åbenlys arvtager til bl.a. Tuxen og Clement m.fl., fordi han registrerer og bearbejder det landskab, han er kommet til, med den fremmedes øjne. Det er det specielle og maleriske ved Nymindegab, der har Kristensens bevågenhed. Det var ikke bonden med den svingende le eller gående bag den hestetrukne plov, der jo dengang var et almindeligt syn, som interesserede Kristensen – i det mindste ikke i hans motiver.

Et eksempel på Kristensens tilgang til maleriet og dermed også til Nymindegab kunne være det tidlige maleri *Bådebro ved Gammelgab* fra 1909, der skildrer et udsnit fra den nordligste del af det gamle udløb/indsejling til Ringkøbing Fjord *Gammelgab*. Maleriet af bådebroen ved Gammelgab viser Kristensens evne til at komponere et billede, hvor han anvender landskabets og bådebroens linjer til at koncentrere sit motiv. Et motiv, der i virkeligheden er helt blottet for handling blot ses fiskekasser, hyttefæde, bundgarnspæle og bølgeskulp, som får lov at udgøre hele scenariet. Samspillet med den forfaldne bådebro og de blide bølger, de robuste fiskekasser og gammelt tømmer skaber en stemning af stilhed og fravær. Klitrækken tilfører sammen med bådebroen en dybdevirkning i billedet, og himlen spejler sig i det glasklare vand, som

Overmaleren Johannes V. Kristensen på Lodsbjerg ved Nymindegab med palet og staffeli. Kristensen kom som ung maler til Nymindegab omkring 1910, men han blev så glad for området, at han efter at være kommet til penge i 1926 opførte den højliggende og store sommerbolig Bjålumhus. Under besættelsen beslaglagde de tyske tropper huset, og efter krigen fik familien ikke huset tilbage. Bjålumhus nedbrændte i slutningen af 1960'erne, og kun et betonfundament ses endnu på klitten, som nu er Hjemmeværnsskolens område. (Museet for Varde By og Omegn).

sandbunden tydeligt ses igennem, og som demonstrerer Kristensens håndværksmæssige færdigheder. Der er noget tidlig søndag morgen ved solopgang over billedet, som om verden endnu ikke er vågnet, og da slet ikke i en afsides afkrog af Jylland som Nymindegab. Kun broen og de skødeløst placerede kasser minder os om vores tilstedeværelse. Trods fraværet af handling og fortælling er billedet stemningsfyldt og indfanger i virkeligheden noget, som vi alle kender. Noget der altid har været og altid vil være.

Det mennesketomme, isolerede og fjordens smukke landskab med de høje klitter, der er karakteristiske for stedet, og her fandtes det ikke-urbane eller det eksotiske, som adskillige af de malere, der var draget til Jyllands vestkyst, netop var på jagt efter.

Et andet billede, der er malet noget senere *Aften på fjorden* fra 1931, der ligeledes er en god illustration til Kristensens måde at fortolke Nymindegab på, men også hele hans forståelse af, hvad det ville sige at være kunstmaler. Maleriet lægger vægt på og fremmaner den skønne stemning og det

oplagt maleriske i Nymindegab. Solnedgang i vest hvorved skibenes silhuetter kommer til at stå skarpt og smukt i modlyset. Motivet er så velvalgt og smukt, som det er oplagt, for en maler med sine rødder i naturalismen og længere tilbage i det romantiske landskabsmaleri. Selve formsproget er forsøgt fornyet, således har Kristensen anvendt en slags pointillistisk³⁸ teknik, som han har kombineret med sit naturalistiske udtryk.³⁹

Maleriet synes at afsløre, at Kristensen på den ene side ikke var i stand til at frigøre sig fra sine forgængere i Nymindegab Tuxens og Clements malestil, og på den anden side var han de facto også arvtager til deres måde at fortolke og forstå vestkysten på. Sagt anderledes: Kristensens skildringer af vestkystens landskaber og livet på vestkysten bærer præg af, at han var en slags rejsende eller en gæst, der skulle fortælle omverdenen om det, han havde set i det fjerne. Det er ikke arbejdet og den lokale befolkning, som han var interesseret i eller fortrolig med. Det var de smukke panoramaer, som han lægger til rette. Sådan findes der også eksempler på, at han malede udløbet ved Nymindegab, men undlod at male den moderne dæmning, der forbinder Nymindegab med Holmslands klit, der blev bygget allerede omkring 1915. Betragter man eksempelvis *Aften ved havnen* (1921), tænker man på om ikke Johs. V. Kristensen kom ret tæt på at indfri Mielches førnævnte ord om, at Nymindegab venter stadig på den maler,

På i hvert fald ét afgørende punkt adskilte Kristensen sig dog fra sine ældre forgængere, idet han i højere grad distancerede sig fra den sentimentalitet, man ofte kan finde

i deres billeder af fiskekoner og esepiger i de primitive og tilbagestående kystområder. Her er Kristensens skildringer, at det landskab, som han holdt så meget af, at han bosatte sig i det, mere kølige og usentimentale. Det var dog stadig traditionen fra Tuxen, Clement, Thymann og den fremmede og udenforståendes blik for det eksotiske og fremmedartede, som han førte videre i sine malerier fra Nymindegab.

Undermaleren – Carl Trier Aagaard

Carl Trier-Aagaard skulle faktisk slet ikke have været kunstmaler. Faderen fik i første omgang lagt andre planer for ham, som ganske vist ikke stemte overens med den unge mands egne forestillinger, men det endte med, at Trier Aagaard i 1913 blev sendt til København for at uddanne sig til farmaceut – og som sådan fungerede han indtil 1919.

Drømmen var at blive maler, men tiden som apoteker i København blev dog ikke spildt. Således var Trier-Aagaard en overgang kollega med to andre farmaceuter, der siden også skulle gøre det godt uden for deres farmaceutiske fagområde nemlig forfatterne Nis Petersen og Jacob Paludan. Sammen har de sikkert talt om alt det de skulle udrette, når deres tid kom. Og alle tre forlod de apotekergerningen for at indfri kunstnerdrømmene. Tiden i København gav også Trier-Aagaard mulighed for at få kontakt til nogle af de toneangivende kunstkredse, og således har han selv fortalt om, hvordan mødet med digteren Sophus Claussen fik afgørende betydning for hans opfattelse af kunst. Det samme gjorde en anden af 1920'erne største danske person-

For Nymindegab venter stadig på den maler, der kan gribe den majestætiske, voldsomme Stemning i Solnedgang, set fra Kroens vinduer en Aften, naar vældige Skyer taarner sig op i vest, naar den stride Vind Striber det blanke, stille vand i den gamle Strøm mellem Fjord og Hav, og naar Havet selv staar som en violblaa Stribe bag de takkede Klitter i Vest og Nordvest. Det skuespil kan ingen anden Solnedgang paa Vestkysten maale sig med. Sådan skrev forfatteren Hakon Mielche i sin bog Vesterude fra 1943. Om han kendte Johannes V. Kristensens billede Aften ved havnen, Nymindegab fra 1921 er uvist, men det rummer i hvert fald meget af den stemning, som Mielche efterlyste. (Foto Museet for Varde By og Omegn).

ligheder i dansk kunst nemlig den modernistiske maler Harald Giersing, hos hvem Trier Aagaard en overgang var elev. Og netop Giersings ekspressionistiske modernisme har sat sit tydelige præg på Trier Aagaards malerier, og han er den Nymindegabmaler, der tydeligst forsøger at bryde med dogmerne inden for det naturalistiske landskabsmaleri. Aagaards kolorit er typisk stemt i mørke farver og billederne kan derfor godt virke dystre. Hans ekspressionistiske stil kommer ikke mindst til udtryk i malerierne af landskaberne, hvor han bevæger sig ad nye stier i forhold til det realistisk/naturalistiske formsprog.

Selv en kort betragtning af hans billeder gør det også tydeligt, at Trier-Aagaard dels står for en anden tilgang til maleriet og farverne end Kristensen, og dels viser hele hans måde at skildre Nymindegab på, at han som maler var af en støbning end Over-

maleren. Derfor overrasker det måske ikke så meget, når Johs. V. Kristensens søn fortæller, at til trods for, at de to malere nærmest boede dør og dør i nogle år, ikke havde meget med hinanden at gøre – for der var modernismen og livsstilen til forskel. De to maleres billeder synes at bekræfte udsagnet.

Carl Trier-Aagaards temperament var et andet end Johs. V. Kristensens. I sine malerier forekommer han mere frigjort fra traditionen end Kristensen og i sine malerier gik han i reglen også mere radikalt til værks. For Trier-Aagaard var dagligdagen og det hjemlige, som sagt, et kunstnerisk anliggende, og det er tydeligt, at han i sine malerier skildrer en verden, som han er dybt fortrolig med. Årets gang og det nære i tilværelsen uden, at det af den grund kammer over i sødladen bonderomantik. Billedet *Efterårsplojning* viser det dengang helt almin-

Undermaleren Carl Trier Aagaard på Lodsbjerg ved Nymindegab spejdende ud over fjorden og det landskab, som han var fortrolig med. I modsætning til Johannes V. Kristensen boede Carl Trier Aagaard ikke på toppen af klitten, men hans hus lå under Kristensens og derfor Undermaleren. (Foto i privateje).

delige syn med bonden, der går bag den hestetrukne plov. Luften virker kølig og landskabet har mistet sommerens frugtbare præg.

Noget lignende gælder for hans maleri *Høstarbejde*, hvor han skildrer tre bønder midt i høstarbejdet. Vi ser den modne, gule kornmark og fornemmer en sensommerdags trykkende varme, som også understreges af klitternes olivengrønne nuancer. Varmen brydes i højre side og landskabet åbner sig ud mod fjorden, og himlens man-

ge blå nuancer kæmper med i hinanden om overtaget for at blandes befriende op med en køligere brise fra den dybblå fjord.

I begge malerier er det daglige arbejde i fokus. Det er ikke bønderne, der svirer i sommeren, men hårdtarbejdende folk i færd med arbejdet. Det er ikke som sådan noget turistagtigt over motiverne, og det er bestemt heller ikke det særprægede eller eksotiske, der bærer malerierne, for de var jo dengang helt almindelige syn. Der kan udmærket ligge en anerkendelse af den

hårdtarbejdende bondestand, men det synes ikke at være det overordnede formål. Således fornægter landskabsmaleren Trier-Aagaard sig heller ikke – tværtimod rummer begge billeder nogle gode landskabsstudier. Malerierne viser måske i virkeligheden mennesket som indfældet i naturens cyklus – bonden bag ploven forår og efterår – og kornet, der høstes sidst på sommeren. Først og sidst synes farverne at spille den afgørende rolle hos Trier-Aagaard, og derved bliver det højere grad maleriet som maleri i bestræbelserne på at fremstille det skønne – og når farverne bliver det vigtigste kommer idyllen virkelig eller forestillet til at spille en mindre fremtrædende rolle. Man kan måske sige, at Trier-Aagaard i sin fortolkning af landskabet omkring Nymindégab var mere optaget af at fremstille skønheden i det, som bare *er*, men som vi så ofte overser og glemmer. I Trier-Aagaards malerier kan man ikke længere skildre verden, sådan som Johs. V. Kristensen gjorde det, i hvert fald i begyndelsen af sin malerkarriere, hvor det skønne kan forekomme mere umiddelbart og tilgængelig. Senere virker det faktisk som om, Kristensen selv blev klar over, at den tradition, som han havde sine rødder i var udsluit, hvorfor han begyndte at eksperimentere med bl.a. pointillisme uden dog at kunne slippe sit naturalistiske udgangspunkt og fortsætter med at beskæftige sig med det, der siden nationalromantikken og landskabsmaleriets renæssance i 1800-tallet blev regnet for det skønne. Denne måde at fortolke landskabet på gør Carl Trier-Aagaard op med sine stemningsfyldte og meget personligt sansede landskabsbilleder med det ekspressive billed-

sprog og bidrager derved til en anden fortolkning af landskabet omkring Nymindégab og den sydlige del af Ringkøbing Fjord.

I Nymindégab var Carl Trier-Aagaard næsten alene om at repræsentere det man kunne kalde »hjemstavnsmalerne«, men der var enkelte andre malere, der som han opfattede livet og poesien i dagligheden og skildrede dette med overbevisning bl.a. Jakob Hübschmann og Christen Lyngbo. Sidstnævnte boede ganske vist i Henne. Begge var født i området hhv. Nr. Nebel og Vrøgum. Lyngbo havde som Trier-Aagaard havde været vejen omkring kunstakademiet i København, mens Hübschmann var autodidakt.

Trier Aagaards billeder kan ved første øjekast måske forekomme lidt skødesløse, men der er også noget befriende over hans malerier og nok især i hans koncentrerede landskabsbilleder, fordi han så tydeligt digter med farven. Også derfor er hans billeder nogle af samlingens mest konsekvente.

Farven er selve maleriet, kunne vel have været hans motto. Det er helheden og ikke detaljen, der er det væsentlige for Trier Aagaard. Der er intet tilbageskuende i billedet. Det regntunge landskab fra fjorden *er* der bare – i hele sin voldsomme farvepragt. Maleriet er i virkeligheden en indre oplevelse eller indlevelse i vejret som sådan – og netop ikke bare udvendig naturtro skildring. Selv fortalte han i 1955: *Hvis man skal male noget, skal man kende det, man maler. Ja, man skal mere end kende det, man skal holde af det og være levet sammen med det. Det skal være en Del af en selv, og man skal selv være en Del af det.*⁴⁰

For Trier-Aagaard var dagligdagen, som sagt, et kunstnerisk anliggende, og det er tydeligt, at han i sine malerier skildrer en verden, som han er dybt fortrolig med. Årets gang og det nære i tilværelsen uden, at det af den grund kammer over i sødladen bonderomantik. Billedet Esterårspløjning (u. år) viser det dengang helt almindelige syn med bonden, der går bag den hestetrukne plov. Luften virker kølig og landskabet har mistet sommerens frugtbare præg. (Foto Museet for Varde By og Omegn).

Konklusion

Hvor alle med blot det mindste kendskab til dansk kunsthistorie kender Skagensmalerne og mange af deres værker, mens måske lidt færre også vil kende Fynboerne og Bornholmerne, så har Nymindegabmalerne været et relativt ukendt fænomen indtil nu. Dette har flere forklaringer bl.a. at der i Nymindegab ikke, som i Skagen eller på

Fyn, var digtere, der kunne understrege deres betydning. Der var heller ingen lokale interesser, der sikrede deres eftermæle mod glemslen ved at etablere et museum, hvilket skete ganske tidligt i Skagen og på Fyn. Dertil kommer så også, at Nymindegabmalerne med nogle få undtagelser ligger lidt under både skagens-, fynbo-, og bornholmermalerne hvad angår kvalitet. Trods

dette har malerne i mange tilfælde skabt en række gode kunstværker, der har været med til at give landskabet i Nymindegab en sjæl.

Nymindegabmalerne var en gruppe af kunstnere på mindst 10-12 medlemmer, der i tiden omkring Første Verdenskrig og i årene derefter var faste sommergæster i Nymindegab, hvor de holdt til i deres sommerhuse eller på Nymindegab Kro. Det drejede sig om bl.a. Oscar Matthiesen, Wilhelm Th. Fischer, Erik Henningsen, Maria Thymann og Marie Sandholt. Dertil kommer yderligere en gruppe malere af tilsvarende størrelse med en lidt løsere tilknytning til Nymindegab herunder vennerne Tuxen, Find, Clement og Carl Frydensberg som fortrop, mens eksempelvis Johs. V. Kristensen og Trier-Aagaard, Valdemar Lebel, og Jakob Hüschmann m.fl. hørte til de yngre Nymindegabmalere. I alt kender vi malerier af mere end 20 malere, der har skildret landskabet og livet ved Nymindegab i perioden fra ca. 1880-1960. Der kan sagtens have været endnu flere uden at vi dog kender til deres eksistens i form af omtale eller efterladte værker.

Det kunstneriske højdepunkt nåede Nymindegabmalerne formentlig i den tidlige periode fra omkring 1880 til 1900 med især Laurits Tuxen og Gad Frederik Clement og eventuelt også i 1930'erne med Carl Trier-Aagaard, men som egentlig kunstnerkoloni med fastboende kunstnere, lå højdepunktet altså snarere i de første par årtier af det 20. århundrede, da Oscar Matthiesen og andre stiftede *Nymindegab Byggeværn* (1915). På det tidspunkt talte kolonien en række malere og mindst en komponist, Ludolf Nielsen.

I lighed med andre danske maler- og kunstnerkolonier, eksisterede kunstnerkolonien i Nymindegab op gennem det 20. århundrede i stadig mere udvandet form i takt med, at de ældre malere faldt fra og ingen nye erstattede dem. Kunstnerkolonien i Nymindegab sluttede i en vis forstand med malerne Johs. V. Kristensen, der fraflyttede egnen som følge af den tyske besættelse og besættelsesmagtens beslaglæggelse af hans bolig og med Carl Trier Aagaards død i 1961, var den sidste Nymindegab maler væk. Da forekommer det dog som om kunstnerkolonien havde overlevet sig selv for længst. Trier-Aagaard har naturligvis kendt til historien om Tuxen, Clement, Matthiesen o.a., men det er måske mere tvivlsomt om han og naboen Johannes V. Kristensen overhovedet opfattede sig selv som andet end en maler, der boede i Nymindegab snarere end de sidste medlemmer af det, der engang var en kunstnerkoloni i Nymindegab. Det ved vi dog intet om.

Kunstnerkolonien domineredes de første mange år fortrinsvis af kunstnere, der kom fra andre egne af Danmark især København, og i lighed med de berømte Skagensmalere er det karakteristisk for malerne i Nymindegab, at de i deres motiver fokuserer på det egnspecifikke og fremmedartet-eksotiske. Det gjaldt eksempelvis maleren Johs. V. Kristensen, der, som vi har set det, fortsatte traditionen fra de første Nymindegabmalere fx Tuxen, Clement og Oscar Matthiesen. Først senere kom der malere til Nymindegab, der ligesom Fynbo-malerne i højere grad tog udgangspunkt i og fortolkede dagligdagen i deres malerier. Her udgjorde Carl Trier-Aagaard et godt eksempel og han føl-

I Høstarbejdere på Holmslands Klit (1936-37) er det daglige arbejde i fokus. Det er ikke bønderne, der svirer i sommeren, men hårdtarbejdende folk i færd med arbejdet. Det er ikke som sådan noget turistagtigt over motiverne, og det er bestemt heller ikke det særprægede eller eksotiske, der bærer malerierne, for de var jo dengang et helt almindeligt syn. Der kan udmærket ligge en anerkendelse af den hårdtarbejdende bondestand, men det synes ikke at være det overordnede formål. Således fornægter landskabsmaleren Trier Aagaard sig heller ikke og billedet rummer nogle gode landskabsstudier. (Foto Museet for Varde By og Omegn).

ges bl.a. af den lokale og autodidakte maler Jakob Hübschmann. Nymindegabmalerne deler også på det punkt træk med malerne i både Skagen og på Fyn.

Vi kan altså konkludere, at det giver god mening at tale om kunstnerkolonien i Nymindegab. Og indgangen til denne historie finder vi først og fremmest i gennem de mange eksisterende malerier med motiver fra Nymindegab og dernæst i landskabet, hvor deres gamle huse og kroen, trods ombygninger og udvidelser, vidner om deres eksistens. Der er heller ingen tvivl om, at kunstnerne gennem deres malerier og fortolkninger af landskabet ved Nymindegab har bidraget betydeligt til eftertidens forståelse af landskab og natur på de kanter. Især efter at malerierne er vendt tilbage til egnen og nu præsenterer sig i en stor samling, der fortæller en smuk historie om mennesker, landskab, tid og forandring gennem knap 150 år skildret af *Nymindegabmalerne*.

Litteratur

- Been, Ch. A. og E. Hannover, *Danmarks Malerkunst* bind 2, København 1903
- Berlingske Tidende 9. marts 1958, Emily Pritchard, *Rejse i tiden med etatsrådets unge datter, der fylder 80*.
- Bramsen, Henrik, *Ny dansk kunsthistorie* bind 3. *Fra rokokko til guldalder*, København 1994
- Clausen, Laura Tolnov, *Sommergæster i Nymindegab* in Mark og Montre, Ribe 1998
- Erichsen, Erich, *Strandby Badehotel*, København 1918
- Faber, Ole, *Veskystbilleder*, Varde 2003
- Falkman, A. *Danmarks far west. En rejse fra Ringkøbing fjord til Fanø og nybyggerbyen Esbjerg 1879*, Esbjerg 1967
- Gasbjerg, Marianne Egeskov, *Kunstnere på Fanø. Samlingen på Fanø Kunstmuseum*, 2010
- Hertel, Hans (red.) *Verdenslitteraturhistorie* bind 5, København 1994
- Hornung, Peter Michael, *Ny dansk kunsthistorie* bind 4 *Realismen*, København 1993

- Jacobs, Michael, *The good simple life. Artist colonies in Europe and America*, Oxford 1985
- Jastrau, V., Laurits Tuxen, København 1929
- Jensen, John V., *En malermesterspensel fuldkommen værdig*, Varde, 2011
- Jensen, Mona (red.), *Danske kunstnerkolonier: Skagen, Fyn, Bornholm, Aarhus 2000*
- Jyllands Posten 9. februar 1955, Carl Trier-Aagaard, *Ethvert Billede er signeret hen over hele dets Forside*.
- Klitting, Torben, *Fiskerne ved Nymindegab*, Nr. Nebel 1927
- Klitting, Torben, *Fra Jyllands store jagtdistrikt* in Sund sans nr. 20, 1935
- Kromann, N. M., *Færgerierne over Ribe Amts Aaer* in Fra Ribe Amt, Ribe 1939
- Madsen, Karl, *Skagens Malere og Skagens Museum*, København 1929
- Mielche, Hakon, *Vesterude*, Ringkøbing 1943
- Nielsen, Erik A. og Iben From (red.), *Vandskel, Silkeborg 2002*
- Poulsen, Sigurd Enggaard, *Nyminde – en vårens dal*. Nr. Nebel 1981
- Tuxen, Laurits, *En Malers Arbejde gennem tredsindstyve Aar* fortalt af ham selv, København 1928
- Vestkysten 7. juli 1951, Oscar Matthiesen, *30 somre blandt fiskerne i Nymindegab*.
- Voss, Knud, *Dansk kunsthistorie* bind 4, København 1974
- Wivel, Henrik, *Den store stil (genudgivelse af Ny Dansk Kunsthistorie bind 5)*, København 1995

Noter

1. Tuxen s. 85, Hornung s. 109.
2. Maleren Johannes Larsen færdedes, som mange vil vide, i gennem en menneskealder omkring Henne og Fiilso, og er af samme grund repræsenteret på Nymindegab Museum, men intet tyder på, at Larsen havde noget med malerne omkring Nymindegab at gøre.
3. Bramsen s. 203ff.
4. Tuxen s. 149, Hornung s. 168, Been og Hannover s. 91.
5. Jensen, M. s. 24.
6. Se fx Hans Hertel *Verdens litteraturhistorie* s. 307ff, Jensen, M. s. 16. Kunstnerkolonierne opstod fra 1800-tallets anden halvdel og bredte sig som ringe i vandet i både Frankrig, England, Tyskland, Rusland, Italien, Norge og Sverige for blot at nævne nogle.
7. Jensen, M. s. 56f og s. 88f.
8. Hornung, side 110.
9. Jensen, M. s. 14, Hornung s. 109ff.

- 10 Nielsen og From s. 67 hvor Niels Kayser Nielsen i artiklen Vand og badeliv i moderniteten skriver om, hvordan synet på havet ændrede sig fra det truende til det rekreative s. 67ff Se også Erich Erichsen nøgleroman, der hedder *Strandby Badehotel*, men i virkeligheden handler om livet på Nymindegab Kro i tiden omkring Første Verdenskrig. Erich Erichsen var i øvrigt selv stamgæst på kroen.
11. Clausen s. 57f.
12. Man kan læse mere om de tre berømte kolonier i Mona Jensen (red.) Danske kunstnerkolonier. Oluf Høst og Oluf Rude malede først og fremmest på Bornholm, mens Edvard Weie og Karl Isakson malede på Christiansø.
13. Erichsen s. 28 Erich Anton Erichsen (1870-1941) var tilbagevendende gæst i Nymindegab og kendte derfor indgående til forholdene blandt borgerskabet i Nymindegab. Clausen s. 52.
14. Emily Pritchards barnebarn var i øvrigt modstandsmanden Kim Malthe Bruun (1923-45).
15. Klinting (1935) og Mielche.
16. Kromann s. 98ff.
17. Kromann s. 100.
18. Jensen, M. s. 14.
19. Poulsen s. 105ff.
20. Udstillingskatalog i forbindelse med Ludvig Finds udstilling opbevares på Dansk Kunstbibliotek i København.
21. Nymindegab kros gæstebog 1890-1899. G. F. Clement har sat sit navn i gæstebogen i 1890, 1895, 1896 og 1897, men derudover kan han jo godt have opholdt sig i Nymindegab og på kroen uden at have skrevet i bogen.
22. De unge malere Ballin, Clement og Finds rejse til Nymindegab i 1889 omtales i Dansk kunsthistorie bind 4, Knud Voss 1974.
23. Dette antydes også i Emily Pritchards erindringer fra 1958, hvor hun netop siger, at Tuxen viste sig med mellemrum. Berlingske Tidende 9. marts 1958.
24. Frydensbergs navnetræk finder vi også i gæstebogen. Hvor han oplyser, at have opholdt sig på Nymindegab Kro fra 3. 8. til 12. 8. 1897.
25. I min bog *En malermesters Pensel fuldkommen værdig* kan man læse mere om alle de kunstnere, som vi har kendskab til har malet i Nymindegab.
26. Vestkysten 7. juli 1951.
27. Berlingske Tidende 9. marts 1958.
28. Klinting (1935) s. 232. Nymindegab Kro var i øvrigt også i første halvdel af det. 20. århundrede et meget populært opholdssted for jægere. Se fx Hakon Mielche *Vesterrude*.
29. Mielche s. 128ff.
30. Madsen s. 128ff.
31. Skagen befolkedes desuden både af norske og svenske kunstnere. Jensen, M. s. 26f.
32. Formentlig Jacobs.
33. Se fx Jacobs, s. 92ff.
33. Jacobs s. 96
34. Madsen s. 189.
35. Hornung s. 14ff.
36. Wivel, H. s. 26ff.
37. Jensen, M. s. 17.
38. Pointillisme, malemåde, hvor der afsættes små farveprikker på lærredet i stedet for penselstrøg jf. Den store danske encyclopædi.
39. Det er blevet indvendt mod Kristensen, at han aldrig gik radikalt nok til værks, og at det omtalte maleri i virkeligheden er lidt af en bastard, fordi det hverken er rigtig traditionel naturalisme eller konsekvent gennemført pointillisme.
40. Jyllands Posten 9. februar 1955.
- * Maleriet kan ses på Nymindegab Museum.

John V. Jensen, Lundevej 4, 6800 Varde, født 1972, museumsinspektør for Varde By og Omegn. Har tidligere skrevet artikler i Fra Ribe Amt.

Mergelgravning i Årre og omegn

Af Svend Mose Poulsen

Mergel er en stærk kalkholdig lerart, der findes spredt over store dele af landet i aflejringer, der stammer fra istiden. Kalkindholdet betyder, at jordens reaktionstal stiger, således at plantenærings-stofferne frigøres og kan udnyttes af planterne.

I Ribe Amt blev der på godset Nørholm merglet i 1760'erne. Ved studier af den svenske botaniker, Carl von Linné's (1707-78) skrifter, kom ejeren Andreas Charles Theilmann ind på at eftersøge »Jordmarv«, som han kaldte merglen, og bruge den til at »dynde sur Jord med«.

Det var det første sted i Danmark, man merglede. Hovbønderne var sure på herremanden, for den besværlige mergel betød, at høsten blev op til tre gange så stor. Bønderne sørgede for at få fede kvinder til at høste, for de trampede mere korn ned. Noget af kornet blev smidt i åen, for så stor en høst var alt for besværlig at køre hjem.

Når man andre steder fik den ide at bruge mergel i landbruget, så skyldtes det rene tilfældigheder. Nogle bønder hentede ler til at kline vægge med, men ude på en mark var en vogn gået i stykker. Noget af leret blev liggende, og her voksede der bedre græs, end hvor der intet ler var faldet. Derved opdagedes det, at leret kunne bruges som gødning. Men man skulle også passe på ikke at give for meget, så fik man lyspletsyge. Ordsproget, kalk og mergel giver en rig

fader, men en fattig søn var almindelig kendt. Men et bedre ordsprog var: Mergel er for jorden som pischen til en hest, men møget er som havren.

I Mogenstrup i Sevel Sogn sad der omkring 1840 en skolelærer Michelsen, som meddelte Landhusholdningsselskabet »Om en stor Mængde Mergel, der er opdaget og fundet i en skarp og sandig Egn i Nørrejylland. Det var ham, der havde fundet den, og han mente, at den »er nyttig til de store Heders Opdyrkelse og til Anlæg af Teglbænderier«. Samme skolelærer fortalte, at han havde fundet mergel til over 50 gårde på egnen. »Ingen af Gaardmændene har før set Mergel, de fleste har aldrig hørt Tale om den«. (Det fortælles, at da Lauge Hansen i 1848 overtog (matr.1a) Eskærdalsvej 7 i Jylle-

*Mergelleje i Grene, Aastrup Sogn.
Foto i Aastrup Sognearkiv.*

Mergelbisser. Foto i Aastrup Sognearkiv.

rup og begyndte at køre mergel på ageren, så gik hans svigerfar, der var aftægtsmand i seng af bare ærgrelse. Gården blev senere overtaget af Peder Bach.)

Der var til hans bedrøvelse kun to af de 50 gårdmænd, der fulgte hans anvisning til udnyttelse af mergelen, men disse fik det også rigeligt betalt. Mogensen fik i 1844 ti rigsdaler fra Ringkøbing Amts Landøkonomiske Selskab, som påskønnelse for hans fortjenstfulde arbejde for at fremme mergeling og hedeopdyrkning.

Sognepræst i Fåborg/Årre, G. Krag Meier (1890-1901) omtalte, i Ribe Stifts Årbog 1941, at når hedearealer skulle opdyrkes, blev lyngen først brændt af og derefter blev der pløjet. Nu lå jorden i brak et år eller to, inden den blev sået til. Egnen var mergelfattig, så den mergel, som skulle bruges, før der blev sået, kom med Hedeselskabets mergelbaner.

Meiers efterfølger i embedet pastor Johs.

Bremer (1901-14) fortalte i sine erindringer, trykt i Ribe stifts Årbog 1945, at I. C. Christensen (statsminister 1905-08) ikke glemte sine venner. Han fik sat en mergelbane i gang 1906-07. Den gik gennem Fåborg og Årre og medførte store økonomiske forandringer. Bremer skrev også, at selv om der ikke var så mange mergellejer på egnen, så fik mergelingen både marker og haver til at ligne de østdanske marker med den bedre jord. Bønderne, der var præget af den barske natur, fik nu et lysere sind, fordi naturen blev mildere.

Omkring år 1910 oprettede aktive bønder i Årre og omegn et interessentselskab (mergelselskab), der skulle skaffe mergel til muld- og sandjorden i Årre. Hedeselskabet undersøgte området og fandt muligheder for udnyttelse. Arbejdet begyndte i 1911 ved »Anes mergelgrav«. Senere tilkoblede »Pouls mergelgrav«, som lå på Ove Tranbjergs jord bag ved Svend Poulsens skov i

Årre. Herfra fortsatte sporet mod Næsbjerg med en afstikker efter Roussthøje. Et andet spor gik mod Grimstrup Krat.

Den første tid der blev gravet mergel, havde man ikke andre hjælpemidler end en to-grenet greb. Grenene var af jern, en tomme i firkant og forsynet med stålspidser. Skaftet skulle helst være af egetræ ca. tre tommer i tværmål, for at det ikke skulle knække. Det var et tungt og klodset redskab, så der skulle en kraftig karl til at betjene det. Han skulle stå på greben med en fod på hver side af skaftet og træde skiftevis med benene, for at hele hans vægt skiftevis kunne hvilede på én gren ad gangen. Når mergelen således var løsnet, kunne man bruge en almindelig skovl eller greb til at læsse den i trillebøren.

Det var hårdt arbejde at grave mergel op. Ofte var der op til en meter overjord, som skulle fjernes. I min barndom lå denne jord som en stor høj mod øst ved Poul Larsens mergelgrav, hvor overjorden sikkert blev fjernet ved at pløje og skrabe den væk. Vi legede oppe på denne bakke, hvor der lå en stor sten, som vi var enige om, var blevet brugt til at halshugge folk på.

Når overjorden var fjernet, gravede man så langt ned, at man kunne nå at kaste mergelen op på kanten af graven, hvor en anden mand skulle få det længere bort ved hjælp af skovl og trillebør. For at komme længere ned, skulle der laves en afsats, hvortil mergelen blev kastet op fra graven og fra afsatsen videre op til manden med trillebøren.

Et par gårde arbejdede som regel i fællesskab om sommeren før høst. Når vinteren kom med barfrost skulle mergelen køres hjem på marken, hvor frosten løsnede mer-

gelen, så den var nem at sprede med en greb fra de små stakke, der var trukket ned fra kassevognen med en møghakke, som var en greb med vinkelret bøjede tænder.

Tipvogne på lette jernbanespor, der nemt kunne flyttes, blev brugt til at fjerne overjorden. De kunne også bruges til at trække mergelen op fra dybere liggende lag ved hjælp af et spil trukket af en motor, der trak tipvognene op på fladt terræn, hvorfra et lokomotiv kørte mergelen videre hen til samlingssteder, hvor landmændene hentede det i deres kassevogne. Et sådant lokomotiv blev i 1911 brugt af Vestjyllands Mergelforsyning i Fåborg Sogns Mergelselskab. Lokomotivet, der havde en sporbredde på 70 cm. var bygget i Tyskland.

Der gik spor ned forbi Herman Hansen og videre ud mod Nr. Gunderup. Et andet spor gik ud mod Terpager og videre mod Grimstrup. Et tredje spor gik mod Fåborg, men den største part af Fåborg fik mergel fra både Agerbæk og Åstrup. Det var her, man allerede før år 1800 var begyndt at mergle. I Åstrup rystede bønderne på hovedet ad en tilflytter ved navn Jermiin, der var degn og boede på gården »Tranekærgård« i Terpling. Han fik udbyttet til at stige ved at tilføre mergel. Rug var den kornart, man dyrkede på de vestjyske, sandede jorde, og den gave større udbytte ved tilførsel af mergel. Kløvergræs og senere roer og kartofler var de afgrøder, der gav størst afkast p.g.a. stigende ph.værdi. Uden mergel ville opdyrkningen af heden have været næsten umulig. Når man havde opdyrket et stykke hede, spirede lyngen stadig op mellem kornet. Hvis en mark lå udyrket i flere år, sprang den igen i lyng.

Mergelbanen føres under jernbanen i Terpling, Aastrup Sogn. Foto i Aastrup Sognearkiv.

Peter Larsens mergelgrav var samlingspunkt for mergelbørsterne i området. Viktor Karlsen, der i min barndom boede lige over for kroen, var formand for børsterne og stod for det fagforenings-mæssige arbejde. Hans kone, Valborg lavede mad til børsterne. Hun var marktendenske i træskuret, der var opført ved mergelgraven. Poul Larsens kone, Marie født i 1890 kunne fortælle meget om børsternes færden. Der blev spillet sekserspil, et spil hvor der blev satset meget på terningernes værdi. Det var absolut et hasardspil, hvor daglønnen kunne forsvinde på få sekunder. Men man skulle være 18 år for at spille med.

Christian Klit, født i 1913 i Grimstrup, kunne huske mergelsporene. Han har fortalt, at tre store kæmper, der gravede mergel, blev boende i Årre. Ud over Viktor Karlsen var der Hans Jørgensen, som var en stor og stærk slagsbroder, født i 1892 og gift med kokekone Johanne, der var årgang 1899.

Endelig var der store Frederik, som boede på Emil Rasmussens ejendom, Varde vej 7. Chr. Klit fortalte, at mange mergelbørster kom ind i Klits forretning i Grimstrup for at købe sprit og andre fornødenheder. Klits mor, Kirstine var bange for mergelbørsterne.

I 1913 skete der et uheld ved Årre. 70 tipvogne og to lokomotiver var tilknyttet det store mergelleje 10 minutters gang fra Årre. Det mindste lokomotiv på 5 hk stod i remisen. Det andet på 30 hk. stod ude ved mergellejet. Ifølge politirapporten fik lokomotivfører Niels Sørensen kl. 19.30 besked om, at der blev kørt med lokomotiverne. Han gik øjeblikkelig op til mergellejet for at undersøge sagen. Det viste sig, at der var tændt op under det lokomotiv, der stod i remisen. Det var blevet kørt ud på sporet, men da skiftesporet ikke var rigtigt indstillet, var lokomotivet kørt op i en dæmning, og da der ikke var vand nok på lokomotivets kedel, så havde denne fået en bule.

Politiets undersøgelser viste også, at der var taget øl fra markentenderiet ved mergel-lejet.

En mand fra Middelfart ved navn Martin Larsen blev senere på året anholdt på Vejle sygehus. Han var 29 år gammel og i forvejen kendt af politiet. Han havde ingen midler til at erstatte skaderne på materiellet. Han benægtede også, at han sammen med en kammerat skulle have taget øl fra markentenderiet. Men han erkendte sig skyldig i at have tændt op under lokomotivet. Han blev idømt en bøde på 100 kr. som han kom til at afsone med 20 dages simpelt fængsel.

Valdemar S. Lauridsen, der var født i Årre degnebolig i 1876 fortalte i nogle erindringer om Årre trykt i Fra Ribe Amt 1990-93, at mergelgraven ved Årre Skole allerede fandtes i hans barndom. Den blev kaldt Laues mergelgrav og var fra 1829 ejet af Søren Laugesen og derefter af hans søn Lauge Sørensen (1875-93). Valdemar S. Lauridsen fortalte endvidere, at fattigfolk, hjemløse strejfer, konkursramte fra 1880'ernes krise, der ikke var udvandret til Amerika eller Australien, samt folk der havde siddet i fængsel, sled for bønderne bl. a. i mergelgravene. En af dem, Sorte Henrik, der var en sortsmusket tater, samlede kokasser på markerne i middagspausen, når folk lå og sov. Kokasser, opsamlet ajle og mergel blev brugt som gødning. – Mergelarbejde blev i øvrigt godt betalt med en krone om dagen.

Kvinderne deltog også i arbejdet med at grave mergel. Omkring 1880 var der på Snebjergegnen en daglejerkone på 60 år, der kunne stå i mergelgraven fra tidlig morgen til sen aften og arbejdede så godt som nogen karl.

I mergelgravningstiden mellem såning og høst, måtte alle stå op senest kl. 4 om morgenen, da man ordnede den daglige morgensyssel og indtog davren. Arbejdet i mergelgraven begyndte kl. 6. Kl. 9 var der ½ times mellemmadstid. Kl. 12 var der middagsmad og middagshvile med kaffe, kandis og kaffepunch. Det tog et par timer og kl. 2 begyndte arbejdet igen og varede til kl. 5, da der blev indtaget en mellemmad. Derefter blev der arbejdet til kort før solnedgang, for det var den almindelige mening, at der var størst risiko for, at en mergelgrav skulle skride sammen under solnedgang. Når man var færdig med en mergelgrav, blev der holdt fest med kaffe, kaffepunch æbleskiver og ølhunde, der bestod af øl med snaps i.

Grethe Jørgensen, Vænget 8 i Årre fortalte, at vognmand og grusentreprenør, Jens Clausen Årre, omkring 1940 brugte en stor skovl trukket af en traktor til at slæbe mergel op af Hans Jørgensens mergelgrav, som vi kaldte den i vores barndom. I dag ligger denne mergelgrav begravet under fodboldbanen ved Årre Skole. I 1912 blev der opfundet en maskine, der kunne hente mergelen op fra dybere liggende lag. En sådan transportør blev brugt i nogle mergelgrave op til 1930-40.

Den første mergelbane blev oprettet i 1879. Den blev trukket af heste, der også trak slæder om vinteren. E. M. Dalgas var iværksætter. Lokomotiverne var tit årsag til hedebrande. Derfor var man mange steder nødt til at lave et to gange ti meter brandbælte langs banerne.

Min bedstefar Johs. Poulsens bedste ven, Oluf Christensen fra Fuglsig, sad i bestyrel-

Mergelkørsel før mergelbanernes tid. Foto i Aastrup Sognearkiv.

sen for Dansk Mergelselskab fra 1912-16. Han skrev d. 9/2 1912 en forespørgsel til DSB om muligheden for at købe 6000 brugte sveller til anvendelse ved Årre Mergelselskabs mergelbane, der manglede 180-200 m. spor. Svellerne skulle leveres på Bramming Station. Gunnar Wentzel, der boede nabo til Pouls mergelgrav, fortalte, at bønderne brugte mergelgraven til at vaske vogne, når de om efteråret var færdige med at bruge dem til at køre mæg ud. Den gang kunne man køre helt ned til bunden af graven på en nedkørsel (kørehals) over mod skellet til Johs. Poulsen. Nedkørslen stod i forbindelse med en markvej, der gik fra mergelgraven langs Johs. Poulsens skel på Jens Kjærs jord ud mod Fladhøj og Autrup.

Fra omkring 1920 blev mergelen gravet op med maskine. En slæbeskovl, som i starten blev fyldt med greb og skovl, hentede mergelen nede i graven. Når den kom op, læssede skovlen mergelen over i tipvogne og

senere lastbiler, der kørte mod Autrup ad den vej, der gik fra Wentzels gård mod øst. De tomme biler kom fra vest forbi Johs. Poulsens gård, Tingvejen 230. I slutningen af 30'eren blev der i Årre gravet mergel med en grab på larvefodder.

Der blev også gravet mergel andre steder i Årre. Gunnar Wentzel mener, at gravene ved Hans Søndergård blev gravet omkring 1935. Der er stadig tinglyst mergelgravningsret på nogle af husene i Elmegade, der ligger flere hundrede meter fra denne.

Under Anden Verdenskrig 1940-45 brugte tyskerne Pouls mergelgrav til skudtræning. Luftskydning blev trænet, ved at en modelflyver blev trukket hen over mergelgraven fra overkant til overkant. Så kunne tyskerne ligge nede i bunden og skyde efter flyveren. Omkring mergelgraven var der gravet skyttegrave. Da jeg var barn legede vi med en stor jernplade på ca. en gangse en meter, der var ramt af granater.

Mergelselskabets lokomotiv på vej gennem Aastrup Sogn. Foto i Aastrup Sognearkiv.

Når der skulle graves mergel, sendte man bud til Hedeselskabet. Det sendte en mand, som skulle søge mergel, også bare kaldet mergelsøger, hvad vist ellers er betegnelsen for et redskab ud til området. Landmanden, på hvis jord der skulle søges, måtte give manden husly og mad og hente og bringe mergelsøgeren fra nærmeste tog- eller diligencestation. Aflønningen blev foretaget af Hedeselskabet og var på 2 kr. pr. arbejds- og rejsedag. Det var almindelig viden omkring 1880, at den sikre prøve for, om det var mergel, man havde fundet var, at det bruste, når

der kom syre eller stærk eddike på. I Grydagergård i Vejen Kommune gravede man mergel, der havde et kalkindhold på 60%, mens det i Outrup var på 15%. Lermine-ralerne i mergelen var nødvendige for at binde gødningsstofferne i den sandede jord.

Der er gravet mergel mange steder i Årre Sogn, men mest og bedst var den her. Niels Nielsen, der købte (matr. 1g) Kastanievej 2 i Tranbjerg i 1889, gravede mergel i Årre. Senere blev stedet overtaget af Erik Sort. Hans kone kørte kassevognen med hestefor-

spand de fire km. Når hun kørte med den tomme vogn, sad hun på vognen og strikkede. Når hun havde læs på, så gik hun ved siden af.

Fra 1904 til 1918 var der 22 mergelselskaber. Efter Anden Verdenskrig var deres antal 30.

Under Anden Verdenskrig blev der ikke kørt megen mergel ud, da der var mangel på benzin. Efter krigen manglede jorden igen mergel, og Rigsdagen bevilgede tilskud på 1 liter benzin pr. tons mergel.

I 1948 prøvede man at eksportere mergel til England, men det blev dog ikke rigtig til

noget, da transportomkostningerne var for høje.

Indtil 1962 vedligeholdtes markernes reaktionstal stadig med mergel. Men vittigheden om at holde konsulenter og tidsler væk fra havremarken med mergel duede ikke længere. Den sidste mergel blev kørt ud omkring 1965. Herefter blev markerne kalket med kalk fra Nordjylland.

*Svend Mose Poulsen, lærer, Fyrrevænget 19, Årre.
Født 1941.*

Da Ribe Jernstøberi flyttede østpå ...

Af Merete Bo Thomsen

Den 20. januar 1933 kunne man i Ribe Stiftstidende læse om travlhed på byens jernstøberi. Cirka hundrede mand var beskæftigede med at fremstille ovne, radiatorer og andet støbegods, og en helt ny produktion af afløbsrør var lige på trapperne. »Det er et glædeligt Lyspunkt i en Krisetid«, skrev avisen, for arbejdsløsheden var stor og nye arbejdspladser velkomne.

Den nye rørproduktion tog sit afsæt i børskrakket i New York godt tre år tidligere. Her havde hurtigt faldende aktiekurser, panik på børserne og en svigtende tillid til det amerikanske bankvæsen udløst en international finanskrisen, som skulle strække sig langt ind i 30'erne. I første omgang kunne danskerne glæde sig over faldende priser på de råvarer, som landbruget og industrien skulle bruge, men efterhånden stod det klart, at de færdige varer slet ikke kunne afsættes som før. Dels faldt købekraften hos de vestlige landes mange millioner arbejdsløse, og dels forsøgte de enkelte regeringer at beskytte de hjemlige arbejdspladser ved at begrænse importen. Det ramte især den danske landbrugseksporert og dermed valuta-indtjeningen. Fremmed valuta blev en mangelvare, der måtte rationeres, og fra januar 1932 styrede Valutacentralen den danske import. Visse råvarer var uundværlige, hvis hjulene skulle holdes i gang, men indførslen af en række færdigvarer blev nægtet. Et

importforbud behøvede imidlertid ikke at være en ulempe, for det gav danske virksomheder mulighed for selv at forsøge en produktion, og det skabte nye arbejdspladser. Det var da også præcis det, der skete, da der blev lukket for importen af afløbsrør fra hovedsageligt Tyskland.

Hans Obbekjer overtog Ribe Jernstøberi efter sin far og fungerede som direktør fra 1905 til sin død i 1956. Han var uddannet ingeniør.

Foto: Ribe Jernindustri

Det er ikke så overraskende, at det netop var direktør Hans Obbekjer fra Ribe Jernstøberi, der viste interesse for denne produktion. Støberiet lavede i forvejen forbindelsesstykker til de pågældende rør og havde altså kontakt med kunderne. Et mere komplet sortiment kunne kun være en fordel, og man var da også godt i gang med at fremstille de nødvendige modeller, da avisen skrev om planerne. Her fortalte støberiets prokurist, C. A. Bundgaard, at der havde været tale om at lægge den nye afdeling i en del af Crome & Goldschmidts lukkede fabrikker, men at den nu blev på jernstøberiet. Det var derfor skidt nyt, da Hans Obbekjer et par uger senere fortalte, at han måske slet ikke ville lægge rørvirksomheden i Ribe, men i stedet i en østjysk havneby.

Problemer i Ribe

Direktør Obbekjer havde beregnet, at den nye rørproduktion ville give statsbanerne en ekstraindtægt på cirka 40.000 kr. om året, men han regnede med at kunne spare det halve ved at flytte til østkysten. Her kunne råjern og støbesand let bringes ind ad søvejen. Desuden forventede han at kunne købe sin strøm 3.000 kr. billigere i en anden by end Ribe. Men, som han tilføjede:

Af bypatriotiske Hensyn vil jeg naturligvis nøje overveje, om det kan gaa at anlægge Fabrikken i Ribe.¹

Det var dog ikke kun Obbekjer, der havde fået noget at overveje, men også Ribes bystyre. Den nye rørfabrik ville ifølge direktøren beskæftige cirka 70 ufaglærte mænd, og det var arbejdspladser, der måtte interessere enhver by. Tredivernes arbejdsløshed nåede sit højdepunkt netop i januar 1933,

og de ufaglærte var særlig hårdt ramt. Halvdelen af de knap 105.000 medlemmer af Dansk Arbejdsmandsforbund gik således ledige i februar.² De heldige, der havde et job, måtte ofte nøjes med sæsonarbejde, og derfor var stillingerne på rørstøberiet ekstra værdifulde, idet de var helårs. Ribe Stiftstidende opfordrede da også til forhandlinger mellem byen, statsbanen og Obbekjer, så den nye virksomhed kunne forblive i det vestjyske. Dog var det ikke så meget de arbejdsløse, der optog den konservative avis, men den kunne ikke se det fornuftige i, at byens næringsliv skulle gå glip af så mange arbejders ugentlige købeevne, eller at elværket og statsbanen skulle sige farvel til en mulig omsætning.³

Avisens opfordring kom den 8. februar, og der var valg til byrådet den 14. marts. De 70 mulige arbejdspladser lignede derfor et oplagt tema i valgkampen, men sådan tænkte den konservative borgmester Kaalhaug vist ikke. I hvert fald ses det ingen steder, at byrådet skulle have fulgt avisens opfordring om at forhandle med Obbekjer. Heller ikke, selv om Handelsstandsforeningen og Industriforeningen henstillede, at de konservative kandidater »skulde virke for, at Kommunens Vareforbrug og Arbejde ikke gaar udenbys«. ⁴ Bystyrets manglende initiativ blev imidlertid ikke straffet, for de konservative fik et storartet valg og gik frem fra 683 til 824 stemmer. De var endda tæt på at få en sjettede kandidat valgt ind. Nummer seks på deres liste var i øvrigt netop Hans Obbekjer, men selv om han fik fjerdeflest stemmer, kom han ikke i byrådet. Listestemmerne gik nemlig til kandidaterne højere oppe på listen. På den måde kom rektor

Willumsen og murermester Lauridsen i byrådet trods færre personlige stemmer end Obbekjer.⁵ De to herrer skal vi siden vende tilbage til.

Sidst i marts dukkede sagen om rørstøberiet igen op i aviserne. Direktør Obbekjer havde ansat en tysk rørekspert til at hjælpe produktionen i gang, men nu ville Formerforbundet have tyskerens opholdstilladelse trukket tilbage. Det mente, at arbejdet bur-

de udføres af danske fagfolk. Obbekjer måtte en tur til København for at redde trådene ud, men han fandt det noget ejendommeligt, at en udenlandsk ekspert – der skulle skaffe arbejde til en masse danskere – på den måde skulle leve af »Fagforeningernes Barmhjertighed.« Ved samme lejlighed kunne direktøren fortælle, at han havde modtaget tilbud fra forskellige byer om at huse det nye rørstøberi, og at Kolding lig-

I 1933 havde Hans Obbekjer (th) omkring 100 mænd ansat på Ribe Jernstøberi. For direktøren var det vigtigt med dygtige medarbejdere, og for medarbejderne var det vigtigt med fast arbejde i en tid, hvor så mange gik arbejdsløse. For en del af de ansatte blev støberiet lidt af en familievirksomhed, hvor familiemedlemmer arbejdede side om side, og hvor sønner tog over, hvor fædre slap. Foto: Ribe Jernindustri.

nede en vinder. »Haabet for Ribe er altså udelukket?» spurgte avisen Sydvestjylland. Obbekjer bekræftede, navnlig fordi han ikke mente at kunne skaffe de 70 nødvendige medarbejdere i hjembyen. Det var et nyt argument.⁶

Tilbage i februar havde Obbekjer nævnt el- og fragtomkostningerne som en grund til at flytte rørstøberiet østpå, men han var også citeret for en temmelig forblømt udtalelse: »Hovedgrunden ligger i Arbejdsforholdene, som jeg her ikke kan komme nærmere ind paa.«⁷ Betød det da, at denne hovedårsag i virkeligheden var, at der var for få arbejdsløse i Ribe? Desværre har det ikke været muligt at opdrive byens ledighedstal, men det er svært at forestille sig, at støberiet – sådan som situationen så ud på landsplan – ikke kunne have tiltrukket det nødvendige antal arbejdere. Alene i Esbjerg gik 97 af 133 organiserede arbejdsmænd mellem 19 og 25 år ledige i januar,⁸ og formanden for Fællesorganisationen i Ribe havde så sent som i december året før henvist til »en uforholdsmæssig stor Arbejdsløshed«. Det skete, da han bad byrådet om en halvering af kokspriserne for at lette de vanskelige forhold for arbejderklassen.⁹ Men hvordan skulle det ellers forstås? Tja, en måned senere blev Obbekjer citeret for, at der i Ribe var så få arbejdsmænd at vælge imellem, og nogle uger senere, at udvalget af ledig arbejdskraft var for lille i Ribe.¹⁰ Tilsyneladende drejede det sig altså om muligheden for at kunne frasortere tilpas mange i gruppen af ledige, men hvem var det da, han gerne ville undgå? Gik der mon for mange politiske opviglere rundt i Ribes gader, som han frygtede at få ind på sin

virksomhed? Måske, men en undersøgelse af forhandlingsprotokollen for Støberiarbejdernes Klub afslører ingen umiddelbare kontroverser mellem Obbekjer og hans ansatte. Forholdet til de landsdækkende fagforbund fremstår også ganske fredeligt, så han lignede i hvert fald ikke en nervøs mand med dårlige erfaringer. En anden forklaring kunne være, at han allerede havde skummet Ribe for de dygtigste arbejdere og nu fandt resten for langsomme, for svage eller for gamle? I 1920'erne var der kommet fokus på virksomhedernes effektivitet, og selv om man i Danmark især var optaget af tekniske rationaliseringer, så måtte man i de lavteknologiske og løntunge virksomheder – som eksempelvis jernstøberierne – rette opmærksomheden mod selve arbejdskraften. På den anden side måtte Obbekjer jo vide, at de mest effektive arbejdere også blev taget først i alle andre byer. Den sag var ikke helt nem at blive klog på. Imidlertid stod én ting klart: Kolding var favorit som hjemsted for den nye filial af Ribe Jernstøberi – men så tog situationen en dramatisk drejning.

Balladen i Kolding

Kolding havde gjort alt det rigtige. En lokal avisredaktør havde i starten af februar set artiklen om den nye rørproduktion og straks gjort den konservative borgmester, Valdemar Juhl, opmærksom på mulighederne.¹¹ Denne havde med det samme rettet henvendelse til Obbekjer, som midt i marts besøgte Kolding for at se nærmere på et havneareal, egnet til opførelse af et nyt støberi. Han fandt, at grunden lå noget lavt og manglede en kloak, men Koldings hav-

I begyndelsen af april 1933 tydede alt på, at Hans Obbekjer ville placere den nye rørproduktion på havnen i Kolding. Transportmæssigt var det en heldig placering, for råvarerne kom ind ad søvejen – støbesandet fra Ørbyhage ved Haderslev Fjord og råjernet fra Tyskland op gennem Østersøen. Foto: Kolding Stadsarkiv.

neingeniør forsikrede, at »der blev ingen Smaaligheder herfra«. Kloakken fandtes, og grunden ville blive fyldt op. Det var andre toner end i Ribe! Obbekjer fortalte ved samme lejlighed, at han havde været rundt at se på forskellige støberier, dog uden at finde nogen passende, og at hans arkitekt nu var i gang med at tegne en bygning til grunden på Koldings havn.¹²

En måned senere, den 12. april, mødtes Obbekjer med borgmester Juhl og Havneudvalgets øvrige fire medlemmer. De fire var umiddelbart forinden blevet orienteret om borgmesterens forhandlinger og god-

kendte nu Obbekjers leje af en havnegrund på 3.500 m². Lejemålet skulle være uopsigeligt fra havnens side i 49 år og for rørstøberiet i 10. To udvalgsmedlemmer, N. P. Nielsen fra Venstre og den konservative Chr. Stenderup, var imidlertid forbeholdne over for Obbekjers ønske om, at kommunen skulle garantere for et lån til opførelse af fabrikken. Lånet skulle lyde på 40-45.000 kr., afdrages over 10 år og kommunen have førstepant i bygningerne. Da også den socialdemokratiske M. Larsen ønskede at overveje sagen, enedes man om at forelægge spørgsmålet for byrådet.¹³ Det skete den

17. april på et lukket møde, men her blev sagen udsat til et ekstraordinært møde ugen efter. Det var N. P. Nielsen, der som indædt modstander af kommunegarantien ville have sagen frem på et åbent byrådsmøde. Nu snerpede det til. Den 20. april sendte havneingeniøren lejekontrakten – med den ønskede garanti indføjret – til Obbekjer og bad ham underskrive og returnere den inden mødet fire dage senere, hvor sagen skulle vedtages. Men sådan gik det ikke.¹⁴

For næste dag kunne man i den lokale Venstre-avis, Kolding Folkeblad, læse et skarpt indlæg imod kommunegarantien. Det fik Obbekjer til straks at returnere lejekontrakten, men uden hans underskrift! Han ønskede foreløbigt sagen stillet i bero. Måske kunne garantien undværes, men på grund af en udlandsrejse kunne han ikke mødes med borgmesteren igen før omkring den 1. maj.¹⁵ I mellemtiden rasede debatten i Kolding.

I klemme i en kommunal magtkamp

På det ekstraordinære byrådsmøde i Kolding den 24. april blev det oplyst, at byen havde 1142 arbejdsløse. De 385 var arbejdsmænd, hvoraf de 175 var havnet på krisehjælp. Behovet for nye ufaglærte arbejdspladser var reelt nok, men der var gået politik i sagen.¹⁶ I centrum for debatten stod den omtalte N. P. Nielsen, der sammen med Venstre-avisen forlangte »Privat Forretning for sig, kommunal Administration og Risiko for sig«. Efter deres mening måtte det være erhvervsfremme nok, at havnetaksterne og grundlejen var sat ned sammen med gas- og elpriserne og oven i købet også skatteprocenten!¹⁷ Den konservative Kolding

Avis var i princippet enig. Det offentlige skulle holde fingrene fra det private erhvervsliv, men man måtte også se lidt praktisk på tingene. Det ny støberi ville skabe beskæftigelse, større omsætning i byen og øgede havneindtægter. I øvrigt ville den famøse garanti på mindre end et halvt år være tjent ind i sparet arbejdsløshedsunderstøttelse. Skulle det værst tænkelige ske, at støberiet krakkede, og garantien skulle indfries, så ville kommunen blot komme til at eje en bygning, der var en halv gang mere værd end garantibeløbet. I øvrigt var Obbekjers ønske om en kommunal garanti ikke spor urimeligt i betragtning af bankernes uvilje mod at yde lån med pant i bygninger, når disse var opført på lejede arealer.¹⁸ Den socialdemokratiske avis lagde sin vægt på de ledige og behovet for flere arbejdspladser. Man ville ikke købe støberiet til byen for enhver pris, men de fremlagte vilkår accepterede man gerne.¹⁹ Det radikale Venstre advarede derimod byrådet mod at »ligge på Maven« for at få enhver ny fabrik til byen. Avisen var stærkt skeptisk over for virksomheder, der »blomstrer en tid og derefter skaber Arbejdsløshed«, ²⁰ og den mente, at »hvis Byen skal være ude om nye Fabrikker, maa det gerne være i en beskæftigelsesmæssigt stabilere Branche end Jernstøberierne.«²¹ Helt overordnet foretrak den, at Kolding i stedet for at tiltrække nye fabrikker skulle værne om sin »sunde Struktur som Oplands- og Handelsby.«

Bag hele debatten lå en række taktiske hensyn. Ved byrådsvalget i marts var socialdemokraterne gået stærkt frem for anden gang i træk, men de borgerlige havde foreløbigt bevaret flertallet.²² De konservative

var imidlertid bange for, at de – hvis de ikke gjorde noget aktivt ved arbejdsløsheden – ville miste endnu flere midtervælgere til socialisterne ved det næste valg. Venstre var – modsat de konservative – gået væsentligt tilbage ved det seneste byrådsvalg og følte uden tvivl behov for at markere sig noget tydeligere. Oven i det havde Venstre på landsplan netop indgået det berømte Kanslergadeforlig med Socialdemokratiet og i den forbindelse givet køb på adskillige liberale holdninger. Det var nok ikke altid lige nemt at forklare på lokalt plan, så det kunne ikke overraske, hvis en eller anden Venstremand følte behov for at understrege sine liberale holdninger over for de lokale vælgere. Socialdemokraterne benyttede situationen til et bredt angreb på de borgerlige. Disses modstand mod at involvere det offentlige i de private virksomheder var tom snak, for samfundet måtte jo alligevel altid træde til, når det private erhvervsliv skabte arbejdsløse, invalider og nedslidte gamle. »Folk, der mener, at det private Erhvervsliv er noget, som ikke angaar Offentligheden, de lever i en Tankegang, der var herskende for en Menneskealder siden,« lød det.²³ Endeligt tog den radikale avis afstand fra de tre andre partier ved at ironisere over såvel de inkonsekvente venstremænd som de konservative, der fandt det nødvendigt at »lave et Stykke Socialisme« for at holde socialdemokraterne fra magten.²⁴

Ganske uforvarende var direktør Obbekjer og hans nye rørstøberi havnet i denne kommunalpolitiske hvepserede. Kolding Social-Demokraten mente, at den ærekære direktør havde fået »det Indtryk, at han ikke var alt for velkommen i Kolding«,²⁵ og det

fik konsekvenser. Da Obbekjer den 4. maj – efter at være vendt hjem fra sin udlandsrejse – skrev til borgmester Juhl, var det med tak for de behagelige forhandlinger, men også med besked om, at han i mellemtiden havde orienteret sig til anden side.²⁶

Obbekjer, hvad nu?

Den 6. maj kunne man i Fredericia Dagblad læse, at Kolding havde ligget i konkurrence med Haderslev om det nye rørstøberi, men det var vist en misforståelse. I hvert fald fremgår det hverken af Haderslevs aviser eller kommunens papirer, at der skulle være forhandlet. Byen var måske heller ikke så interesseret i Obbekjers nye støberi. Jernindustrien var en kriseramte branche, og en glæde over et støberis nye arbejdspladser ville – i tilfælde af virksomhedens fallit – blot ende med bekymringer over en øget arbejdsløshedsbyrde. I øvrigt var Haderslev på den tid domineret af virksomheder inden for tekstil- og næringsmiddelindustrien, der med en stabil indenlandsk efterspørgsel klarede sig betydeligt bedre under krisen end så mange andre brancher. Behovet for nye virksomheder var altså ikke så presserende.

I Sønderborg var situationen noget anderledes. Byen havde tidligere været Sønderjyllands førende industriby, men blev efterhånden åndet i nakken af både Haderslev og Åbenrå. Oven i købet blev byen ramt af en midlertidig tilbagegang i 1932, som forstærkedes i 1933.²⁷ Nye arbejdspladser var derfor velkomne, og allerede den 17. februar kunne Sønderborg Social-Demokraten fortælle, at byen havde lagt billet ind på Obbekjers nye rørstøberi. Tre repræsentan-

ter for byen havde sidst i februar besøgt Obbekjer i Ribe og inviteret ham til at se på en tidligere chokoladefabrik i Sundgade. Den lå godt i forhold til bane og skib, men bygningen var nok desværre ikke helt ideel. Afstanden til Ribe var et andet minus.²⁸ Desuagtet bad Sønderborgs magistrat den 4. marts Havneudvalget og Udvalget for faste Ejendomme om at undersøge, om de kunne finde en passende byggegrund til et nyt støberi. Magistraten noterede sig udvalgenes forslag på et møde den 12. april, men her standsede sagen: »Da der ikke er Sandsynlighed for, at Hr. Obbekjer agter at oprette en Fabrik her i Sønderborg, fandt Magistraten ikke f. t. Anledning til at foretage sig videre i Sagen.«²⁹ Den konklusion var Social-Demokraten nået frem til allerede i midten af marts, hvor avisen gættede på, at støberiet ville ende i København.³⁰ Det talte til hovedstadens fordel, at ca. 60 % af produktionen formentlig skulle afsættes der. Men dengang var Obbekjer nu mere stemt for Kolding.³¹

Nu måtte han lede efter en ny løsning, og den fandt han hverken i København, Haderslev, Sønderborg eller for den sags skyld i Ribe. Derimod viste det sig, at han – enten før eller efter sin udlandsrejse i slutningen af april – havde fundet tid til at besøge Fredericia. Her havde han købt Dansk Maskinindustri's bygninger på Nymarksvej uden for Nørrevold – ifølge Fredericia Dagblad »et af Provinsens smukkeste, mest velindrettede og velbyggede Fabriksanlæg.«³² Obbekjer blev ejer af såvel bygninger som grund, så her blev der ikke brug for nogen kommunegaranti. Han brugte selv udtrykket »et for mig særdeles

fordelagtigt Tilbud«, da han fortalte Koldings borgmester om handelen,³³ og det fremgår da også af tinglysningspapirerne, at han for 70.000 kr. havde erhvervet en ejendom vurderet til 200.000.³⁴ Bygningerne var opført i 1918, men efter nogle år likviderede den oprindelige ejer, og det lykkedes ikke panthaveren, Banken for Fredericia og Omegn, at sælge bygningerne. Da denne bank selv måtte standse betalingerne i november 1932, overtog Landmandsbanken forpligtelserne og forsøgte – også uden held – at sælge bygningerne på en tvangsauktion i marts 1933. Pantet lød på 100.000 kr., men banken overtog nu ejendommen som ufyldstgjort panthaver med et bud på det halve. Handelen med Obbekjer blev dermed en gevinst for såvel køber som sælger.³⁵

Obbekjer forhandlede ikke kun med banken, men også med Fredericias mangeårige, socialdemokratiske borgmester, Frantz Hansen. Obbekjer ville gerne have en aftale om elektricitetsleverancen, og det hed i den lokale avis, at »Det siger sig selv, at Borgmesteren paa Byens Vegne har stillet sig meget forstaaende i saa Henseende.«³⁶ Borgmesteren skulle ligeledes hjælpe med at skaffe en treårig opholdstilladelse til den tyske rørekspert, der skulle lede produktionen, og som lovet blev der sendt en anbefaling til Justitsministeriet midt i maj.³⁷ I oktober 1933 startede rørstøberiet sin produktion i Fredericia, og her fortsatte virksomheden indtil 2005, først under navnet Dansk Rørindustri, siden som Starpipe. Det var altså en succes, Ribe havde vinket farvel til i foråret 1933, men hvorfor havde byen ikke kæmpet hårdere for at beholde den?

Obbekjers rørstøberi i Fredericia blev en succes, selv om det fik en svær start. Tyskland fandt sig ikke i Danmarks beskyttelse af hjemmeindustrien, og snart fik Obbekjer endog meget skarp konkurrence sydfra. Foto: Ribe Jernindustri.

Tilbage til Ribe

Da Obbekjer i februar første gang luftede tanken om at rykke den nye rørproduktion østpå, lod han som nævnt en dør stå åben for forhandling:

Af bypatriotiske Hensyn vil jeg naturligvis nøje overveje, om det kan gaa at anlægge Fabrikken i Ribe.

Men selv om Ribe Stiftstidende både i februar og igen sidst i marts opfordrede bystyret til at forbedre støberiets vilkår for derved at bevare rørproduktionen i hjem-

byen, så skete der intet.³⁸ I stedet henvendte Kolding og Sønderborg sig, og så kørte toget, der endte med fabrikken i Fredericia.

Den 28. august samme år sendte Obbekjer imidlertid to breve til Ribes byråd, som kan bidrage til forståelsen af det tidlige forløb i Ribe. Det ene brev var stilet til teknisk udvalg og var en anmodning om at få elprisen sat ned. Obbekjer havde konstateret, at jernstøberiet betalte betydeligt mere, end man forlangte andre steder, og hvis prisen ikke blev sat ned, ville virksomheden være

nødt til at flytte produktionen til den nye fabrik i Fredericia. Det var en alvorlig trussel, men den fik nu ikke teknisk udvalget til at ryste på hånden. »Jernstøberiet har intet at beklage sig over«, lød svaret.³⁹ Det viste sig, at støberiet havde sit eget elværk, og fra 1924 til 1930 havde det kommunale elværk og støberiet fungeret som reserve for hinanden. Derefter opsagde kommunen aftalen, men var – af hensyn til det tidligere samarbejde – fortsat som reserveleverandør til støberiet, dog uden basis for rabatter.⁴⁰ I 1932 havde støberiet således kun aftaget strøm for 12-1300 kr..⁴¹ Nu var støberiets eget elværk imidlertid blevet overbelastet, og da virksomheden fremover fik brug for at aftage en større mængde el, kunne der naturligvis godt blive tale om at yde visse mængderabatter.⁴² Ifølge aviserne oplyste rektor Willumsen – ja, det var ham, der kom i byrådet med færre personlige stemmer end Obbekjer – på et byrådsmøde den 18. september, at Ribe Jernstøberi ikke tidligere havde bedt om en ændring af taksterne.⁴³ Altså havde Obbekjer tilbage i februar brugt de høje elpriser som argument for en flytning af rørstøberiet uden først at have forsøgt at forhandle sig frem til en bedre aftale. Det er bemærkelsesværdigt og svært at tolke anderledes, end at han ønskede, at bestyret skulle komme til ham og ikke omvendt, og det kan måske forklare, hvorfor byrådet netop *ikke* havde lyst til at foretage sig noget.

Det andet brev fra Obbekjer var stilet til Mark- og Vejudvalget, og her tørnede han sammen med murermester Lauridsen, den anden konservative kandidat, der fik plads i byrådet trods færre personlige stemmer

end Obbekjer. Jernstøberiet ønskede at bygge et modelskur på kommunens plads lige over for støberiet, og udvalget bevilgede derfor et 10-årigt lejemål til den beskedne pris af 20 kr. årligt. Af fremlæggelsen i byrådet fremgik det imidlertid, at Obbekjer derefter havde ændret sine planer og erklæret, at hvis han ikke kunne få pladsen, som han ønskede den, så havde han slet ikke brug for den. Udvalget bøjede sig – »Hvis det er et Principspørgsmaal for Hr. Obbekjer«⁴⁴ – men samarbejdet havde tydeligvis knaget.⁴⁵

Disse kontroverser åbner for en ny fortolkning af forløbet i Ribe. Som tidligere nævnt havde Obbekjer i februar udtalt, at den mulige flytning havde baggrund i arbejdsforhold, som han »ikke kunne komme nærmere ind på«. Hvis det nu ikke – som tidligere antaget – drejede sig om udbuddet af arbejdskraft, men derimod om et anstrengt forhold til Ribes bestyrelse, tegner der sig et interessant billede. Det skal erindres, at tanken om eventuelt at flytte rørstøberiet til østkysten blev fremlagt ganske overraskende mindre end tre uger efter, at støberiets prokurist – der som bestyrelsesmedlem i selskabet burde være velinformeret – havde fortalt, at rørene skulle produceres i Ribe. Samtidigt skal det noteres, at der ikke er fundet nogen dokumentation for, at Obbekjer aktivt havde undersøgt mulighederne på østkysten, før han fremlagde planen. Tværtimod var det Kolding og tilsyneladende også Sønderborg, der henvendte sig til Obbekjer efter at have læst om planerne i avisen. Obbekjer havde heller ikke anmodet teknisk forvaltning om en sænkning af elprisen og vidste altså ikke, om der

AKTIESELSKABET

RIBE JERNSTØBERI

TELEFON 241-242 • TELEGRAM-ADRESSE: JERNSTØBERIET • POSTKONTO 18367
GRUNDLA GY 1848

B/Es

Ribe, den 28' August 1933.

Til Ribe Byraad,

Det tekniske Udvalg, her. -

Vi tillader os herved at ansøge det ærede Udvalg om Reduction af Prisen paa Elektricitets-Forbruget. - De Priser, vi betaler her, ligger saa betydelig over, hvad der forlanges andre Steder, at vi - saafremt en Reduction ikke kan opnaas her - vil se os nødsaget til at overføre Arbejdet til vor Fabrik i Fredericia. -

Vi hører gerne nærmere fra Dem og tegner

med Højjagtelse

A/S Ribe Jernstøberi

Hans Obbekjær var uden tvivl en dygtig forretningsmand, men kunne det virkelig betale sig at flytte hele rørstøberiet til Fredericia udelukkende på grund af for høje elpriser? Eller var tvisten kun et taktisk greb, der skulle få bystyret til at makke ret.

var tale om et reelt problem eller et forhold, der let ville kunne løses. Han havde formodentlig heller ikke forhandlet med statsbanerne om fragtpriiserne, siden han lod Ribe Stiftstidende opfordre byrådet til også at intervenere i fragtspørgsmålet. Det synes altså ikke, som om Obbekjær overvejelse var spor gennemarbejdede, og man må derfor spørge sig selv, om hans trussel om at

flytte rørproduktionen væk fra Ribe i virkeligheden kun var tænkt som et bluff, der skulle presse bystyret til at komme ham i møde helt af sig selv. Måske håbede han på at engagere vælgerne i sagen - byrådsvalget lurede jo lige om hjørnet - for med dem i ryggen at kunne forhandle med forøget styrke i forhold til det selvbevidste byråd. Hvis det var tilfældet, slog planen fejl, for

Ribe byråd forholdt sig passivt, mens borgmester Juhl i Kolding tog et rask initiativ. Og så fangede bordet.

Om det var sådan Obbekjer tænkte, ved vi ikke, for hans tanker er ikke overleveret i de tilgængelige kilder. Det vil imidlertid kunne forklare de forhold, der ellers forekommer besynderlige, og det fremgik jo netop af brevet fra august, at han var parat til at bruge trusler for at få sine ønsker opfyldt. Så kan man jo bagefter spekulere over, om Ribe virkelig ville have mistet sit jernstøberi, hvis rektor Willumsen og teknisk forvaltning dengang *ikke* havde været villige til at sænke eltaksterne?

Kilder

Trykte værker:

Andersen, Ole (red.) 1972. *Femoghalvtreds: Strjfllys i tekst og billeder over en faglig indsats i anledning af Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbunds 75 års jubilæum 1897 - 1.januar - 1972*. Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbunds, s.43-50

Arbejdsmandens Fagblad: Organ for Danmarks organiserede Arbejdsmand, 37-39. årgang (1932-33)

Askgaard, Helle 1970. *Den sønderjyske industris udvikling fra 1920-1970*. København: C. A. Reitzels Forlag

Bender, Johan et al 1977. *Arbejdsløshed i Danmark: Fra 1800 til i dag*. København: Gyldendal, s.75-98

Beretning om Virksomheden i Dansk Former- og Støberi-arbejderforbund fra 1931-1932. Dansk Former- og Støberi-arbejderforbund

Beretning om Virksomheden i Dansk Former- og Støberi-arbejderforbund fra 1934-1939. Dansk Former- og Støberi-arbejderforbund

Byraadsbogen 1933-34. Kolding: Kolding Købstadkommune
Christensen, Jørgen Peter 2002. *Fabriksarbejdere og funktionærer 1870-1972* (Dansk Industri efter 1870, bnd.6). Odense: Odense Universitetsforlag, s. 164-262

Dedenroth-Schou, Birgitte (red.) 1993. *Kolding Havn 1843-1993*. Kolding: Havneudvalget i Kolding.

Dedenroth-Schou, Birgitte 1982. Byens styre, i Knud Moseholm et al (red.), *Kolding i det tyvende århundrede indtil kommunesammenlægningerne i 1970*, bnd. 3, s. 9-178

Dich, Jørgen S. 1939. *Arbejdsløshedspøblemet i Danmark 1930-1938: Betænkning afgivet af Socialministeriets statsvidenskabelige Konsulent* (Socialministeriets økonomisk-statistiske Undersøgelser, nr.4). København

Faglige Voldgiftskendelser vedrørende Overenskomstforhold afsagt i Aarene 1930-31-32. Dansk Arbejdsmands Forbund *Forhandlings-Protokol over Dansk Former- og Støberi-arbejderforbunds 18-20. Kongres, 1932-1939*. Dansk Former- og Støberi-arbejderforbund

Gubi, Martin et al 1998. *Teknisk Forvaltning Kolding Kommune 1898-1998*. Kolding: Kolding Stadsarkiv

Hansen, Poul 1933. Ungdommen og Arbejdsløsheden, *Arbejderhøjskolen: Elevskrift for Esbjerg Arbejderhøjskole og Roskilde Højskole*, nr. 5, juni 1933, s.51-57

Hyltoft, Ole 1980. Industrien og staten i 1930'erne - Industrirådets ændrede rolle og politik under 30'ernes krise, *Økonomi og politik* 54., 2, s.167-98

Johansen, Hans Chr. 1988. *Industriens vækst og vilkår 1870-1973* (Dansk Industri efter 1870, bnd.1). Odense: Odense Universitetsforlag, s. 133-266

Jubilæumsskrift: 1892 - 100 år i Ribe - 1992. Ribe: Specialarbejderforbundet i Danmark, Ribe afdeling

Rasmussen, Børge 1976. Statens forandrede rolle, Socialdemokratiets politik og de forandrede betingelser for arbejderklassens kamp og reproduktion i 30'erne, Årbog for arbejderbevægelsens historie, 6, s.85-116.

Schmidt, Peter 1994. Bro og nye tider: Fredericia's hverdag i årene 1920-1940. Fredericia: elbo grafiske hus a/s

Thomsen, Niels 1991. *Industri Stat og Samfund 1870-1939* (Dansk Industri efter 1870, bnd.3). Odense: Odense Universitetsforlag, s. 278-320

Villadsen, Kjeld Simon et al 1998. *A/S Ribe Jernindustri 1848-1998: fra støbegods til pladejern*. Ribe: A/S Ribe Jernindustri

Aviser:

Dybbøl-Posten, 17/2 1933, s.3

Fredericia Avis / Jydske Tidende, 6/5 1933 s.4, 7/5 1933 s.7

Fredericia Dagblad, 6/5 1933, 8/5 1933 s.2

Fredericia Social-Demokraten, 6/5 1933

Kolding Avis / Jydske Tidende, 21/4 1933 s.4, 22/4 1933 s.4, 23/4 1933 s.7, 25/4 1933 s.4, 6/5 1933 s.4, 7/5 1933 s.7, 9/5 1933 s. 4

Kolding Folkeblad, 6/3 1933 s.5, 24/3 1933 s.7, 21/4 1933 s.6, 22/4 1933 s.7, 24/4 1933 s.4, 25/4 1933 s.5, 6/5 1933 s.4, 8/5 1933 s.4

Kolding Social-Demokraten, 22/4 1933 s.4, 25/4 1933 s.3, 25/4 1933 s.3, 6/5 1933 s.4

Ribe Stiftstidende, 20/1 1933 s.3, 8/2 1933 s.3, 4/3 1933 s.3, 15/3 1933 s.3, 16/3 1933 s.3, 24/3 1933 s.3, 20/4 1933 s.3, 24/4 1933 s.3, 25/4 1933 s.3, 5/5 1933 s.3, 6/5 1933 s.2, 8/5 1933 s.3, 19/9 1933 s.3
Sydvestjylland, 23/3 1933 s.3
Sønderborg Social-Demokraten, 17/2 1933 s.5, 28/2 1933 s.5, 13/3 1933 s.4
Venstrebladet for det sydlige Jylland, 25/3 1933 s.3, 22/4 1933 s.1-2, 6/5 1933 s.2
Vestkysten Ribe Folkeblad, 7/2 1933 s.4, 19/9 1933 s.3

Utrykte arkivalier:

Fredericia Kommune:

Fredericia Kommune/ Journalsager 512, ks.33-35: *Fredericia Byråds J.Nr. 223/1932, 322/1932 og 197/1933*

Kolding Stadsarkiv:

Kolding Kommune / Havneingeniøren/ *Journal Nr. 61 1932/33*

Kolding Kommune / Havneudvalget / *Forhandlingsprotokol 1923-39, A601*

Kolding Kommune / Kolding Havn 1887-1982 / *A 101-813.12-813.12.073.513.2, A98*

994 N. P. Nielsen, direktør – personmappe med avisudklip
 Landsarkivet for Nørrejælland:

Retten i Fredericia / Tinglysningen 1927-1971 / *Skøde- og servitutgenparter I / De til Grundene i staden Fredericia hørende jorder 130e-151*

Ribe Kommune / Borgmesterkontoret / Journalsager 1869-1956 / *Journalsager 1930-33*

Ribe Kommune / Kommunalbestyrelsen / Forhandlingsprotokol 1867-1970 / *1931-34*

Ribe Kommune / Elektricitetsudvalget / *Forhandlingsprotokol 1917-1951*

Ribe Kommune / Elektricitetsudvalget / *Sager vedrørende Elektricitetsudvalget år 1904-1964 / 1924-1964*

Landsarkivet for Sønderjylland:

Sønderborg Købstad / Saggruppeordnede sager 1920-70 / *Byrådets Forhandlingsprotokol 1931-33, 10/5*

Sønderborg Købstad / Saggruppeordnede sager 1920-70 / *Forhandlingsprotokol for Udvalget for faste Ejendomme 1925-34, 17/2*

Sønderborg Købstad / Saggruppeordnede sager 1920-70 / *Havneudvalgets sager, 66/26*

Sønderborg Købstad / Saggruppeordnede sager 1920-70 / *Magistratens Forhandlingsprotokol 1931-33, 10/48*

Sønderborg Købstad / Saggruppeordnede sager 1920-70 / *Magistratens Journaler 1932-33, 10/98*

Ribe Byhistoriske Arkiv:

Ribe Byråds Forhandlinger 1929-34 / *Ribe Byraad 1933-34 Forhandlinger, Regnskaber m. v. 1933-34, s.24*

Ribe Jernindustri:

Støberiarbejdernes Klub / *Forhandlingsprotokol 27/1 1931-24/11 1975*

Formernes Fagforening / *Forhandlingsprotokol 29/7 1916 -*

Noter

1 Vestkysten Ribe Folkeblad 7/2 1933, Ribe Stiftstidende 8/2 1933

2 Arbejdsmændenes Fagblad, 38.årg., ekstranr. s.12

3 Ribe Stiftstidende 8/2 1933

4 Ibid 4/3 1933

5 Ibid 15/3 1933

6 Sydvestjylland 23/3 1933, Ribe Stiftstidende 24/3 1933

7 Ribe Stiftstidende 8/2 1933

8 Hansen, s.53

9 Ribe Kommune / Borgmesterkontoret / journal 343/1932

10 Kolding Avis 25/4 1933, Fredericia Dagblad 6/5 1933

11 Kolding Avis 22/4 1933

12 Kolding Kommune / Havneingeniøren

13 Kolding Kommune / Havneudvalget, s.94-95

14 Kolding Folkeblad 25/4 1933, Kolding Kommune / Havneingeniøren

15 Kolding Kommune / Kolding Havn 1887-1982

16 Kolding Folkeblad 25/4 1933

17 Ibid 21/4 2933

18 Kolding Avis 22/4, 23/4 1933

19 Kolding Social-Demokraten 25/4 1933

20 Ibid 25/3 1933

21 Venstrebladet for det sydlige Jylland 6/5 1933

22 Dedenroth-Schou 1982 s.76-81

23 Kolding Social-Demokraten 25/4 1933

24 Venstrebladet for det sydlige Jylland 22/4 1933

25 Kolding Social-Demokraten 6/5 1933

26 Kolding Kommune / Kolding Havn 1887-1982

27 Askgaard, s.162-67

28 Dybbøl-Posten 17/2; Sønderborg Social-Demokraten 17/2, 28/2 1933

29 Sønderborg Købstad / Saggruppeordnede sager 1920-70 / Magistratens Forhandlingsprotokol 1931-33, s.262, 284

30 Sønderborg Social-Demokraten 13/3 1933

31 Sydvestjylland 23/3; Ribe Stiftstidende 24/3 1933

32 Fredericia Dagblad 6/5 1933

33 Kolding Kommune / Kolding Havn 1887-1982

34 Retten i Fredericia / Tinglysningen 1927-1971

- 35 Ibid, Fredericia Dagblad 6/5 1933; Fredericia Kommune / Journalsager 512 / J. Nr. 322/1932
- 36 Fredericia Avis/Jydske Tidende 6/5 1933
- 37 Fredericia Kommune / Journalsager 512 / J. Nr. 197/33
- 38 Ribe Stiftstidende 8/2 og 24/3 1933
- 39 Ribe Kommune/ Borgmesterkontoret / journal 264/1933
- 40 Ribe Kommune / Elektricitetsudvalget / Sager vedrørende Elektricitetsudvalget år 1904-1964; Ribe Byraads Forhandlinger 1929-34 / 1933-34, s.24
- 41 Ribe Stiftstidende 19/9 1933, Vestkysten Ribe Folkeblad 19/9 1933
- 42 Ribe Byraads Forhandlinger 1929-34 / 1933-34, s.24
- 43 Ribe Stiftstidende 19/9 1933, Vestkysten Ribe Folkeblad 19/9 1933
- 44 Ribe Stiftstidende 19/9 1933
- 45 Ibid, Vestkysten Ribe Folkeblad 19/9 1933, Ribe Byraads Forhandlinger 1929-34 / 1933-34, s.24

Merete Bo Thomsen, stud.mag. Silstrupvej 8, Skarrild, 6933 Kibæk. Født 1956.

Har tidligere udgivet:

Diverse artikler 2006-08, i www.vimu.dk: et virtuelt museum over den dansk-tyske grænseregions historie fra 1830 til i dag.

Der var engang da byens styre kun var for mænd ...; Biografi: Maren Markussen, og Biografi: Gunhild Due, 2008 i www.kolding.dk/stadsarkiv: kvindelige lokalpolitikere i Kolding 1909-2005.

Anders Nielsen og Landbrugsrådet af 30. august 1915, Landbohistorisk Tidsskrift, 2009: 2 s. 10-40.

Har desuden skrevet udstillingsteksterne om Vestermølle og Anders Nielsen til Virtuelt Museum på Kultur og Aktivitetscenter, Vestermølle, Skanderbog. 2009-10.

Vadehavet – en ny nationalpark

Af Palle Uhd Jepsen

I oktober 2010 blev Vadehavet med tilgrænsende landområder indviet som nationalpark af miljøminister Karen Ellemann ved arrangementer på Rømø, i Ribe, på Fanø og i Ho. Udpegningen blev den foreløbige kulmination på mange års diskussioner om områdets forvaltning og dermed et signal om, at Vadehavet er på den politiske dagsorden både nationalt og regionalt. Hele Vadehavets tidevandslandskab samt marsk-områder bag digerne fra Danmark til Holland er omfattet af et samarbejde mellem de tre lande om områdets beskyttelse og forvaltning. Hvert land har desuden nationale bestemmelser for fredning af natur og dyreliv. Den danske del af Vadehavet har blandt andet status som natur- og vildtreservat med bestemmelser om naturfredning, færdsel og jagt.

Historien på de følgende sider giver et bud på, hvordan Vadehavets tidevandslandskab og marsk blev dannet og udvikledes til levesteder af international betydning for millioner af trækkende vandfugle. Efterhånden blev vadehavsområdet beboet af mennesker, og man kan i dag se tilbage på en enestående kulturhistorie, der udspringer af en hårdfør befolknings overlevelse i et amfibielandskab. Historien om Vadehavet er også befolkningens vindskibeligthed og i nyere tid en involvering i beskyttelse og bæredygtig forvaltning af landskaber og levende ressourcer.

Vadehavsområdet kort fortalt

Det internationale vadehavsområde strækker sig fra Ho Bugt til Den Helder i Holland, en kyststrækning på omkring 600 kilometer og med et areal på godt 14.500 km² medregnet øer og forlandsområder. Det danske vadehavsområde omfatter knap 1.500 km², det vil sige omkring 10 % af det samlede areal, hvoraf søterritoriet udgør ca. 900 km².

Vadehavets oprindelige naturområder er med tiden blevet integreret i et kulturlandskab, hvor marskens beboere i dag lever bag moderne havdiger. Befolkningens brug af naturens ressourcer og den samfundsmæssige udvikling i vadehavsområdet har gennem århundreder været afhængig af det nære naboskab til havet, hvilket i høj grad har sat sine kulturspor. Havet har været og er stadig både befolkningens ven og fjende. Hav og tidevand har gennem århundreder opbygget frugtbar marsk, men havet har også under katastrofale stormfloder forårsaget store ødelæggelser med tab af menneskeliv, husdyr og ejendom.

Vadehavet er konstant påvirket af tidevands skiften, havstrømme og hyppige storme, der omformer kyster, vader og højsande. Ved Esbjerg er tidevandforskellen ca. 1½ meter, mens den ved Højer er på omkring to meter. I hver tidevandsperiode på i gennemsnit 12 timer og 25 minutter strømmer i størrelsesordenen 1.000 millioner m³ vand

Det danske vadehav med fordeling af sedimenttyper og tidevandsdyb. Vadehavet fra Ho Bugt til Den Helder i Holland er vist i den indsatte figur. Fra Geoviden nr. 1, 2009 med tilladelse fra De Nationale Geologiske Undersøgelser for Danmark og Grønland.

ind og ud af Vadehavet ved henholdsvis flod og ebbe gennem de store dyb: Grådyb, Knudedyb, Juvre Dyb og Lister Dyb. Da vadefladernes hældning er ganske svag, vil omkring 60 % af vaderne være mere eller mindre tørlagte ved lavvande.

Karakteristisk for Vadehavet er en stor

biologisk primærproduktion i et næringsrigt miljø, der giver livsbetingelser for en rigdom af hvirvelløse dyr, hvor sandormenes tuer, snegle, muslinger og krebsdyr er de mest synlige tegn på livet i og på vaden. Disse dyr udgør fødegrundlaget for fisk, vandfugle og sæler, hvilket gør vadehavsområdet til et af de i økologisk henseende mest betydningsfulde vådområder i verden. Det er ikke mindst Vadehavets økologi, der er forudsætningen for, at millioner af trækende vandfugle kan få tilfredsstillet fødebehovet, mens de forår og efterår raster på vader og marskkyster eller overvintrer i området.

Flere vandfuglearter gennemfører meget lange træk, hvor de tilbagelægger flere hundrede eller tusinde kilometer uden stop. Det betyder, at danske vådområder – herunder Vadehavet – for nogle arter er det sidste opholdssted, inden forårstrækket fortsætter til arktiske og subarktiske yngleområder. I trækperioderne passerer Vadehavet af 10-12 millioner vandfugle.

Godt to millioner ænder og gæs besøger Vadehavet i løbet af året. De største koncen-

Bramgæs på forlandet ved Ballum Sluse.

Foto Palle Uhd Jepsen.

Profil af barrieresystem med de morfologiske hovedzoner. Fra *Geoviden* nr. 1, 2009 med tilladelse fra De Nationale Geologiske Undersøgelser for Danmark og Grønland.

trationer af andefugle træffes om efteråret, hvor mere end en million er registreret, heraf i størst tal bramgås, mørkbuget knortegås, pibeand, gravand og ederfugl. Af vadefuglearter ses i størst tal strandhjejle, islandsk ryle, almindelig ryle og lille kobbersneppe.

I Vadehavets marsk findes desuden ynglepladser for mange fuglearter, hvor kolonier af måger og terner umiddelbart tiltrækker opmærksomheden, mens andre arter som vadefugle og ænder yngler spredt og mere skjult.

Hvordan Vadehavet blev til

Vadehavets tidevandslandskab har været kendt og beskrevet siden begyndelsen af vor tidsregning. I år 47 skrev den romerske rytterofficer og kulturgeograf, C. Plinius, følgende i værket *Secundi Naturalis Historiae* om det mærkelige, amfibiske folk højt mod nord: »Her sætter oceanet i mægtig bevægelse to gange i døgnet og overskyller et umådeligt område, som det dækker i den evige strid i naturen; det er tvivlsomt, om det hører til landjorden eller er en del af havet. Der holder et elendigt folk til på høje

jordknolde eller forhøjninger, som med håndkraft er bygget op til den højeste kendte vandstand. Her er deres huse anbragt, så de minder om søfolk, når vandet dækker alt omkring dem, men om skibbrudne, når det er faldet«.

Vadehavet, som vi kender det i dag, er opstået efter den sidste istids afslutning for omkring 13.500 år siden, hvor isskjoldet over Skandinavien var i gang med at smelte. Efter istiden skete der en gradvis stigning af havspejlet på omkring 50 meter i løbet af de sidste ca. 10.000 år. Fra omkring 9.000-7.000 før nu er stigningen beregnet til ca. 12 mm pr. år, hvorefter den i de følgende årtusinder aftog til ca. 1,4 mm pr. år med et fortsat svagt fald. I de seneste årti har Kystdirektoratet imidlertid registreret en øget stigning på omkring 4 mm pr. år som en følge af den globale opvarmning¹.

Over denne lange periode har havspejlsstigningen ikke været et jævnt forløb. I perioder blev stigningen afbrudt af stilstand eller beskedne sænkninger af havspejlet. Det skete for eksempel under den såkaldte »lille istid« fra 1300-tallet til omkring 1850, hvor den mellemste periode (ca. 1560-

1730) var den koldeste i de seneste 2.000-3.000 år med en gennemsnitlig temperatur, der var ca. 1° C lavere end nu. Forud indtraf der i vikingetiden og i middelalderen fra omkring 700 til midt i 1200-tallet en periode, hvor klimaet var forholdsvis mildt med et svagt stigende havspejl. De ustabile perioder med et koldere klima var præget af voldsomme stormfloder, hvilket satte sit uudslettelige præg på vadehavsområdet.

Vadehavets barrierekyst

Efterhånden nåede havet ind til det nuværende kystlandskab, hvor bakkeøerne (geesten) lå som moræneaflejringer fra forrige istid. Man skal forestille sig et landskab, hvor havet langsomt bredte sig ind over smeltevandssletten, der var dannet vest for isens hovedopholdslinje. Da smeltevandssletten havde en meget svag hældning mod havet, mistede bølgerne hurtigt energi, så der kunne dannes sandrevler og barriereøer et stykke fra kysten. I løbet af de sidste 6.000 år, hvor havspejlet er steget ca. fem meter, har barriererne i takt med denne stigning bevæget sig nærmere fastlandet. I områderne mellem barrierekysten og de lavtliggende landområder skete der derefter en forsumpning, og der dannedes flere meter tykke tørvelag. Ved den fortsat stigende vandstand blev tørvemoserne oversvømmet, og der opstod laguner, hvor tidevandet aflejrede sand og slik².

I løbet af Vadehavets udvikling blev barriererne gennembrudt af havet, så der opstod en kæde af øer og sandbanker. Vadehavets barrierer blev fundamentet for mange af de øer, som i løbet af de sidste 2.000-3.000 år er opståen mellem Skallingen

Prilen ved Sønderho er ikke længere et sejlbart løb for andet end småbåde. Efterhånden er højvanden, Trinden og Keldsand (til højre i billedet), blevet bevokset med marskvegetation og samtidig bredt sig mod vest næsten til Sønderho. Foto Palle Uhd Jepsen.

og Den Helder i Holland. De danske vadehavsoer Fanø, Mandø og Rømø blev formentlig dannet i løbet af bronzealderen.

De nye øer gav læ for tidevandets aflejring af finkornet materiale, hvor planter som kveller og annelgræs kunne fastholde sedimentet, så aflejringer af slik kunne stimulere dannelsen af marsk i niveauet over den daglige højvandslinie. Derved blev lagunen efterhånden til det landskab, vi i dag kender som Vadehavet.

På kanten af dybene mellem Vadehavets øer er der dannet store sandrevler og højsande, hvor det største højsand i det danske vadehav er Koresand, som breder sig i sydvestlig retning fra Mandø ud mod Juvre Dyb. På den modsatte side af dybet ligger Bollert Sand, som ved lavvande er landfast med Rømø. Søren Jessens Sand nordvest for Fanø strækker sig ud mod Grådyb.

Vadehavets dannelse har været en kompliceret proces, som endnu ikke er afsluttet,

Tidevandslandskabet formes til stadighed af tidevand, sedimentation og havstrømme samt med mellemrum af stormfloder, så det fremtræder som en mosaik af højsande, sand- og slikvader, priler og dyb. Der opbygges stadig nyt land samtidig med, at der også sker erosion på kyster og vadeblader. Hvis man besøger Fanø og Rømø kan man ved selvsyn konstatere, at der på de brede strande foregår en dynamisk landdannelse i form af nye småklitter, der med tiden kan blæse op i nye klitrækker. I Grådyb tidevandsområde er højsandet, Langli Sand, under kraftig vækst, mens der sker erosion på Skallingens vesterhavskyst. Øst for Sønderho er bankerne Trinden og Keldsand med tiden blevet bevokset med marskplanter, og de er samtidig vokset, så de i dag kun er adskilt fra Fanø af en smal tidevandsrende.

Vadehavets kulturlandskab

Siden yngre stenalder (bondestenalder) ca. 5.900-3.700 år før nu har der levet mennesker i vadehavsområdet. Vandstanden i Nordsøen lå dengang fire-fem meter lavere end i dag, og den ydre kystlinje befandt sig 10-15 km længere mod vest, hvor den fulgte Ditmarskens grundmoræne over Meldorf til Heide og derfra formentlig videre i et vestligt og nordligt forløb vest for Ejdersted, Pellworm, Amrum, og Sild til Varde Bakkeø ved Grærup³.

Mange af bopladserne fra stenalderen er senere blevet begravet under hav- og flodsediment eller overgroet med mose og sumpvegetation, efterhånden som havspejlet steg.

I en lang periode var permanente bopladser og senere bebyggelser henvist til kystom-

Udgravet jernalderboplads beliggende ved Varde Å på skrænten af bakkeøen mellem Tarphagebroen og Myrtue. Foto Palle Uhd Jepsen.

rådernes højtliggende geest-landskaber, hvor der er fundet forhistoriske bopladser på bakkeøer og flodbanker. Der er for eksempel på de Nordfrisiske moræneøer Sild, Föhr, Amrum fundet omkring 70 storstensgrave fra yngre stenalder.

Der er fundet flere kulturspor fra bronzealderen ca. 3.700-2.500 år før nu i form af hustomter blandt andet nord og øst for Ribe samt på Sild og Amrum. Hustomter fra yngre bronzealder kendes fra Hjemsted ved Skærbæk på geesten ud mod Ballum Enge.

Hus på værst i grænselandet ved Rudbøl. Foto Palle Uhd Jepsen.

*Tøndermarskens inddig-
ning vist på baggrund af
Johannes Mejers kort fra
1650 og et nutidigt kort
over området. På Mejers
kort fremstår Vidåens for-
grenede tidevandsdelta
som en labyrint af sumpe,
halliger og tidevandsren-
der, mens det nye kort
viser inddigede koge,
mod vest afgrænset af
Det fremskudte Dige fra
1981. Kort- og Matrikelstyrelsen © med tilladelse.*

Siden frisernes forfædre indvandrede til egentlige marskområder i de nuværende nederlandske provinser Frisland og Groningen mellem år 700 og 600 før vor tidsregning^{4 5}, har selve Vadehavets marsklandskab været beboet. I Viddingherred syd for Tøndermarsken slog de første mennesker sig ned formentlig omkring år 200, og egnen er dermed et af de tidligst beboede marskområder i den nordlige del af Vadehavet⁶.

I en periode af jernalderen indtraf en kraftig befolkningstilvækst i vadehavsområdet med bosættelser på geestranden samt på strandvolde og flodbanker. I kystnære områder fra Varde til Ejdersted er der fundet flere hundrede bopladser fra denne periode. Omkring Ho Bugt er der afdækket gårdtomter, spor efter huskoncentrationer og urnegrave blandt andet ved Oksbøl, Hesselmed og Myrtue. Fundene fortæller, at bakkeølandskaberne ved kysten har været tæt bebygget i tiden omkring begyndelsen af vor tidsregning⁷.

Omkring år 400 var der etableret en fri-

sisk statsdannelse i den nordlige del af det nuværende Holland⁸. Nykoloniseringen af de vestlige områder tog fart omkring år 600, og i løbet af de følgende tre århundreder fortsatte frisernes ekspansion mod øst og nord til floden Weser, Bremerhaven og Ejdersted samt til vadehavssøerne Amrum og Sild. Den frisiske påvirkning nåede så langt mod nord som til Tønder, Højer og Ballum. Friserne udviklede handels-samkvem med mange europæiske lande baseret på en voksende flåde af handelsskibe, og havnebyen Dorestad⁹ blev en betydelig handelsby med adgang til Rhinlandet. Mod nord anlagdes omkring år 700 en betydelig handelsplads ved åen, hvor Ribe senere opstod som en vigtig købstad. Hedeby i Slesvig havde handelsruter til Østersøen og Nordsøen, og det samme var tilfældet for blandt andet Ribe, Hamborg, Stade og Bremen. I 600-årene kontrollerede friserne flere handelsruter i »Mare Frisicum« (Det frisiske Hav), som Nordsøen blev kaldt¹⁰.

Ny beboelsesform på værfter og bag diger
Friserne flyttede efterhånden længere ud i marsken, hvor de udviklede en bosætningskultur på værfter. Anlæg af gårdværfter og landsbyværfter vandt efterhånden udbredelse i Ditmarsken, på øen Strand samt i Viddingherred før i vikingetid og tidlig middelalder at brede sig til Tøndermarsken. De nordligste værfter blev opført i marsken nord for Ballum i tidlig middelalder som landsbyen Misthusum.

Efter at man i en lang årrække havde klaret sig med at udbygge og forhøje værfterne, blev det efterhånden nødvendigt at beskytte sig bedre mod stormfloder¹¹. I 900- og 1000-tallet byggede friserne de første havdiger i marsken, hvilket blev begyndelsen på en inddigningskultur, der med tiden omformede store marskområder til koge med intensiv landbrugsdrift og bebyggelse. Bestemmelser for digernes bygning og vedligeholdelse blev formuleret i særlige digelove. Bygning af diger blev endnu mere påkrævet i 1200-1400-tallet, hvor klimaet var forholdsvis mildt med et svagt stigende havspejl¹². Sidst i 1500-tallet var der anlagt en gennemgående digelinje fra Holland til Tønder kun afbrudt af fremskudte geestlandskaber.

Viddingherreds Kog, der blev inddiget i 1436, lå som en ø omgivet af vidtstrakte moser og søer indtil midten af 1500-tallet, hvor det lykkedes at gøre området landfast med diger. Derefter kunne man påbegynde inddigningen af Gudskog med et sluseanlæg ved Rudbøl. Arbejdet, der blev afsluttet i 1566, afskar den åbne havforbindelse mellem Vadehavet og Tønder. Inddigningerne gjorde desuden Viddingherreds Kog land-

Everten Johanne Dan ved Ribe Skibbro. Everten er en typisk fladbundet vadehavsåbåd, som blev benyttet til sejlads mellem øer og fastland samt til fiskeri i Vesterhavet. Foto Palle Uhd Jepsen.

fast med Niebüll. I 1715 blev Tønders maritime tilhørsforhold yderligere begrænset ved inddigningen af Rudbøl Kog.

I årene mellem 1500 og 1861 blev i alt omkring 30.000 ha vest og syd for Tønder inddiget. Området omfatter Gudskog, Kærherreds Gamle Kog, Gammel Frederikskog, Rudbøl Kog og Ny Frederikskog.

Sammenlignet med de øvrige dele af Vadehavet i Tyskland og Holland er inddig-

*Stillehavsøsters er en såkaldt invasiv art, som i de senere år har dannet store banker i hele Vadehavet. Den er en kraftig konkurrent til blåmusling.
Foto Rosemary Mason.*

ningen af marskområder i Danmark af nyere dato. Bortset fra de ældste inddigninger i Tøndermarsken fra 1500-1600-tallet og Højer Dige fra 1861 samt den ældste del af Mandø Bydige fra 1887 er digerne alle fra 1900-tallet, hvor det sidste fremskudte havdige vest for Højer stod færdigt i 1981.

Vadehavet i middelalderen og frem til nutiden

Middelalderens havspejlsstigning, den voldsomme stormflod 15.-17. januar i 1362, epidemier af byldepest¹³ – »den sorte død« – samt politisk ustabilitet med lokale fejder og egentlige krigshandlinger medførte i 1300- og 1400-tallet, at lavtliggende marskområder blev affolket.

Efter afslutningen af konflikterne mellem kongeriget og de holstenske grever blev årene fra omkring 1430 til slutningen af 1500-tallet præget af genopbygning og økonomisk fremgang. Diger blev repareret eller forstærket, og nye kogsområder gav mulig-

hed for en kraftig landbrugsmæssig vækst. Det var først og fremmest kvægavl, der dominerede økonomien.

Allerede i 1300-tallet var der etableret flere kvægmarkeder i Nord- og Mellem-europa og Slesvig-Holsten havde fordel af kvæghandel med blandt andet hanseatiske opkøbere. Fra begyndelsen af 1400-tallet blev området for opkøb af kvæg fra Slesvig-Holsten udvidet til Nordjylland og Fyn, hvilket blev begyndelsen på studedrift ned gennem Jylland ad et system af okseveje eller drivveje til de nordtyske markeder¹⁴. Denne trafik fortsatte op i 1800-årene, indtil udbygningen af jernbanenettet i 1860'erne med forbindelser til Slesvig-Holsten overtog transporten af stude sydpå¹⁵.

I løbet af middelalderen oplevede Vadehavets byer økonomisk fremgang som følge af stigende søværts handel blandt andet med købstæder ved Østersøen. I den hanseatiske periode blev Ribe, Hamborg, Stade, Lübeck, Bremen og Groningen betydelige centre for handel og søfart. Senere fulgte Amsterdam, Hoorn og Emden. Amsterdam blev desuden Europas vigtigste marked for hvalolie og andre produkter fra den arktiske hvalfangst, der blev indledt i begyndelsen af 1600-tallet¹⁶.

Kystfiskeriet i Vadehavet og Nordsøen foregik fortrinsvis fra mindre fiskerlejer som Sønderside og Hjerting.

Det er karakteristisk for de skibstyper, der blev udviklet til sejlads i Vadehavet, at de blev bygget med flad bund og en forholdsvis stor lasteevne. Ved lavvande kunne de stå på den tørlagte vade, så varerne kunne transporteres til og fra skibene på heste-

vogne. Fartøjerne var ikke udprægede hurtigsejlere, for styrke og sødygtighed var vigtigere end hastighed.

En periode med krig og naturkatastrofer
Tredveårskrigen (1618-1648) medførte en midlertidig stagnation og tilbagegang for vadehavsområdet. Skibsfarten havde allerede i flere år haft problemer med sørøveri, og dette uvæsen tog et voldsomt opsving i forbindelse med krige og politisk uro. Under tredveårskrigen blev danske orlogsskibe udrustet til at tage kampen op mod sørøvere for at sikre landets handelsinteresser¹⁷. Naturkatastrofer i samme periode gik også voldsomt ud over befolkningen i vadehavsområdet. Stormfloden i oktober 1634 ødelagde infrastrukturen i store marskområder, og mange mennesker og husdyr omkom. På Fanø, Mandø, Rømø og Sild hærgede sandflugten og efterlod forarmede landbrug, og øerne gik heller ikke fri af krigshandlinger under tredveårskrigen.

Mod slutningen af 1600-tallet blev nedgangstiden atter afløst af fremgang og velstand med ekspanderende handel og søfart samt en indbringende hvalfangst. I det danske vadehavsområde blev perioden fra midten af 1700-tallet desuden præget af en blomstrende søfart fra Fanø med skibsbygning og en hastigt voksende flåde af handelskibe¹⁸. Fanøs sejlskibsepoke kulminerede i begyndelsen af 1800-tallet med omkring 200 nybygninger i den foregående tiårs periode.

Fremgang efter Englandskrigen

Årene efter 1807 var en stagnationstid som følge af krigen mod England (1807-1814). I

krigsårene blev i alt 75 af Fanøs skibe kapret af engelske orlogsfartøjer, og op imod et par hundrede søfolk fra Fanø tilbragte lang tid ombord på engelske fangeskibe.

Frem til omkring 1840 faldt skibsbyggeriet og den oversøiske handel, men i sidste halvdel af 1800-tallet var Fanøs skibsfart igen præget af fremgang. Selv om antallet af skibe var faldende, steg den samlede tonnage fra knap 3.000 bruttoregister tons i 1807 til ca. 46.000 bruttoregister tons i midten af 1890'erne¹⁹. Udviklingen var udtryk for, at handelsflåden sidst i perioden især bestod af store skibstyper som fuldskib, bark, skonnertbrig og skonnerter, som på trods af deres hjemsted i Sønderho eller Nordby, aldrig anløb Fanø. I 1897 besad Fanø provinsens største handelsflåde. Stigende konkurrence fra dampskibe og den nye Esbjerg Havn samt et stadigt dårligere fragtmarked medførte imidlertid en hurtig tilbagegang for Fanøs skibsfart. I 1913 var der tilbage kun fire store sejlskibe, og det sidste blev solgt i 1919.

I 1800-tallet var kvægavl samt eksport af stude til markederne i Slesvig-Holsten og Nedersaksen fortsat en vigtig indtægtskilde for bønderne i Vest- og Sønderjylland.

I 1845 ophævede England told på indførsel af levende kvæg²⁰, hvilket i de følgende år medførte et opsving i eksport af kreaturer over Nordsøen både fra Husum, Højer, Hjerting og senere Esbjerg.

I 1800- og 1900-tallet fortsatte den industrielle udvikling med Amsterdam, Hamborg og Bremen samt andre større byer som økonomiske kraftcentre. Det oprindelige kulturmiljø i vadehavsområdet, som var udviklet gennem flere århundreder, gik

efterhånden i opløsning som følge af den voldsomme industrielle udvikling samt en øget udnyttelse af vadehavslandskabet og Vadehavets levende ressourcer. Denne udnyttelse, der hidtil var foregået om ikke helt så dog overvejende på naturens betingelser, blev afløst af en udvikling, der i visse områder langt oversteg naturens bæreevne. Landbruget indførte efter 2. verdenskrig gradvist nye, intensive driftsformer, kemiske bekæmpelsesmidler og en industrialiseret animalsk produktion.

Det kystbaserede fiskeri til eget forbrug i husholdningen ophørte stort set i 1970'erne, og i dag aftager store, centrale enheder i Holland kommercielle fangster af blåmuslinger, hjertemuslinger og rejer fra hele Vadehavet. Efterspørgslen på produkterne har, på trods af de bedste intentioner om at beskytte og forvalte Vadehavets levende ressourcer bæredygtigt, i perioder medført overfiskning af muslinger med risiko for ødelæggelse af bunddyrsamfund og dermed fødegrundlaget for vandfugle.

De seneste årtiers generelle udvikling har vist en afvandring fra traditionelle erhverv til servicefunktioner og turisme, hvilket i høj grad præger infrastrukturen ikke mindst på vadehavsoverne, hvor sandstrandene tiltrækker tusindvis af besøgende. Aktiviteter i selve Vadehavet omfatter fritidssejls og samt i stigende omfang ture med naturvejledere fra besøgscentre, hvor skoleklasser eller andre grupper kan få en introduktion til områdets natur- og kulturhistorie. Denne form for formidling med demonstrationer af dyr og planter i marsk og vade er en vigtig indgang for mange mennesker til øget bevidsthed og en bedre forståelse af

Vadehavets økologiske funktion og betydning.

Med henblik på at kortlægge vadehavsområdets tilbageværende kulturelle arv og landskabelige værdier blev det på den 8. Trilaterale Regeringskonference i Stade i 1997 besluttet at igangsætte projektet LANCEWAD, der efter den 10. regeringskonference i 2005 blev fortsat som projektet LancewadPlan. Dette projekt blev afsluttet i 2006 og for Danmarks vedkommende med udgivelsen af et kulturarvsatlas i sommeren 2007.

Vadehavets beskyttelse

I 1970'erne blev der taget en række initiativer, som både direkte og indirekte fik betydning for beskyttelsen af Vadehavet. I 1971 blev teksten til Ramsarkonventionen (Konvention om beskyttelse af vådområder) udformet. Den trådte i kraft i 1975, og er i 2010 efterhånden ratificeret af 160 lande. Danmark, Tyskland og Holland har udpeget ramsarområder i vadehavsområdet, hvilket forpligter landene til at beskytte levesteder for vandfugle.

Foranlediget af et stigende pres fra private organisationer herunder WWF – Verdensnaturfonden – og lokale grupper blandt andre den hollandske Vadehavsforening og Den danske Vadehavsgruppe, blev vadehavslandenes regeringer efterhånden overbevist om, at en bedre beskyttelse af Vadehavet var stærkt påkrævet. Den hollandske regering havde desuden nedsat en vadehavskommission, som i 1974 anbefalede, at Vadehavets beskyttelse burde varetages som et fælles, interregionalt projekt. Samtidig tog IUCN (The World Conserva-

tion Union) initiativ til at udforme en tekst til en konvention, som forudsatte, at de tre vadehavslande samarbejdede om Vadehavets beskyttelse. Konventionen blev ikke gennemført, idet Danmark, Tyskland og Holland i 1978 tog initiativ til en trilateral vadehavskonference. Landene viste dermed, at beskyttelsen af Vadehavet som et betydningsfuldt vådområde var et fælles regeringsansvar. På den tredje regeringskonference i 1982 i København blev samarbejdet formaliseret i en fælleserklæring (Joint Declaration), og dermed var Det Trilaterale Vadehavssamarbejde en realitet.

Med EF-fuglebeskyttelsesdirektiv fra 1979 og EF-habitatdirektiv fra 1992 har EU-landene forpligtelser til at sikre arter af dyr og planter samt deres levesteder (habitater) en gunstig bevaringsstatus. De to direktiver har et fælles netværk af naturlokaliteter, såkaldte Natura2000-områder.

Under Bonn-konventionen (konvention om beskyttelse af trækkende arter) fra 1979 blev der i 1991 indgået en sælaftale om beskyttelse af Vadehavets sæler, hvorefter vadehavslandene har udarbejdet en fælles forvaltningsplan for sæler for at sikre deres beskyttelse blandt andet ved etablering af reservater, hvor sælerne uforstyrret kan yngle og hvile. Samtidig ønsker man at fremme forståelsen for, at sælerne har en plads i Vadehavets økosystem.

Natur- og vildtreservat i det danske vadehav

Den første fuglebeskyttelse i det danske vadehav stammer fra 1920, idet den danske stat efter genforeningen videreførte en fredning fra 1907 af fuglelivet på Jordsand. I

1939 fik Jordsand med den sydlige del af Lister Dyb tidevandsområde på den danske side af grænsen samt Albuebugten øst for Fanø status som vildtreservater med jagtforbud.

Reservatet er med de nuværende bestemmelser fra 1998 er en omfattende revision af tidligere reservatorordninger. Formålet er først og fremmest at beskytte Vadehavet, så det kan bevares som et nationalt og internationalt betydningsfuldt levested for sæler samt for ynglende, rastende og overvintrende vandfugle. Reservatet har desuden til formål at beskytte naturhistoriske og økologiske værdier under hensyntagen til befolkningens muligheder for friluftsliv og erhverv.

Reservatbekendtgørelsen imødekommer og opfylder internationale og interregionale aftaler om beskyttelse af vigtige vådområder og deres biologiske mangfoldighed.

Nationalpark Vadehavet

Natur- og vildtreservatet bliver fremover en integreret del af forvaltningen og udviklingen af den nye Nationalpark Vadehavet. Forud for nationalparkens realisering fortsatte den hidtidige polarisering af synspunkterne om Vadehavets beskyttelse, som dybest set handlede om, at lokale jægere og mange landmænd har demonstreret en voldsom modvilje og skepsis overfor miljømyndighedernes intentioner.

Nationalparken omfatter Vadehavets søterritorium, Langli, Fanø, Mandø, Rømø, Skallingen, et område ved Marbæk samt dele af marsklandet bag havdigerne i alt 1.466 km².

I Miljøministeriets forslag til national-

park i Vadehavet kan man læse, at en nationalpark giver gode muligheder for at fastholde og øge naturværdierne og den biologiske mangfoldighed og samtidig være et aktiv for den lokale udvikling. Nationalparkloven fra juni 2007 sætter de overordnede rammer for oprettelse, drift og udvikling af nationalparker i Danmark, mens bekendtgørelser om de enkelte nationalparker fastsætter afgrænsning, målsætninger og administration. Bekendtgørelsen om Nationalpark Vadehavet fra september 2010 fremhæver, at udviklingen skal ske under hensyntagen til den lokale befolknings sikkerhed.

Miljøministeren har udpeget en bestyrelse uden myndighedsbeføjelser til at lede arbejdet med nationalparkens udvikling og drift. Bestyrelsen medlemmer skal helst have en tilknytning til området og repræsentere interesseorganisationer, kommuner og Naturstyrelsen. Bekendtgørelsen nævner som en vigtig målsætning, at de væsentligste naturtyper som lavvandede havområder, tidevandsrender, vadeflader, højsande, åmundinger, marsk- og strandenge, forstrande og klitter skal bevares. Desuden skal kvalitet af naturtyperne og deres biologiske mangfoldighed styrkes. Det betyder, at de skal beskyttes mod næringsstofbelastning, påvirkning af fremmede organismer (de såkaldte invasive arter) samt mod forstyrrelse af fauna. Det fremhæves endvidere, at naturtyperne skal bevares som bæredygtige og dynamiske økosystemer ved så vidt muligt at undgå indgrib i den naturlige tidevandsdynamik.

Det fremgår af informationsmateriale til lodsejerne, at nationalparkloven ikke vil

medføre nye regler eller restriktioner for landbrugsdriften i nationalparken. Landmændene kan drive deres ejendomme som hidtil under forudsætning af, at driften ikke er i strid med anden lovgivning. Det betyder i virkeligheden, at udviklingen af Nationalpark Vadehavet skal bygge på frivillige aftaler, som bestyrelsen kan indgå med lodsejerne.

Blandt andre af målsætningerne for nationalparkens udvikling skal fremhæves bevarelse af karakteristiske landskabs-elementer, markante geologiske formationer samt kulturmiljøer og kulturhistoriske enkeltelementer. Naturformidling, udvikling af turisme samt forskning og undervisning er ligeledes vigtige målsætninger. Det forudsættes, at nationalparken skal udvikles i samarbejde med Det Trilaterale Vadehavssamarbejde og at lokalbefolkningen inddrages i beslutninger og planlægning, udvikling og drift.

Nationalparkens bestyrelse får nu til opgave at udfylde de rammer, som bekendtgørelsen fastsætter. Spørgsmålet er, om de forskellige brugergrupper med tilknytning til Vadehavet, hvor flere har modstridende interesser, kan få opfyldt deres forventninger, uden at vadehavets primære funktion som et internationalt naturbeskyttelsesområde kompromitteres.

Et emne, som med sikkerhed vil blive aktuelt i debatten om Vadehavet, er den forventede havspejlsstigning. Indtil nu har Vadehavets udvikling ifølge naturgeografiske undersøgelser fulgt med det stigende havspejl, men det er usikkert, om det også vil være tilfældet i fremtiden ved en havspejlsstigning på måske godt ½ meter i løbet af dette århundrede.

Noter

1. M. Pejrup m.fl., 2009. Geoviden nr. 1, side 2-3.
2. M. Pejrup m.fl., 2009. Geoviden nr. 1, side 4-7.
3. D. Meier, 2000. Det Sønderjyske Landbrugs Historie I, side 42. Det omtalte forløb af kystlinjen omfatter kun den nordlige del af Vadehavet fra Ditmarsken.
4. B. Siewertsen, 2004. Friserne vores glemte forfædre, s. 18.
5. Fisher, Waterbolk & Reise, 2005. Vadehavsområdets landskaber og kulturhistorie i »Vadehavet – portrætter af et kulturlandskab, side 16.
6. D. Meier, 2000. Det Sønderjyske Landbrugs historie I, side 44. I den periode, der beskrives, bosatte man sig direkte på de højtliggende marskområder.
7. A.L. Lund Johansen & C.K. Madsen, 2006. Mark og Montre, side 72-81.
8. B. Siewertsen, 2004. Friserne, side 22.
9. Dorestad var i middelalderen en betydningsfuld havne- og handelsby beliggende mellem floderne Rhinen og Maas deltaområder i nærheden af nutidens, hollandske by Wijk bij Duurstede.
10. B. Siewertsen, 2004. Friserne, side 22. Den frisiske dominans eksisterede i godt 200 år indtil begyndelsen af 700-tallet.
11. D. Meier, 2000. Det Sønderjyske Landbrugs historie I, side 44. Arkæologiske udgravninger af landsbyerne Elisendorf på Ejdersted samt Wellinghusen og Hassenbüttel i Ditmarsken har dokumenteret, at værfter efterhånden er blevet forhøjet for at imødegå virkninger af havspejlsstigningen.
12. B. Poulsen, 2003. Det Sønderjyske Landbrugs historie II, side 500. Havspejlsstigningen i tiden 1200-1500 tyder på en forøgelse af middelvandstanden på omkring 1,5 m, som truede værfter og diger langs hele kysten.
13. B. Poulsen, 2003. Det Sønderjyske Landbrugs historie II, side 494-495. Pesten bredte sig fra Asien til Europa, hvor den nåede Middelhavsområdet i 1347, og i 1349 og 1350 hærgede den Nordtyskland og Danmark. Pesten kom igen i 1360 og derefter ca. hvert 10 år indtil 1400, hvorefter den aftog i hyppighed.
14. B. Poulsen, 2003. Det Sønderjyske Landbrugs historie II, side 571-575.
15. E. Graugaard & J. Kieffer-Olsen, 2006. Drivejejen – ad stuedriversnes spor i det vestlige Jylland, side 48.
16. P.U. Jepsen, 1994. Harpuner i Arktis, side 31-33.
17. P.U. Jepsen, 2000. Vadehavs billeder, side 90-91.
18. M. Hahn-Pedersen, 1989. Fanø i sejlskibstiden, side 10-11. 1789 i Fanøs »sølvalder« bestod handelsflåden af i alt 124 skibe.
19. M. Hahn-Pedersen, 1989. Fanø i sejlskibstiden, side 20-21.
20. H.S. Hansen, 1994. Det sønderjyske landbrugs historie 1830-1993, side 62.

Udvalgt litteratur om Vadehavet

- Ethelberg, P., E. Jørgensen, D. Meier & D. Robinson, 2000. Det Sønderjyske Landbrugs Historie sten- og bronzealder. Haderslev Museum og Historisk Samfund for Sønderjylland.
- Ethelberg, P., N. Hardt, B. Poulsen & A.B. Sørensen, 2003. Det Sønderjyske Landbrugs Historie jernalder, vikingetid og middelalder. Haderslev Museum og Historisk Samfund for Sønderjylland.
- Graugaard, E. & J. K-Olsen, 2006. Oksehandelen på Drivejejen: 43-48. I Drivejejen – ad stuedriversnes spor i det vestlige Jylland. Ringkjøbing, Ribe og Sønderjyllands Amter, 195.
- Hahn-Pedersen, M., 1989. Fanø i sejlskibstiden. – Fiskeri- og Søfartsmuseet, Esbjerg, 48 pp.
- Hansen, H.S., 1994. Det Sønderjyske Landbrugs Historie 1830-1993. Historisk Samfund for Sønderjylland og Fælleslandboforeningen for Nordslesvig Aabenrå, 446 pp.
- Jepsen, P.U., Vadehavs billeder. Museet for Varde By og Omegn.
- Johansen, A.L.L. & C.K. Madsen, 2006. Mark og Montre. Årbog for Ribe Amts museer: 72-81.
- Pejrup, M., P.N. Johannessen, A.T. Madsen, L.H. Nielsen & T.J. Andersen, 2009. Vadehavet: Dannelse, historie og proces. Geoviden, nr. 1: 2-7.
- Siewertsen, B., 2004. Friserne vore glemte forfædre. Slot Forlag.

Palle Uhd Jepsen er født i 1941. Adresse: Hunters Hollow, Penmaen, Swansea SA3 2HQ, Storbritannien. E-mail: uhd@btinternet.com. Hans tilknytning til Vadehavet begyndte i 1965 med fugleundersøgelser på Jordsand for Vildtbiologisk Station, Kalø.

Indtil 2003 leder af Reservatsektionen ved Skov- og Naturstyrelsen med ansvar for etablering og drift af reservater for pattedyr og fugle i Danmark. Har skrevet flere bøger om natur- og kulturhistoriske emner herunder om arktiske forhold.

FDF i Ribe i 50 år

Af Søren Mulvad efter idé af Erik Brandt-Christensen

Under parolen »FDF, træd af!« samlede Erik Brandt-Christensen en række oplysninger om FDFs 50 års virke i Ribe. Følgende er et sammendrag af denne erindringsmappe.

Der har været FDF-virksomhed i Ribe siden 1902, hvor korpset blev stiftet, hvad kan bekræftes ved opslag i de lokale aviser fra omkring år 1900 og ved den storslåede parade af FDF-drenge på Torvet i 1910, der gengives i Ribe-videoen »Ribe, Danmarks ældste by.« Drengene havde hvide bluser på den gang. På et tidspunkt blev denne første kreds lagt i mølpose for atter at blive vakt til live i 1960.

FDF havde fra begyndelsen tilknytning til Kirkelig Forening for Indre Mission, og ved etableringen i 1960 var det da også sognepræst ved Sankt Katharinae Kirke, Bitsch-Larsen, der sammen med flere fra kreds-

genoplivede ungdomskorpset. Købmand Asger Brøndum, indremissionær Jakob Riis og hans datter Birgit, lærer Martin Abildtrup, sygehusinspektør Jonny Beck og enkelte andre var igangsætterne. Begyndelsen blev lagt den 20. august 1959. Initiativet lykkedes over al forventning. Efter seks måneder havde kredsens over 100 medlemmer. I 1965 var der 140 medlemmer, det højeste antal i kredsens historie. På fotoet af kredsens på dens første fødselsdag, den 1. september 1961, er der 83 personer i grå uniformsskjorte med skråhuer, heraf 67 poge, pille og væbnerelever, tre væbnere, tre patruljeførere, fem instruktører, tre delingsførere og en kredsfører. Desuden et bestyrelsesmedlem. Drengene stod samlede i Klostergården bag Sankt Katharinae Kirke, og de benyttede samme sogns konfir-

mandstue til møderne. Danmarkssamfundet i Ribe skænkede korpset en fane, som blev indviet med traditionel sømslagning i fanestangen. På 50-års jubilæet slog Esther Abildtrup endnu et søm i fanestangen.

Økonomien blev opretholdt dels ved børnenes kontingenter og frivillige arbejder. Der blev indsamlet papir, som den gang kunne sælges tonsvis til genbrug og fremstilling af nye papirvarer. Deltagelse i Tulipanoptogene gav penge fra Tulipankomiteén, og drengene havde sjove timer med at bygge en vogn op og dekorere figuren med tulipaner.

Konfirmandstuen var alt for snævre forhold at mødes under, og kort efter rykkede man ind i et tidligere restaurationslokale i Hundegade (Turisthotellet, senere kaldet Hundehuset), hvad var helt umuligt; i en nødssituation holdt man kredsmøder i missionshuset Brorsonsminde i Fiskergade, men man styrede imod helt egne lokaler, og havde kig på et nedlagt smedeværksted i Bredeslippe 2 med et forhus mod Grønnegade, der kunne udlejes. Cykelhandler Iversen, som ejede ejendommen, var indstillet på at sælge og selv blive boende til leje i forhuset. Det lykkedes at få købet i stand, og ved entusiastisk, årelang brug af frivillig arbejdskraft under ledelse af Aksel Weber Sørensen lykkedes det at få etableret brugbare lokaler.

Ribe havde et godt potentiale at trække på af seminarieelever, som havde en naturlig lyst til ungdomsarbejde. Gennem årene kom mange af korpsets ledere fra seminariekredse. Om det så var lukningen af seminariet, der forårsagede afmatningen i dette ungdomsarbejde skal være usagt, men sammenfaldet er påfaldende. Korpsets kontakt til seminariet gav sig udslag i, at man an-

vendte seminariets festsal til det første agitationsmøde, og der blev spillet en drengeoperette dér i 1964, »Min Onkel fra Ronongo«. Tekst af Holger Buchhave og musik af Henning Elbirk.

Foruden møderne i korpslokalet blev der arrangeret sommerlejr i Sønder Farup. Det var ikke nødvendigvis afstanden fra hjemmet, der garanterede gode og oplevelsesrige lejre, det var samværet gennem længere tid med jævnaldrende og ældre, der havde interesse og lyst til lejrtilværelsen og samværet. Væbnerne kom på lejr på »Sletten«, piltene på »Bøgebjerg« og »Grænseborgen« og adskillige andre steder, hvor korpset havde faciliteterne. En sommerlejr havde deltagelse af 130 personer fra Ribe. Man tog internationale kontakter. Der var besøg af et hold spejdere fra Boy's Brigade i Port Steward i 1965, og der blev aflagt genbesøg hos dem i hjemlandet, hvor den ripensiske gruppe blev modtaget af den nordirske undervisningsminister ved en officiel reception. På grund af de private indkvarteringer blev der knyttet mange venskabsbånd tværs over Vesterhavet, og gensidigt fik drengene indblik i fremmede dagligliv og ikke mindst sprog.

International kontakt og solidaritet blev indøvet ved de ugentlige møder, hvor det blev skik, at hver dreng gav 25 øre pr. møde og hver leder gav to kroner pr. møde. Pengene gik til en spedalskhedskoloni. De mange mønter blev til 500 kroner årligt, som på det tidspunkt var en sum, en familie kunne leve for en hel måned.

Der blev jævnligt afholdt forskellige former for markeder og basarer, som var med til at finansiere arbejdet.

Med det stigende medlemstal blev det

aktuelt at etablere en filialkreds på Ribe Nørreemark. Netop i disse år blev det muligt for mange Ribe-familier at flytte ud af de småbitte lejligheder i den indre by og opføre egne boliger med have nord for byen. En stor del af medlemmerne blev hjemmehørende på Nørreemarken, og da man fik lånt sig ind i en garage med varme, var der mødelokale også dér.

Man havde ønske om at kunne komme tættere på naturen, og der blev indrettet en patruljehytte, Skyttehuset, i Vester Vedsted. Kredsen havde fået et læskur overdraget af skytteforeningen i Vester Vedsted. Skuret blev renoveret og udbygget til ukendelighed, og der blev overnatningsfaciliteter til 14 personer på week-end-ture og lignende.

I 1973 blev kredsen åbnet for optagelse af piger, og der kom så mange, at rammerne i Bredeslippe blev for snævre. Man købte Rosenallé 2 ved hjælp af salgsprovenuet og velvilligt lån fra Ribe Kommune. Der blev ligeledes investeret en god del frivillig arbejdskraft på at indrette denne bygning til mødelokaler. Man var der imidlertid kun, indtil der kunne indvies et helt nybygget kredshus på Mosevej på Ribe Nørreemark i 1983. Ribe Kommune havde afsat arealet til »spejderhuse«.

I tidens løb har der været 1350 børn og unge med i kredsen. De har deltaget i alle former for spejderaktiviteter, dels de ugentlige møder, og dels i en masse ture og lejre, herunder de årlige sommerlejre og landslej-

rene hvert femte år, kanoture, fjeldvandring og meget andet.

Et særligt kapitel udgør arbejdet med tamburkorps. Seminarielæverne var ofte gode musikanter, og de instruerede de unge i at spille fløjte, trommer og signalhorn. Mødeaftenerne sluttede altid med en række musikalske indslag, dels som ren musik og dels som akkompagnement til sangene. Når der var parader og optog, hvor korpset deltog, gik tamburerne i spidsen og festliggjorde toget. Tamburkorps deltog i mange stævner og arrangementer på landsplan. Desværre måtte man allerede lukke

denne del af virksomheden i slutningen af 1980-erne på grund af mangel på instruktører.

På 50-års jubilæumsdagen 2009 blev atter slået et søm i fanestangen, men samtidig måtte man give fortabt. Korpset manglede ledere og måtte atter lægges i mølpose, – en tænkepause kaldte man det.

Søren Mulvad, lærer. Varming Vesterby 9, Ribe. Har tidligere udgivet en lang række artikler bl.a. i Fra Ribe Amt. Samt udgivet flere bøger af lokalhistorisk karakter, samt skrevet skuespil for børn og voksne.

Statskonsulent K. Hansen

En af landbrugets mænd og hans bøger

Af Birgit Juul Kristensen

*Han kom fra de fattige Egne,
fra Landet derude i Vest,
hvor Rugen staar bleg og beskeden
og tynd i den stridige Blæst.*

(Tanker ved K. Hansens Begravelse 23. April 1941.

Trykt i »Dansk Landbrug« 1941).

En rejse sluttede, da bøgerne i Ladelund Landbrugsskoles Bibliotek i efteråret 1999 blev flyttet til Niels Bohrs Vej i Esbjerg, hvor kælderen under Syddansk Universitetsbibliotek i fremtiden skulle huse samlingen.

Ladelund Landbrugsskole blev oprettet i 1879 og eksisterede indtil 1999. Samme år blev Ladelund Efterskole stiftet af folk fra lokalområdet samt venner af Landbrugsskolen, og det medførte, at der ikke var grundlag for at opretholde landbrugsskolens bibliotek, som der i øvrigt heller ikke var plads til, idet lokalerne skulle bruges til andre formål.

Der var én væsentlig grund til, at bøgerne fra Ladelund Landbrugsskoles bibliotek blev flyttet til Esbjerg. Det rummede nemlig statskonsulent K. Hansens bogsamling, som skolen havde overtaget i årene 1935-41. Den udgjorde ca. 30.000 bd. ud af bibliotekets ca. 45.000 bd. og var en af landets største bogsamlinger samlet af en privatmand. Den ville man gerne bevare i sin helhed, men eftersom den var fuldt integreret i skolens bogsamling, begyndte der et større arbejde

med at få de to skilt ad. Samtidig blev de enkelte bind elektronisk registreret i Syddansk Universitetsbiblioteks katalog. Et arbejde, som på nuværende tidspunkt langt fra er afsluttet.

Samlingen indeholder mange værdifulde værker, og derfor er den ikke umiddelbart tilgængelig. De mest værdifulde bøger bliver opbevaret i brand- og tyverisikrede bokse, og resten er opstillet i aflåsede reoler i bibliotekets kældermagasin på Syddansk Universitet i Esbjerg.

Samlingens indhold spænder vidt og repræsenterer bøger fra hele bogtrykkunstens periode. Endog et par inkunabler, som de sjældne bogtryk fra før år 1500 kaldes, findes her. Det drejer sig bl.a. om den romerske videnskabsmand Plinius' værk »Naturalis Historia« på latin i en udgave fra 1499 (C. Plinii Secundi naturae historia-rum libri xxxvii). Af andre rariteter må nævnes Chr. III's bibel fra 1550, som er den første danske oversættelse af hele bibelen. Efterfølgeren af Chr. III's bibel, nemlig Frederik II's bibel fra 1589 er her også, og begge bøger er store murstenstunge bind.

Vi finder arkitekten Laurids de Thurah's værk »Den Danske Vitruvius« i to bind fra 1746-49. Det indeholder tekst og tegninger (kobberstik) over monumental bygningskunst i Danmark.

Og alle syv originalbind af »Den Danske

Atlas« er her. Det er en topografisk beskrivelse af Danmark, udgivet i årene 1763 til 1781 med fine kobberstik af danske byer og steder og startet af teologen og forfatteren Erik Pontoppidan.

Af perlerne må også nævnes, at samtlige 54 bind af »Flora Danica« står her i en nyindbinding fra omkr. 1900 i lidt færre bind. Værket udkom i årene 1761 til 1883 og er et af verdens største værker om planter. Det indeholder 3240 tavler i kobberstik, og det er den kolorerede udgave, vi har her. Der er unikke kortværker, bl.a. over Slesvig fra Blaeu's trykkeri i Amsterdam fra 1662, og også Danckwerths landebeskrivelse over Slesvig-Holsten med kgl. kartograf Johannes Mejers efter tiden meget præcise kort er repræsenteret.

Originaludgaven af Olaus Magnus' »De nordiske Folks Historie«, trykt i Rom i 1555 og forsynet med mærket af biblioteket i Villa Borghese fandt K. Hansen en dag hos en antikvarboghandler, vistnok bundet sammen med et andet mindre værdifuldt værk. Svend Thorsen har i sin artikel om K. Hansen i Lyngbybogen 1964 skrevet herom, at »enhver anden kyndig ville skyndsomt og hæftigt bevæget have listet hjem på tæerne med Olaus under armen, men der har næppe været noget usædvanligt at se på statskonsulentens stoiske ansigt på den lange tur fra den gamle station i Lyngby og ud bag Sorgenfri, selv om han straks er blevet klar over værdien af det købte«.

At K. Hansen var en virkelig bogsamler, kendetegnes også af, at han anså bogværkerne som kunstværker i mange varianter. Et eksempel herpå er de mange forskellige udgaver af Saxo Grammaticus' »Den danske

krønike«, som han fik samlet, og den første dansksprogede udgave fra 1575 oversat fra latin af Anders Sørensen Vedel findes også blandt hans bøger.

Dette er kun få eksempler på de mange spændende og unikke ting i samlingen, der nærmer sig det komplette hvad angår ældre dansk landbrugslitteratur, herunder godshistorie, topografi og botanik. Det er dog ikke udelukkende bøger og tidsskrifter, som K. Hansen samlede. Han har efterladt sig en stor samling udklip »Danske Billeder«, som han havde ordnet topografisk, dvs. amtsvis og inden for hvert amt i herreder og købstæder, og de er anbragt i 52 specielt dertil lavede kassetter. Disse topografiske udklip omfatter kort, postkort og masser af udklip fra diverse tidsskrifter og blade, bl.a. Illustreret Tidende, som i perioden 1859 til 1924 skildrede samtiden, også med illustrationer, og som i dag er en vigtig historisk kilde.

Samlingen rummer mange topografiske kort fra Danmark. Videnskabernes Selskabs konceptkort, der blev opmålt 1763-1805, ligger her alle på nær et par enkelte. En anden kuriositet er samlingen af almanakker, og vi har her en næsten komplet samling af Københavns Universitets Almanak fra slutningen af 1600-tallet til 1938.

K. Hansen havde naturligvis sin bogsamling forsikret, og forsikringssummen var i 1936 sat til 100.000 kr., hvilket svarer til lidt over tre millioner kr. i vore dage.

Men hvem var egentlig denne K. Hansen? Hvorfor blev hans bogsamling i 1930'erne transporteret i store forsendelser med tog fra Kongens Lyngby nord for København til en tilsyneladende tilfældig landbrugsskole i Midtjylland? Hvorfor blev en fattig hus-

mandssøn fra den jyske hede så lidenskabelig en bogsamler? Hvordan var han som menneske? Og som samler?

Det er bare nogle af de mange spørgsmål, der dukker op, når man begynder at beskæftige sig med personen K. Hansen. Han nåede længere end de fleste i løbet af sit lange liv (han blev 82 år), og denne artikel vil fortælle hans livshistorie og især om hans liv med bøger og litteratur.

Det er gjort ud fra de mange skriftlige kilder om ham, men også ud fra iagttagelser gjort under arbejdet med at registrere bogsamlingen.

Barndom og ungdom

Han kom af en vestjysk gårdmands- og husmandsslægt. Faderen var Hans Pedersen Gejel, og når vi ved noget om slægten, så skyldes det K. Hansens ældste bror, Peter Hansen Gejel, der antog slægtsnavnet Gejel som efternavn. Han var i en menneskealder lærer i Foersum i Egvad Sogn, og han kom i kontakt med museumsinspektør H. P. Hansen fra Herning Museum, der i 1941 skrev en artikel om ham og heri også lidt om hans slægt. Gejels kontakt med H. P. Hansen skyldtes egentlig broderen Kristian Hansen, som H. P. Hansen besøgte i Lyngby, men når han ikke kunne svare på nogle af de spørgsmål, som H. P. Hansen stillede ham, fik han det svar: »Henvend Dem til min Broder, Lærer Gejel i Tarm, han er ti Aar ældre end jeg og har en god hukommelse«.

K. Hansen blev født i Tarm i Egvad Sogn den 2. november 1858 som nummer syv ud af en søskendeflok på otte. Han blev døbt Christian Hansen, men gennem hele sit liv

*K. Hansen (1858-1941). Ca. 1925.
(Foto: Det kgl. Biblioteks kort- og billedsamling).*

stavede han sit fornavn med K og kaldte sig altid K. Hansen. Og det var under det navn, at samtiden kendte ham.

Familien var fattig. Alle børnene måtte tidligt ud at tjene, så det blev så som så med deres skoleundervisning.

Et fattigt og slidsomt liv, men det var ikke et kulturelt fattigt hjem. Fra ganske små lærte børnene især gennem faderens eksempel at arbejde og udnytte tiden fornuftigt, og moderen lærte dem at kunne se det skønne og gode i tilværelsen. Det var bl.a. gennem hende, at drengen fik øjnene op for det interessante i naturens verden. Han

K. Hansens forældre ved husmandsstedet i Tarm. (Foto: efter Lyngby-bogen 1964).

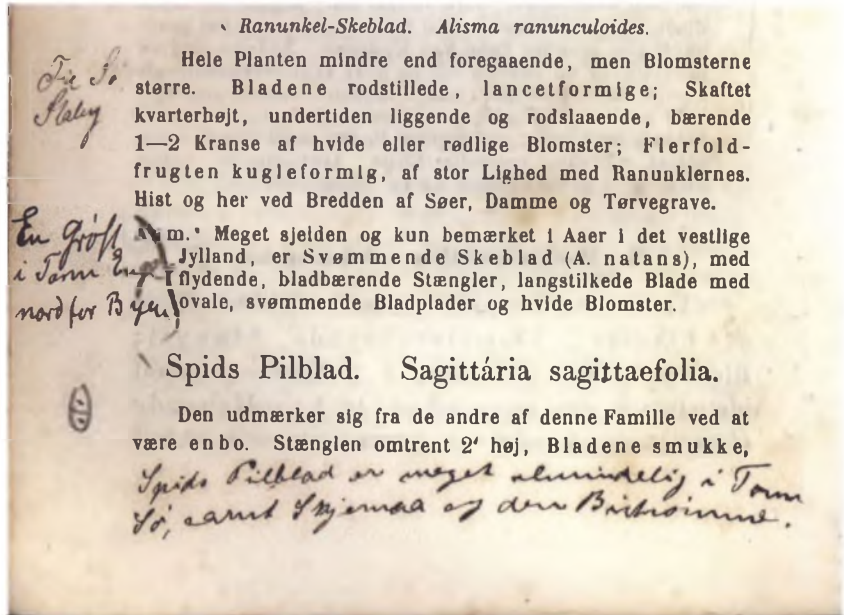
fortalte mange år senere i et interview, at »Mine Forældre var stærkt interesserede Mennesker, og min Far raadede over en efter den Tids Forhold stor Samling af Bøger, Romaner, Rejsebeskrivelser og populærevidenskabelige Skrifter. Hvor Bøgerne kom fra, har jeg egentlig ingen Anelse om, men der kom immervæk en ny Bog til Huse, rimeligvis købt på Auktioner. Det var jo en noget tilfældig Lektüre, og hvad Lejebiblioteket i Tarm kunne byde paa, var der vel heller ikke megen System i, men allerede i 7-8 Aars Alderen var jeg flittig Laaner«.

De tre hylder med bøger i hjemmet har været med til at gøre tilværelsen rigere og udvide horisonten for både forældrene og deres børn, men det var dog kun Kristian, der fik en egentlig uddannelse.

Ligesom sin ældre søskende måtte også Kristian ud at tjene, ligeså snart det var muligt. Da var han ikke mere end syv år, og han erindrede, at han det første sted fik opholdet, to rigsdaler, et pund uld og et par træsko i løn.

Museumsinspektør H. P. Hansen har i sin bog »Hyrdeliv på heden« videregivet et par af hans erindringer som hyrdedreng, og som ældre mand syntes han ikke, at der var grund til at ynke hyrdedrengene. Det var dog ikke altid, at forholdene var lige gode, og det kan nok vende sig i maven på en, når man læser H. P. Hansens gengivelse af, hvad den lille Kristian oplevede i en af sine pladser: »Som niårs dreng skulle han feje stuen, hvor han tjente. Der var jo lergulv, og dette blev fejlet med en røwlingli-m. En dag gik og

E. Rostrup: Vejledning i
den danske Flora.
Kjøbenhavn, 1873. K.
Hansen-samlingen S
325. (Foto: BJK).

kravlede en lille dreng om i stuen, på gulvet stod der en gryde med mjøl-grød, og så var det så uheldigt, at barnet skulle af med en tår vand, hvoraf lidt kom i gryden. Men barnets bedstemoder opdagede heldigvis uheldet og hun råbte: Død og Pine! Så rørte hun en omgang i gryden, hvorved hun fik forseelsens spor udslettet. Det var snart værst for Dem, sagde jeg, hvortil statskonsulenten svarede: Å — jeg var jo sulten, og grøden gled godt nok ned.«

Det var allerede som hyrdedreng, at K. Hansen var interesseret i at tilegne sig viden gennem bøgerne. Han har fortalt, at han altid havde en eller anden bog med sig, når han gik ude på heden og vogtede får. Men han sad ikke bare og læste og drømte tiden væk. Han var levende interesseret i naturen

omkring sig, dvs. planterne, for dyrene havde ikke hans store interesse. Allerede som ti-årig begyndte han sine landøkonomiske studier med at læse Søren August Fjelstrups bog »Vejledning til et godt Jordbrug for den danske Bondestand«, som var udkommet i 1821.

Han fik tidligt et godt kendskab til både vilde og dyrkede planter og benyttede sig af håndbøger, når han fandt nye planter, der skulle bestemmes, og som 17-årig købte han Rostrups Flora efter lang tids opsparing.

Bogen eksisterer stadig, og den blev flittigt brugt, som det kan ses af noterne, som han skrev ud for mange af planterne. Heraf fremgår det, hvor han har observeret planten, og for eksempel er der i margenen ud for Svømmende Skeblad noteret, at han har

fundet den i en grøft i Tarm enge nord for byen. Ifølge Rostrup var det en sjælden plante, som kun var blevet set i åer i det vestlige Jylland.

Mon ikke også det var sig selv, K. Hansen tænkte på, da han mange år senere i en nekrolog over Emil Rostrup skrev om dennes »Vejledning i den danske Flora«: »Denne bog har været utallige unge Mennesker, saavel Studerende som andre, til saare megen Glæde ved paa en letforstaaelig Maade at bringe dem Kendskab til den Planteverden, som de færdedes i.« I den levnedbeskrivelse, som K. Hansen skrev i forbindelse med udnævnelsen til dannebrogsmænd i 1907, skrev han, at han fra sin tidligste barndom var interesseret i planteverden og at den syntes at være arveligt betinget. Han havde kunnet spore interessen hos mange i sin talrige slægt, og han udgik i øvrigt fra den samme slægt som botanikeren C. Raunkjær, der var født i Lyne Sogn i 1860.

Skolegang blev der selvsagt ikke meget af. I Vestjylland var der den særlige vestjyske skoleordning med undervisning, der var henlagt til perioden 1. november til 1. maj, og hvor der var heldagsskole for både små og store børn samtidig. Til gengæld var sommerperioden hel eller næsten fri, og de ældste børn kunne endda opnå ferie på tidspunkter, hvor forældrene havde mest brug for deres hjælp, dvs. fire uger i kornhøstens tid, ferie i såtiden både forår og efterår samt kartoffelferie og pløjeferie om efteråret. Og da der var mangel på kvalificerede lærere, blev det ofte de mest opvakte elever, der blev sat til at hjælpe læreren med at undervise de yngre elever.

K. Hansen hørte til dem, der startede sin

karriere på den måde. Alligevel lykkedes det ham i de unge år at få en viden ud over det sædvanlige, fordi han var en læsehest og slugte al den lektüre, han kunne få fat i. Han tog på Staby Højskole, som i de år var ledet af den kendte forstander S. P. Jensen, og her aflagde han prøve som vinterskolelærer i 1875. Vinterskolelærere kunne med en kortvarig uddannelse få lov til at undervise i de skoler i Vestjylland, der var under den vestjyske skoleordning.

Herefter virkede han en tid som biskolelærer, som det også blev kaldt, men eftersom han var mere interesseret i jord og planter, søgte han ind til Hedeselskabet som plantørelev. I Påbøl Plantage ved Hoven mødte han oberst Enrico Dalgas, der ansatte den 18-årige unge mand ved sin plante-skole ved Århus, og samtidig skulle han være huslærer for oberstens børn. Dalgas var tit på rejse rundt i Jylland, og i de perioder var det i realiteten K. Hansen, der stod for ledelsen af planteskolen. Det var en anstrengende, men samtidig lærerig periode, og han brugte mange af sine fritimer til botaniske studier på egen hånd. Hertil fik han personlig hjælp af Dalgas, der både lånte ham bøger og herbariemateriale. Han fik et godt kendskab til plantelivet i omegnen af Århus og fandt nogle sjældnere plantearter, hvorved han kom i forbindelse med botanikerne Johan Lange og den tidligere nævnte Emil Rostrup. Bekendtskabet med disse to mænd tillagde K. Hansen som en afgørende betydning for sin senere karriere.

Selv om han har givet udtryk for, at han aldrig blev den store beundrer af Dalgas, så blev han der i tre år, og nu overvejede han at udvandre til Amerika for der at håbe på

en bedre fremtid, end hvad han på daværende tidspunkt havde i udsigt. Han tog dog først hjem til Vestjylland, og i et par år beskæftigede han sig med træplantning samt lavede haveanlæg og drev lidt frøhandel. Samtidig arbejdede han på at få indført rodfrugtdyrkning og påtog sig såning og pasning af roemarken og drev forsøgs virksomhed med forskellige rodfrugter, kartofler og bælgplanter. En beskæftigelse som gjorde, at han i 1879 meldte sig ind i »Forening for indenlandsk Frøavl«, der var oprettet i 1876 og hvis ledende mænd var netop bl.a. Lange og Rostrup. Han fik et nærmere samarbejde med Rostrup, da han til dennes 6. udgave af Vejledning i den danske Flora blev bidragyder ved at finde nye voksesteder for en del sjældnere plantearter, og brevvekslingen med Rostrup resulterede også i, at K. Hansens specielle interesse, nemlig kulturplanternes sygdomme blev vakt. 1879 var også året, hvor han skrev sine første artikler om plantesygdomme, og det år var det meldrøje og kartoffelsyge, der var den store plage.

Ung og med stor lyst til at arbejde videre med landbrugets kulturplanter. Der måtte ske noget, og derfor kunne han ikke blive i Vestjylland. På daværende tidspunkt så han ingen mulighed for at begynde på en videre faglig uddannelse, men gennem sine landbrugsfaglige skrivelser var han bl.a. kommet i forbindelse med Folkebladets redaktør Fernando Linderberg i Rønne, og tilskyndet af ham rejste han til Bornholm, hvor han i et årstid var tilknyttet et børnehjem ved Aakirkeby, dels som husflidslærer og dels som leder af hjemmets lille landbrugsbedrift. Ligesom i Vestjylland kom der et

samarbejde i stand med stedets landmænd med hensyn til rodfrugtdyrkning og pålidelig frøforsyning, og K. Hansens faglige udbytte var et nærmere kendskab til øens landbrugsforhold og plantevækst, der selvsagt var noget anderledes, end hvad han tidligere havde set.

Efter opholdet på Bornholm rejste han til Fyn, hvor han i 1½ år opholdt sig hos Rasmus Nielsen på Lunghøj, »en mærkelig »self made mand«, som han bliver omtalt i K. Hansens levnedsbeskrivelse. Han var startet som fattig sadelmagersvend, men havde oparbejdet en piskefabrikation og drev ved siden af et intensivt sand- og moseagerbrug, som K. Hansen under sit ophold kunne hjælpe ham med, samtidig med, at han dyrkede sine landbrugsbotaniske interesser. Det var i denne periode, at Rostrup, der var sekretær i den førnævnte forening til kulturplanternes forbedring, luftede tanken om at få K. Hansen knyttet nærmere til foreningen ved at etablere dyrkningsforsøg med landbrugsplanter. Tiden var dog endnu ikke moden til at igangsætte dette projekt.

K. Hansen vendte endnu engang tilbage til Vestjylland, og på kraftig opfordring genoptog han lærergerningen. Det var, mens han var lærer i Stoustrup, at der helt uventet skete noget, som blev afgørende for hans liv.

Han har siden fortalt hændelsen til forstander Niels Esbjerg, der var foregangsmand inden for havebrugsforsøg, og den gengives her med dennes ord:

”En aften, han sad og læste i sit lille værelse ved siden af skolestuen, hørte han træskostøj fra den mørke, stenbrolagte forstue, og lidt efter trådte flere mænd fra

skoledistriktet ind i den lille stue. Efter at de var kommet til sæde og havde vekslet nogle indledende bemærkninger, sagde ordføreren, at de var kommen for at tale med ham om en forandring og hans fremtid, for 'som det går, kan det ikke blive ved at gå'. K. Hansen svarede, at hvis de ikke var tilfreds med ham som lærer, så måtte han jo finde en anden beskæftigelse. Nej, det var ikke utilfredshed, men skulle det blive til noget med lærervirksomheden, mente de, han skulle være seminarist, og de ville tilbyde ham de nødvendige penge som lån. K. Hansen takkede for det smukke tilbud, men han havde andre planer end at blive børnelærer. Han fortalte mændene, at han gerne ville på Landbohøjskolen, og hvis de ville låne ham penge dertil, ville han være dem meget taknemmelig. Det ville mændene imidlertid ikke gå med til med det samme. Hvad et seminarieophold kunne føre til, kunne de bedømme; men Landbohøjskolen var noget meget fjernt og ukendt. Senere gik sagen dog i orden, og ...« som Niels Esbjerg endte sin beretning... »det kan nok siges at have været en fortrinlig pengeanbringelse«.

I et dokument dateret 9. august 1886 blev denne beslutning stadfæstet, og 32 mænd fra Ådum, Tarm og Borris forpligtede sig til over to år at betale K. Hansen 1200 kr.

K. Hansen startede sine studier ved den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole i efter sommeren 1886, og i efteråret 1888 tog han sin landbrugseksamen som agronom og fik 1. karakter med udmærkelse.

Vintrene 1888-89 og 1889-90 underviste han i agerdyrkningslære på Ladelund Landbrugsskole. Den mellemliggende som-

mer blev brugt på studierejser i Danmark og Sverige, finansieret af en statsunderstøttelse, og i øvrigt fungerede han som assistent ved det Kgl. Danske Landhusholdnings-selskabs Hvede- og Bygforsøg på Brattingsborg på Samsø.

Der blev dog også tid til andet end arbejde, uddannelse og karriere. Under opholdet på Ladelund Landbrugsskole stiftede han bekendtskab med den kvinde, som blev hans trofaste partner resten af livet. Det var Ane Kathrine Laurine Arnesen fra Vamdrup, og de blev gift i Føvling kirke ved Holsted den 28. december 1890.

Forsøgsleder i Lyngby og statskonsulent i planteavl for Øerne

Allerede i 1870'erne var der startet forsøg med landbrugets kulturplanter, og »Forening for indenlandsk Frøavl« blev oprettet i 1876. For at sætte yderligere gang i foretagendet, ændrede den i 1880 navn til »Forening til Kulturplanternes Forbedring«.

Foreningen fik forøget sit statstilskud og kunne nu gå i gang med den forsøgsvirksomhed, som længe havde været påtænkt, og det blev besluttet at igangsætte den på et fire tdr. land stort areal, som lå i tilknytning til Landboskolen ved Lyngby, ved Brede Lade-gård lige nord for den træbygning, som dengang udgjorde Landbrugsmuseet. Når Lyngby blev valgt som sted for forsøgsvirksomheden, skyldtes det, at forstander la Cour på Lyngby Landboskole lovede at tilknytte forsøgslederen til skolen som underviser, så denne kunne opnå en anstændig løn.

K. Hansen blev i 1889 ansat til at lede disse forsøg med forskellige sorter af rug, havre, bælg-sæd og rodfrugter. Han begynd-

*K. Hansen og hans kone Kathrine som nygifte, 1890.
(Foto: efter Lyngby-bogen 1964).*

te i foråret 1890, og årslønnen var 1000 kr., hvoraf 400 kr. gik til husleje. Han måtte selv udføre det meste af arbejdet i forsøgsmarken med hjælp fra sin unge hustru, der bl.a. trak den lånte håndtærskemaskine ude på marken, når afgrøden var blevet høstet. Der var ingen husrum til rådighed, så afgrøderne måtte behandles, tærskes og vejes i marken, og først efter to år blev der bygget et skur af granrafter til opbevaring af redskaber, korn- og gødningsbeholdninger. Det var ikke nogen fyrstelig løn, han fik, og slet ikke, når man tager i betragtning, at han var nygift, og at der hurtigt kom småbørn i familien. Men med lønnen fra undervisningen på Landboskolen kunne det blive til en årlig indtægt på 2000 kr. Samtidig skulle der betales af på gælden til de vestjyske

mænd, der havde lånt ham penge til uddannelsen. Familien boede i de første mange år i den ene af de to lejligheder, der var indrettet i den sydlige ende af Landbrugsmuseets bygning, indtil de omkring Første Verdenskrigs begyndelse købte villaen »Vestervang« ved Kongevejen.

Stillingerne som forsøgsleder og landbrugslærer var starten på et nærmere samarbejde med forstander J. C. la Cour, og vel at mærke et samarbejde, som ikke kun drejede sig om lærergerningen. La Cour havde i mange år været redaktør af Tidsskrift for Landøkonomi, og det var heri, at K. Hansens fyldige beretninger om planteavlen i det forgangne år blev publiceret i perioden 1892-1915. Samarbejdet omkring Landbrugsmuseet og konsulentvirksomheden var også medvirkende til, at han kom til at kende og sætte pris på la Cour som menneske, et venskab som desværre sluttede alt for tidligt, da la Cour døde i 1898, kun 60 år gammel. K. Hansen udgav i 1916, atten år efter hans død, en biografi om J. C. la Cour, en beskrivelse som bærer præg af at være skrevet af en person, der virkelig kendte ham og kunne give et levende indtryk af ham og hans betydning for dansk landbrug, for hans landboskole i Lyngby og i Det kgl. Danske Landhusholdningsselskab som sekretær og præsident.

I 1893 fandt der en omorganisering af Statens Planteavlfsforsøg sted, og K. Hansen blev udnævnt til leder af foretagendet i Lyngby, men med P. Nielsen, Tystofte, som øverste ansvarlige leder. Et af formålene var også at give landmændene lettere og bedre adgang til konsulenthjælp vedrørende planteavlen, så derfor blev han også udnævnt til

Grundtvigs Højskole og Forsøgsanstalten i Lyngby. (Foto: efter postkort i K. Hansen-samlingen).

statskonsulent for Øerne, og Fr. Hansen i Askov fik den tilsvarende stilling for Jylland. Det er egentlig pudsigt at tænke på, at øboen Fr. Hansen drog til Jylland og fik sit virke der, mens jyden K. Hansen forlod de magre jorder i Vestjylland og fik sin gerning på de frodige jorder i Østdanmark.

Nu var den virksomhed, som han havde praktiseret gennem flere år, endelig blevet autoriseret, og autoritet fik han hurtigt gennem sin indsigt og sin utrolige flid og arbejdsevne. Han var igennem en lang årrække den eneste konsulent i planteavl for Øerne, og i konsulentberetningerne kan det læses, at han blev meget brugt som rådgiver for landmændene, der følte, at de i ham havde en vejleder med stor faglig indsigt og med et klart praktisk blik. Også de vandrende planteavlsudstillinger, som Lyngby Landboskole stod som initiativtager til i en årrække, var han involveret i, og han

var med til at præge deres udformninger.

Især i årene 1889-1895 foretog han flere store statsfinansierede studierejser i Danmark, Norden og flere andre europæiske lande for at studere de der værende plantekulturer. Samarbejdet med P. Nielsen var fagligt meget givende for K. Hansen, der i sin levnedsskildring fra 1907 foruden Dalgas og la Cour især nævner P. Nielsen som en stor inspirator, der har givet ham en væsentlig vejledning i den tekniske side af landbrugsforsøgsvirksomheden samt førte ham ind på, at konsulentarbejdet skulle tilrettelægges således, at det først og fremmest kom den jævne landmand til gode. Han skrev således, at »Jeg har grund til at tro, at mit Arbejde som Konsulent ikke har været helt forgjæves. Jeg mener at kunne iagttage adskillige positive Resultater deraf ude i det praktiske Landbrug. Jeg har ogsaa haft den store Glæde at modtage Paaskjønnelse der-

for fra det praktiske Landbrugs Side. Jeg skal saaledes anføre, at De samvirkende sjællandske Landboforeninger har tilstaaet mig et aarligt Tillæg til min Gage paa 1000 Kr. uden nogen som helst Forpligtelse fra min Side.«

I 1914 blev K. Hansen fritaget fra sit arbejde som forsøgsleder på grund af andre arbejdsopgaver, som efterhånden blev så omfattende, at han tog sin afsked fra stillingen pr. 1. april 1918. Helt frigøre sig fra arbejdet kunne han dog ikke, og indtil 1927 foretog han nogle småforsøg på et mindre areal af forsøgsstationen, vist nok fordi han syslede med tanken om på et tidspunkt at skrive et større værk om ukrudt og ukrudtsbekæmpelse, men den plan måtte han dog opgive. Som planteforædler vil han blive husket for sine smukke resultater i arbejdet med udviklingen af nye stammer, hvoraf de mest kendte er Lyngby prentice byg, Lyngby vikke og den værdifulde hedehave, som blev udviklet til de sandede jorder i Midt- og Vestjylland. Selv om han var konsulent for planteavl i Østdanmark, havde han ikke glemt de magre forhold på den jyske hede, og hedehaven er måske et ydmygt bidrag til barndommens og ungdommens land fra en »udvandrer«. Det vides også, at han meget gerne begyndte sine timer på landboscenen med at synges »Jylland mellem tvende have«, og ordene *Skynd dig, kom! om føje år, heden som en kornmark – som en kornmark står*, må have haft en særlig betydning for ham.

Til K. Hansens mange aktiviteter knytter sig også hans foredragsvirksomhed. Han var en yndet foredragsholder og holdt utallige foredrag om landbrugsfaglige emner i

K. Hansen som tilhører ved Det sjællandske Planteavlsmøde 1911 (Politiken 12.2.1911).

(Foto: efter udklip i K. Hansen-samlingen).

hele landet. Det var en del af hans oplysningsarbejde, og han holdt af det. Det var især i vinterhalvåret, og Søndagsbladet fra 1904 nævnte, at han »sidste Aar holdt ca. 100 Foredrag ude omkring for ca. 15.000 Tilhørere«, altså ca. 150 tilhørere pr. gang. Det er ganske imponerende.

Sorø Amtstidende refererede fra et møde i Stenlille i februar 1910, at »Statskonsulentens Foredrag var baade interessant og belærende. Hr. Hansen har en egen Evne til at tage jævnt og praktisk paa Tingene, tale letfatteligt om det foreliggende Emne og paa sin Lune Maade faa anbragt smaa »Hip« til højre og venstre«.

*Fra fosforitbruddet på Bornholm 1918. Ved Indgangen.
Fra venstre arbejdslederen Ingeniør Plesner, statskonsulent K. Hansen og landbrugsminister Kr. Pedersen.
(Foto: efter foto i K. Hansen-samlingen).*

For at bøde på den manglende kunstgødningssimport under Første Verdenskrig, mente man fra statens side, at den bornholmske fosforit kunne redde en del af den danske høst. Fosforiteventyret blev dog en dundrende fiasko, idet der kun blev udvundet 1800 tons mod de forventede 40-50.000 tons. Projektet løb i perioden 1918-1920.

Andre tillidsposter

Også på andre områder inden for dansk landbrug ydede K. Hansen en betydelig indsats. Han var rådgiver for landbrugsministeriet og Landhusholdningsselskabet, og han var medlem af talrige kommissioner og udvalg vedrørende landøkonomiske forhold.

Under og umiddelbart efter Første Verdenskrig, hvor han var fritaget for sit arbejde som forsøgsleder og delvis som statskonsulent, var han medlem af Ernær-

ingsrådet, der senere blev til Statens Brødkornsadministration. Det var en institution, der var blevet oprettet for at administrere korn- og foderstoflagrene under krigens varemangel, og den blev ophævet i 1922.

Også andre udvalg og råd under regeringen gjorde i perioden brug af hans kundskaber. Han var formand for det tekniske landbrugsudvalg fra 1917 til ophævelsen i 1923 samt formand for det administrerende frøudvalg indtil 1919, samtidig med, at han var medlem af adskillige andre kommissioner. Bl.a. var han teknisk rådgiver for den danske delegation ved den internationale arbejderkonference i Genève i 1921.

Hædersbevisninger

K. Hansen modtog gennem årene flere hædersbevisninger for sit store arbejde i landbrugets tjeneste. Han blev udnævnt til

Ridder af Dannebrogordenen (dannebrogsmand) den 1. marts 1907, og i forbindelse hermed skrev han sin levnedsskildring. Dannebrogordenen er delt i to grader, og den næste modtog han i maj 1920 med begrundelsen: »Som en Anerkendelse af det fortrinlige Arbejde, han under Krigen har udført som Raadgiver for Landbrugsministeriet i mangehaande Spørgsmaal af landbrugsteknisk Natur«.

På sin 70-års fødselsdag den 2. november 1928 blev han udnævnt til Kommandør af II. Grad med den begrundelse, at han som konsulent havde ydet et »fortjenstfuldt og betydeligt Arbejde til Gavn for det danske Landbrug«. Det var oven i købet kong Christian den 10. selv, der på sin daglige ridetur kom forbi »Vestervang« kl. otte om morgenen, bandt sin hest til et af træerne på Kongevejen og som den første gik ind for at ønske til lykke med fødselsdagen og samtidig overrække ham kommandørkorset.

Da han gik på pension den 31. marts 1935, 76 år gammel, blev han udnævnt til Kommandør af I. grad, og på sin 80-års fødselsdag i 1938 modtog han Landhusholdningsselskabets sølvbæger »for særlig fortjenstfuldt Virke til Landbooplysningens Fremme«.

Noget, der går igen og igen, når man beskæftiger sig med K. Hansen, er at han bliver omtalt med respekt for sin omfattende viden, sin skarpsindige tankegang og sin utrolige grundighed. Han havde vestjydens rolige og nøgterne indgang til tingene, og han kunne udtrykke sig klart og tydeligt, så der ikke var noget at være i tvivl om.

Han var en utrættelig slider, der ikke skåned sig selv, og han arbejdede til tider til

langt ud på de sene timer. En kollega, der engang rejste i tog sammen med ham og andre fagfæller, fortalte, at rejsetiden blev udnyttet til fagligt arbejde, og da en af deltagerne på et tidspunkt bemærkede, at de da vist skulle have noget at spise, afskar K. Hansen yderligere snak om den ting med, at spise kunne de, når der ikke var andet at bestille. Selskabet fik altså ingen mad, »men vi fik bestilt noget« bemærkede rejsekammeraten.

Inspektør for Dansk Landbrugsmuseum

K. Hansen var også historisk interesseret, og i 1898 overtog han hvervet som tilsynsførende ved Dansk Landbrugsmuseum. Det var blevet oprettet i 1888 i forlængelse af den jubilæumsudstilling for stavnsbåndets ophævelse, der dette år fandt sted i København, og forud for udstillingen var det aftalt, at effekterne fra udstillingen skulle udgøre grundstammen i et landbrugsmuseum. Eftersom det var for dyrt at indrette et museum i København, tilbød la Cour, der var præsident i Landhusholdningsselskabet, at han ville huse samlingen i Lyngby uden vederlag. Han købte for egne midler den store udstillingsbygning af træ og flyttede den i 1889 til landboskolen i Lyngby.

Administrationen af museet blev varetaget af Landhusholdningsselskabet, og da la Cour døde i februar 1898, var hans søn J. C. B. la Cour parat til at overtage jobbet som leder. Han var ung og idealistisk og fuld af nye ideer for udviklingen af museet, og det faldt ikke helt i tråd med ledelsen, som i stedet valgte den 40-årige K. Hansen. Han var ifølgelse deres vurdering kyndig, besindig

Landbrugsmuseet, med K. Hansens bolig i den ene gavl. (Foto: efter postkort i K. Hansen-samlingen).

og pertentlig, og ham kunne præsidiet, der udelukkende bestod af godsejere, have fuld tillid til.

K. Hansen tiltrådte stillingen som tilsynsførende for Landbrugsmuseet den 1. april 1898, en stilling han udførte med stor nidkærhed og interesse. I virkeligheden fungerede han som leder, og museet oplevede en betydelig vækst under hans ledelse. Dansk Landbrugsmuseum blev en statsinstitution i 1906, og K. Hansen blev udnævnt til museumsinspektør, hvilket han var til sin død i 1941.

Skribentvirksomhed

K. Hansen var hele sit liv en flittig skribent.

Han skrev sine første artikler i 1879 som ganske ung, og gennem årene skrev han utallige artikler og indlæg i fagblade og tidsskrifter inden for planteavl og ukrudtsbekæmpelse. Han udgav sine foredrag, og det blev også til flere bøger, bl.a. »Lucernen, dens Historie, Dyrkning, Anvendelse og vigtigste Sygdomme« (1907), »Træk af dansk Landbrugs Udvikling i de sidste 50 Aar« (1914), »Landbrugets Kulturplanter«, der udkom i 13 udgaver i årene 1907 til 1926 sammen med Chr. Christensen og senere med Otto Christensen, samt den tidligere nævnte bog om J. C. la Cour (1916).

Udgivelsen af jubilæumsbogen »Horns Herreds Landboforening 1863-1913« (1913)

var sikkert medvirkende til, at han for alvor blev opdaget som landbohistoriker, og ved landbrugslærermødet på Korinth Landbrugsskole i 1913 udkastede Chr. Christensen, Tune, den ide, at man burde overveje, om det ikke var tiden at få skrevet en landbrugets historie, og at K. Hansen ville være oplagt til den opgave. Det var noget, der vandt tilslutning fra alle sider, og da K. Hansen i 1914 af Landhusholdningsselskabet fik overdraget arbejdet at stå for udarbejdelsen af »Det danske Landbrugs Historie«, blev det et arbejde, der optog ham i mange år derefter. Og, som der står i efterskriftet i bd. 5 af værket: »Det var intet Tilfælde, at det netop blev K. Hansen, der fik den Opgave at skildre Landbrugets Historie. Han var i udpræget Grad Repræsentant for den Forening af landbrugsfaglig Dygtighed og historisk Interesse, der her er fremhævet som karakteristisk for mange i hans Slægtled. Han er udgaaet af den jævne Bondestand og følte sig Livet igennem stærkt knyttet til det Livsfællesskab, som gennem Tiderne binder Slægtled til Slægtled«.

Arbejdet betød, at han måtte frigøres fra andre opgaver, og derfor fratrådte han stillingen som forsøgsleder, ligesom han fik nogen aflastning i sit arbejde som statskonsulent. Samtidig blev der stillet en bevilling til hans rådighed til støtte for udgivelsen.

Som medarbejdere til at udarbejde værket valgte han fortrinvis mænd, der ligesom ham selv var landbrugsteknikere af fag og ikke historikere. Det har han senere fået megen kritik for, men en af opgaverne med værket var, at det var den tekniske side samt driftsforholdene, der skulle beskrives.

På grund af andre aktiviteter gik der dog

ti år, før man i 1924 kunne udbyde værket i subscription og udsende det første hefte. Det var et enormt arbejde, han havde påtaget sig, og yderligere tyve år gik, inden værket, der kom til at bestå af fem omfangsrige bind, var afsluttet. K. Hansen døde i 1941, så han nåede desværre ikke at se det færdige resultat, men det er i høj grad hans fortjeneste og et eksempel på hans flid og viden, at værket fremstod og stadig fremstår som en væsentlig kilde til dansk landbrugs historie.

Bogformidleren

I forbindelse med den 18. danske Landmandsforsamling i Odense i 1900 var der en landbohistorisk afdeling, hvor K. Hansen blev udpeget som sekretær. Her fik han lejlighed til at arbejde med to områder, som havde hans store interesse, nemlig for det første indsamlingen af landbohistoriske effekter, der for en stor dels vedkommende senere blev indlemmet i Landbrugsmuseet. Den anden opgave var ordningen af en samling landbrugsskrifter omfattende den væsentligste del af den danske landbrugslitteratur. Her kom hans kærlighed til bøger rigtigt til udtryk, og i forbindelse med udstillingen forfattede han et »Katalog over den landbohistoriske udstilling« samt »Fortegnelse over danske Landbrugsskrifter«. Sidstnævnte er en systematisk fortegnelse over den danske landbrugslitteratur, skrifter såvel som blade, udkommet før 1900. Man bliver overrasket over hans store indsigt i og evne til at finde litteraturen, og at han allerede på det tidspunkt færdedes hjemmevant i Det Kgl. Biblioteks seddelkatalog og de store danske nationalbibliografiske hjælpemidler.

I 1912 udsendte han en lille bog på 16 sider med titlen »Landmandens Læsning«. Heri siger han, at »en af Hovedvanskelighederne for Nutids-Landmanden ligger netop i at være godt underrettet, til enhver Tid at vide, hvad han bør vide. Et Hovedmiddel hertil er *Boglige Hjælpemidler*«. Han vil ikke høre undskyldningen, at man ikke har tid til at læse, og heller ikke, at man ikke har råd, idet »adskilligt brugbart fagligt Læsestof kan endog faas ganske gratis; andet for en meget billig Penge. Meget kan laanes i stedlige Bogsamlinger eller i centrale Biblioteker. Og Adgangen til Laan vil antagelig efterhaanden blive lettere. Idealet er dog, *at hver Mand har sin egen Bogsamling*. Det vilde være en priselig Skik, at enhver Landmand gjorde sig til Regel hvert Aar at anvende en vis Procentdel af Aarets Netto-Indtægt til Forøgelse og Vedligeholdelse af sin Bogsamling«.

Han havde store ambitioner om landmandsstandens uddannelse, men mon ikke virkeligheden har set noget anderledes ud!

Også i andre sammenhænge skrev og talte K. Hansen om landmandens boglige hjælpemidler, og han var allerede i 1911 og 1913 fortaler for at gøre noget ud af bogsamlingerne på landbrugsskolerne, uden at det dog fik den store effekt. Men ved Konsulentforeningens generalforsamling i 1921 blev der nedsat et udvalg, som skulle oprette en institution, der skulle samle udkomne beretninger, og hvortil medlemmerne kunne indsende litteratur, de måtte have i overskud. Samtidig skulle de herfra kunne få leveret, hvad de måtte mangle.

K. Hansen blev som formand den ledende kraft i dette litteraturudvalg, og han gik

med liv og sjæl op i opgaven med at fordele litteratur til medlemmerne. I december 1922 blev medlemmerne indtrængende opfordret til at indsende beretninger og anden litteratur, og skrivelserne sluttede af med et tilsagn om, at der »fra en større Bogsamling indtil videre vil blive afgivet gratis lige saa mange Skrifter, som der indsendes fra medlemmerne«. Den større bogsamling, der omtales, er utvivlsomt hans egen bogsamling. De følgende år kunne litteraturudvalget sende fyldige tilbudslister til konsulentforeningens medlemmer, der på den måde blev forsynet med faglig litteratur til en overkommelig pris. Havde det ikke været for K. Hansens ildhu og kendskab til bøger og bogvæsen samt hans gode forbindelser, så er det med hans egne ord nok tvivlsomt, om dette fordelingsarbejde overhovedet var kommet i stand.

Bogsamleren

Når man ser på alt det, som den her mand udrettede i sit lange liv, undrer man sig over, at der var overskud til alle disse gøremål. Det var der dog mindst to grunde til.

Der står en kvinde bag enhver stor mand, og det gjorde der også bag K. Hansen. Hans kone Kathrine var hans trofaste partner gennem hele livet. Hun var den, der holdt sammen på hjemmet og sørgede for, at hendes mand ikke skulle bekymre sig om det, men kunne hellige sig sine mange gøremål.

Det andet, der gav ham overskud, har utvivlsomt været hans hobby. Trods en travl hverdag SKULLE der være tid til at dyrke den hobby, som han allerede tidligt var strøtet med, nemlig bøgerne. Han var hele sit live en lidenskabelig bogsamler, og han

K. Hansen i sit bibliotek med en af de bøger, der var stor som en huggeblok. (Foto: efter Lyngby-bogen 1964).

opnåede at få samlet en meget alsidig samling af bøger, tidsskrifter og småskrifter. Der blev ofret megen tid og mange penge på bøgerne, som han elskede at pusle med i ledige stunder derhjemme, og i selskab med dem kunne han slappe af og føle sig rigtig godt tilpas.

Den første bemærkning, der er fundet om hans privatbibliotek, er et indlæg i Agravardagbladet fra 9. februar 1911, hvor der blev skrevet om Landhusholdningsselskabets undersøgelse vedrørende landbrugsbiblioteker. Her nævnes det, at statskonsulent K. Hansen i Lyngby var i besiddelse af det største privatbibliotek af landbrugslitteratur uden for Landbohøjskolens bibliotek. Hans

samling bestod da af mellem 10 og 12.000 bøger.

Biblioteket rummede ved hans død 30-35.000 bind. Som landbrugskonsulent fik han tilsendt en del landbrugsfaglig litteratur, og det han ikke lod indgå i sin private samling, blev som tidligere omtalt fordelt til medlemmerne af Konsulentforeningens Litteraturudvalg. Men en stor del af samlingen blev indkøbt for egne midler. Han var en flittig kunde hos de fleste af hovedstadens antikvarier, og især det gamle ansete antikvariat Herman H. J. Lyngge & Søn var en af hans faste leverandører. Mange bøger fik han direkte, men en del fik han gennem auktioner over større bogsamlinger i hovedstaden. Han fik tilsendt auktionskataloger til gennemsyn og søgte så gennem Lyngge at få fat i de bøger, han havde udset sig, hvis prisen var rimelig.

Lensafløsningen i 1919 betød at mange herregårdsbiblioteker blev sat til salg, og på den måde erhvervede han sig mange ret sjældne og værdifulde bøger, og mange af dem i god stand i fine læderbind. Hvedholm Slot ved Fåborg på Fyn var et af de godser, som måtte lade biblioteket slagte, og K. Hansen købte en del af samlingen, hvilket kan ses ud fra det stempel, som bøgerne er forsynet med. Også mange af bøgerne fra Holsteinsborgs bibliotek havnede i hans bibliotek.

K. Hansen var ikke kun bogsamler for at få en god stor bogsamling, men ligesom han i alt, hvad han foretog sig, var meget omhyggelig med tingene, således også over for sine bøger. Bøger var brugsgenstande, der skulle bruges og plejes, og derfor blev der ofret både tid og penge på at få indbun-

det og repareret bøger, ligesom mange tidsskrifter blev indbundet i pæne bind. Mange småskrifter blev samlet emnemæssigt og sat i specielt lavede kassetter, der fra ryggen lignede indbundne bøger.

Han så ikke gerne, at hans bøger blev spredt for alle vinde, når han engang ikke var mere, og derfor spekulerede han en del over, hvordan de skulle blive bevaret samlet for eftertiden. En første tanke var, at de skulle overføres til Statsbiblioteket i Århus, men det blev i stedet for Ladelund Landbrugsskole, som overtog samlingen og sikrede, at den både forblev samlet, men også kom under gode forhold i det nytilbyggede bibliotekskompleks, samtidig med, at værdien ikke blev forringet for arvingerne. Købesummen var den favorable pris af 70.000 kr. – mod de 60.000 kr., som en antikvarboghandler havde budt. Udover at skulle bygge et nyt bibliotek samt bogmagasin til bøgerne forpligtede skolen sig til at ansætte en deltidsbibliotekar til at ordne og pleje den store bogsamling.

I dag kan vi være glade for, at det blev Ladelund Landbrugsskole, men helt tilfældigt var det nok ikke. Dels var K. Hansen opvokset i Vestjylland og kunne derved se sin bogsamling komme tilbage dertil, hvor han havde tilbragt sin barndom og ungdom, og dels, men sikkert ikke mindst, så havde han jo faktisk været ansat på skolen et par år som lærer. Desforuden havde Dansk Landbrugsmuseum i 1906 åbnet en filial af museet på skolen, hvor hans gode ven, landbrugslærer Emil Konradi var en drivende kraft i oprettelsen.

I årene fra 1937 til hans død i 1941 blev den store bogsamling omhyggelig pakket

ned og fragtet fra Kongens Lyngby til Ladelund.

Der findes en korrespondance mellem K. Hansen og landbrugsskolen, dels ved forstander J. C. Overgaard, og dels ved bibliotekar V. Eriksen, som blev ansat til at tage sig af bogsamlingen og få den indlemmet i biblioteket. Her kan man nøje følge overflytningen af bøgerne, og man får et levende indtryk af, hvor meget K. Hansen lagde vægt på, at der skulle være orden i tingene. Hver bog havde sit kartotekskort eller katalogseddel, og der skulle være nøje overensstemmelse mellem kort og bog, så der hele tiden var tjek på, hvad der blev overført. Skete det, at der blev overført bøger, hvortil der manglede kort, ville han gerne have sendt en liste over de bøger, så fejlen kunne blive rettet. Men i øvrigt var han overmåde opmærksom på de uoverensstemmelser mellem katalogsedlerne og de tilsendte bøger, der kunne ske, og tilskrev det den omstændighed, at der i en stadig voksende bogsamling jo hele tiden sker tilvækst, særlig ved tidsskrifter.

For øvrigt var han selv flere gange på besøg på Ladelund for at sikre sig, at bøgerne blev installeret ordentligt.

K. Hansen døde i sit hjem den 19. april 1941 efter få dages sygdom. Han blev 82 år, og han var aktiv indtil det sidste. Det meste af bogsamlingen var da blevet afleveret til Ladelund Landbrugsskole. Den sidste sending bestående af 34 pakker, hvoraf de to indeholdt kartoteket, blev afsendt den 31. maj 1941 af datteren Margrethe Poulsen, som havde hjulpet faderen med forsendelserne.

Bogsamlingens historie slutter dog ikke

helt hermed. En stor del deraf, det vil sige de landbrugsrelaterede opslagsværker, blev opstillet i det nyindrettede bibliotek på Ladelund, og det var i en periode, hvor landbrugsskolerne i højere grad end nu var beslægtet med den folkeoplysende højskolekultur. Men efterhånden som landbruget blev mere industrialiseret, og kulturen på landbrugsskolerne ændredes, og der kom større krav om landbrugsfaglig litteratur på biblioteket, blev de gamle K. Hansen-bøger stillet ind i det tilstødende depotrum, der efterhånden kom til at ligne et pulterkammer. Det var ikke ligefrem et optimalt sted for de gamle, skrøbelige bøger, og da lederen af museet på Sønderkov Slot, Svend Aage Knudsen, i slutningen af 1980'erne blev opmærksom på bogsamlingen, henvendte han sig til skolens ledelse med en opfordring til at gøre noget, hvis bøgerne fortsat skulle bevares. Det bedste ville være, at bøgerne kunne forblive samlet, for det ville være noget nær en synd, hvis man blev nødt til at slagte samlingen og realisere nogle af dens værdier.

Svend Aage Knudsen talte i mange år samlingens sag, og på et tidspunkt blev daværende prorektor ved Syddansk Universitet i Esbjerg, Flemming Just, kontakten med henblik på at finde en varig opbevaring. Ved hjælp af fondsmidler lykkedes det Syddansk Universitetsbibliotek i Esbjerg at frikøbe samlingen fra Sydjyllands Landbrugsskole i 1999, og herefter blev den flyttet til Esbjerg.

Så blev ringen sluttet. I den tidligere nævnte artikel i Agravardagbladet fra 1911 blev der udtrykt håb om, at K. Hansens bogsamling en gang måtte blive offentlig ejendom.

Statskonsulent K. Hansen, da han i 1935 var i audiens for at takke for udnævnelsen til Kommandør af Dannebrog af 1. grad. (Foto: Det kgl. Biblioteks kort- og billedsamling).

Det er den nu. Den er et enestående eksempel på en enkeltmandsejet bogsamling, samlet gennem et langt liv, og den er også enestående ved at indeholde materiale, som ellers kun findes på Det Kongelige Bibliotek i København. For enkelte titlers vedkommende fra især den helt gamle del af samlingen, kan Syddansk Universitetsbibliotek endda prale af, at der kun findes det ene eksemplar her i landet.

Kilder:

Hansen, K.: [Lævnedsbeskrivelse]. Skrevet i anledning af udnævnelsen til dannebrogsmænd i 1907. 14 bl. Kopi af original i Ordenskapitlet.

Korrespondancesamling mellem K. Hansen og Ladelund Landbrugsskole vedr. overflytningen af bøgerne til Ladelund. (Tilhører K. Hansen-samlingen på Syddansk Universitetsbibliotek i Esbjerg).

Litteratur:

Christensen, Otto: Statskonsulent K. Hansen. (i: Søndagsbladet 13. årg., nr. 26, 1904).

Hansen, H. P.: Hyrdeliv på Heden. Kbh. 1941. [s. 204-05 om K. Hansen]. 2. udg. 1962. [s. 188-189 om K. Hansen]

Hansen, H. P.: P. H. Gejel i Tarm. (i: Sprog og Kultur, 1941, s. 1-6).

Hansen, J. J.: K. Hansen † (i Elevforeningen for Landboskolen ved Lyngby. Aar bog for 1941, s. 45-65).

Hansen, K.: E. Rostrup. (i: Vort Landbrug bd. 26, 1907, s. 54-59).

Hansen, K.: Landmandens Bøger. København, 1912. 16 s.

Hansen, K.: J.C. la Cour. (Folkets Førere). København, 1916. 95 s.

Anm. i Tidsskrift for Landøkonomi 1916, s. 444-445.

[Interview med K. Hansen. F.V. 1928]. [vedr. bøgerne i hjemmet]

Det kgl. Landhusholdningsselskab. Landbrugsbiblioteker. (i: Agradagbladet 9.2.1911).

Larsen, H.C.: † K. Hansen. (i: Tidsskrift for Landøkonomi, 1941, s. 320-332).

Milthers, A.: Statskonsulent K. Hansen. (i: Det danske Landbrugs Historie. Udg. paa Foranledning af Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab ... ved K. Hansen. Gad, 1925-45. Bd. 5, s. 695-704).

K. Hansen med sine hædersbevisninger.

(Foto: efter Lyngby-bogen 1964).

Mortensen, Finn: Statskonsulent K. Hansens historiske bogsamling. (i: Ladelund Elevforenings Årsskrift 2000, s. 27-30).

Nielsen, Gerhard: K. Hansen og Bøgerne. Landbrugets trofaste Vejleder, Bøgernes Talsmand. Konsulentforeningens Litteraturudvalg, 1942. 30 s.

Parø, Chris: Hyrdedrengen fra Tarm, der blev en af landbrugets ledende mænd. (i: Ringkjøbing Amts Dagblad 12.9.1958).

Sorø Amtstidende 26.2.1910. [omtale af et landbomøde i Stenlille].

Steensberg, Axel: Dansk landbrugsmuseum. Historien til 1941. Dansk Landbrugsmuseum, 1989.

Thorsen, Svend: Statskonsulent K. Hansen. Den landbrugs-lærde i »Vestervang« for enden af Sorgenfris slotshave. (i: Lyngbybogen VI, 1964, s. 141-52).

Børnebespisningen i Ribe og norgeshjælpen under krigen

Af Flemming Christensen

Med industrilaseringen fulgte vandringer af arbejdskraften fra land til by. Den blev beskæftiget i byernes industriforetagender. Med den fulgte elendige usunde boligforhold i byernes spekulationsbyggeri. Børnernes ernæring var elendig, sundhedstilstanden dårlig med stor dødelighed. Sidst i 1800 tallet tog private organisationer, afholdsforeningen N. I. O. G. T og Frelsens hær m. fl. initiativ til bespisning af de dårligst stillede børn i vinterhalvåret. Der blev uddelt varmt mad en gang om dagen. Forudsætningen for at etablere børnebespisning var, at private eller foreninger indsamlede penge. Da måtte kommunen træde til og betale halvdelen af maden.

For at vilkårene for bespisning af børnene blev ens i hele landet, vedtog Folketinget loven om børnebespisning i 1905, hvorefter det offentlige overtog bespisningen med det formål at højne sundhedstilstanden blandt børnene. De der havde brug for det, skulle have et sundt måltid mad om dagen bestående af to retter mad. Der var mange fattige, som kun havde råd til næringsfattige måltider, som næsten aldrig bestod af grøntsager eller kød.

Skolemåltiderne har aldrig omfattet alle elever. Det var et trangsspørgsmål, men for dem der fik det, blev det uddelt gratis. Situationen var blevet forbedret op til Anden Verdenskrig, hvor der igen blev hårdt

brug for børnebespisningen. Kort efter besættelsen i 1940 oprettedes »Danske Kvinders Samfundstjeneste« med afdelinger omkring i byerne. Organisationen havde i 1966 opfyldt sin mission, der var ikke mere behov for arbejdet, derfor blev det nedlagt.

I Ribe påtog flere af de velhavende kvindelige medlemmer af Danske Kvinders Samfundstjeneste, sig at hjælpe med opgaver som marmeladekogning, henkogning til uddeling til trængende, samt omsyning af tøj og børnebespisning. Menuen bestod af forskellig slags, sulevælling, kogt og stegt flæsk, medisterpølse, når det skulle være lidt bedre. Der kunne også serveres Byggbrød med øl eller saft, øllebrød eller brødsuppe, kartoffelsuppe, labskovs, blodbudding med marmelade og brød og plukfisk.

Ribe havde under krigen en mælkeordning, hvor der blev uddelt en kvart liter mælk til børnene samt skolebespisningen. Formanden for Ribe børnebespisningsudvalg var tømmermester Chr. Christensen, der 1942 blev afløst af skatterådsformand Olaf Olesen. Kasserer var viseskoleinspektør N. C. Frederiksen. Børnebespisningen foregik i borgerskolens kælder i Bispegade, for det praktiske arbejde stod fru Kristiansen. Det var ikke så ligetil at skulle foretage indkøb af råvarer til madlavningen, rationeringen besværliggjorde arbejdet. Mange råvarer kunne ikke fås, f. eks. ærter, ris og spe-

cielt kød var meget dyrt. I 1940 spiste 230 børn 16000 måltider, året efter steg antallet, det fortsatte det med. Og i 1942 var antallet af bespiste børn steget til 280, de var blevet bespist i 80 dage. Før der overhovedet kunne blive tale om at etablerer børnebespisningen var rationeringskort nødvendige. Der skulle først ansøges om tildeling af disse i vareforsyningen. I 1942 havde man fået bevilget rationeringsmærke til indkøb af 500 kg. byggryn, 29 kg. smør, 300 kg. sukker og 330 kg. mel.

Der var ingen tvivl om, at skolebespisningen havde haft en gunstig virkning på børnenes sundhedstilstand. Ved de regelmæssige undersøgelser hos skolelægen viser hans rapport, at bl. a. var børnenes vægt blevet forøget.

Det var dyrt for kommunen at bespise børnene, hvorfor det konservative byråd flere gange forsøgte at begrænse antallet af måltider, blandt andet ved at henvise til, at det var et trangsspørgsmål.

Det var ikke altid lige let at få flertal for nedskæringer. I marts 1942 skulle der spares; borgmester Villumsen ville afskaffe mælkeordningen til samtlige elever, ordningen var blevet etableret i november 1940. Afskaffelsen ville give en besparelse på 4000 kr.

Trods borgmesterens protester blev der i byrådet af det socialdemokratiske byrådsmedlem Jul. Larsen fremsat forslag om, at mælkeordningen skulle fortsætte. Ved afstemningen måtte borgmesteren til sin ærgrelse konstatere, at der var flertal for at beholde mælkeordningen. Han havde taget det for givet, at alle de konservative medlemmer ville stemme for nedlæggelsen,

men han tog fejl. To af hans partifæller fru lærerinde A. Ibsen og Jens Rasmussen, stemte sammen med socialdemokraterne for bibeholdelse af mælkeordningen. Borgmesteren fik dog en lille triumf; udvalget for børnebespisningen havde anmodet om at fortsætte bespisningen i april måned. Borgmesteren afviste anmodningen med den begrundelse, at udvalget kunne have søgt i tide.

Jeg har aldrig deltaget i skolebespisningen. Når jeg spurgte, om jeg måtte blive på skolen og spise sammen med de andre, fik jeg altid et nej. Som de sagde, »de var i stand til at give mig det, jeg havde brug for«, og så blev det opfattet sådan, at det kun var de fattiges børn, der deltog i spisningen.

Ingen i Danmark sultede på grund af krigen, men sådan forholdt det sig ikke i Norge, der var tæt på hungersnød. Og der var ganske stor fare for, at mange børn ville dø. Norske kvinder, der var bosat i København, foranstaltede i 1941 en indsamling af brugt tøj, som skulle have myndighedernes godkendelse for at blive sendt til Norge. De danske myndigheder var ikke begejstret, fordi der var stor mangel på tøj her i landet. Socialministeriet stiftede i 1942 »Norgesfonden«, der foranstaltede landsomfattende indsamlinger til den norske børnebespisning. Indsamlingerne blev blandt andet foretaget blandt skolebørnene landet over. På borgerskolen afleverede vi regelmæssigt 10 øre til fonden. Det var ikke kun i skolen, der blev samlet ind. Ved møder og forsamlinger var det ikke ualmindeligt, at der blev foretaget indsamling, således blev der på et møde i februar 1943 på seminariet i Ribe indsamlet kr. 350, hvilket på

den tid var mange penge. Norgesfonden blev finansieret ved private bidrag fra hele landet, som udgjorde 30 %, medens statens andel udgjorde 70 % af fondens midler. Danmark ydede for første gang socialhjælp til udlandet. For pengene blev der fortrinsvis indkøbt fødevarer. Fordelingen til skolebørnene, i Norge blev, foretaget af præsterne, medens lægerne fordelte til svage og syge på hospitalerne og i konsultationerne. Særlig kendt blev havresuppen, der hver dag blev serveret for omkring 100.000 norske børn. De mest udsatte grupper var familierne i byerne. Her blev fødevarerhjælpen givet direkte til familierne, og børnene blev bispist på skolerne.

Efter krigens afslutning blev Norgesfonden ophævet den 31. december 1945. Nordmændene udtrykte deres taknemlighed på mange måder, der blev eksempelvis sendt et brev til skolerne i Danmark, hvori der blandt andet stod:

Op imod 100.000 norske Børn har hver Dag kunnet sende en Tanke og en Tak til danske Skolekammerater – for, »Danskernesuppen«, der varmede og nærrede de sultne Børn. Under vort Ophold i Norge for nylig saa vi, hvordan Øjnene lyser deroppe, naar Danmark nævnes eller dansk tales. Læger fortalte Os, hvordan Tusinder af syge Børn undgik Døden, fordi man kunde give dem den rigtige Forplejning fra de danske Depoter. Og i Skolerne blev andre Tusinder bevaret for Sygdom ved Suppe.

I 1946 var jeg med K.F.U.M. spejderne fra Ribe på sommerlejer i Norge. Vi mærkede, hvor taknemmelige nordmændene var for hjælpen fra Danmark. Vi fik en modtagelse,

som ingen af os har glemt. Der var ikke den ting, de ikke ville gøre for os, vi var hele tiden i fokus. Den sidste dag var vi til stor middag, hvor de udtrykte deres taknemlighed. Der blev selvfølgelig sunget den norske og den danske nationalsang. Jeg husker vores flovhed, vi kunne ikke den danske nationalsang uden ad, hvorimod vi godt kunne den norske.

Vi var på ferie i Norge i 2002, bl.a. i Bergen, hvor en plads blev kaldt Danmarkspladsen, i taknemlighed for hjælpen. Jeg stod udenfor vandrehjemmet i Bergen og var ved at tømme bilen, da der kom en mand på min alder, 71 år, forbi. Han standsede og spurgte, hvor jeg kom fra. Da jeg fortalte, at jeg kom fra Danmark, begyndte han at fortælle om, hvordan han og hans kammerater hver dag under krigen, takket være os, havde kunnet spise sig mætte. Hvis de ikke havde fået hjælp, var de døde af sult. Medens han talte løb tårerne ned af kinderne på ham, han udtrykte stadig efter 60 år taknemlighed for hjælpen.

Kilder

Ribe Stiftstidende 1940 Nr. 215, 281. 1941 nr. 17, 42, 50, 293. 1942 nr. 42, 90, 225.
 Vestjyllands Socialdemokrat 1942 nr. 39, 91, 252.
 Brochmands Skole i Køge under besættelsen af Knud Nielsen.
 Jette Benn, Publiceret i Dansk Pædagogisk Tidsskrift 2002;1:44-51
 Skolelæge ordningen indført ved lov i 1909.
 Brev til Skolerne i Danmark fra Norge dateret 31.12.1945, Gutenberghus, Vognmagergade 11.

Flemming Christensen, tidligere lærer ved Århus Købmandsskole. Født i Århus 1930. Opvokset i Ribe.

Besættelsen

Tyske soldaters afrejse til Østfronten fra Ribe

Af Flemming Christensen

Der var fyldt på vejen langs jernbanen fra Seminarievej til banegården og på markedspladsen af tysk krigsmateriel, der sammen med de tyske tropper havde opholdt sig på rekreation i Danmark. De skulle sendes til Østfronten, det var ikke noget ualmindeligt, det skete med mellemrum. Det var ikke et spærret område, selv om det var bevogtet, i hvert fald kunne vi børn bevæge os uhindret mellem materiellet.

På markedspladsen stod adskillige tyske biler og andet materiel. Da der tilsyneladende ingen var, der interesserede sig for mig, kiggede jeg ind i de biler, jeg kom forbi. I en tysk ambulance lå der på førersædet en pistol i et læderhylster. Jeg vidste, hvad en pistol var, og hvad den skulle bruges til, men jeg havde aldrig før set en rigtig pistol. Det var for stor en fristelse, tænk sig at komme til at eje sådan en. Da der ikke var nogen at se, tog jeg den og gemte den under trøjen.

På den tid havde vi den opfattelse, at overfor tyskerne gjaldt der ikke de samme regler som for andre, dem måtte man godt skade. Det var et gement tyveri jeg gjorde, men sådan opfattede jeg det ikke. Jeg har ofte tænkt på, hvilken straf den menige soldat fik, fordi han efterlod sin pistol uden opsyn og mistede den. Nu stod jeg der med en stjå-

len pistol oppe under trøjen. Jeg vidste, at det ville være risikabelt at skulle krydse markedspladsen med risiko for at blive stoppet, mon ikke en vagt ville lægge mærke til, at jeg skjulte noget under min bluse.

Langs med markedspladsen var der hække ind til de husene. Jeg turde ikke forlade pladsen med pistolen, så jeg gemte den i hækken, med den risiko for at nogen ville finde den. Jeg ville så hente den, når tyskerne havde forladt byen.

Nu følte jeg en lettelse, jeg var kommet af med pistolen og kunne uhindret fortsætte med at undersøge og kigge på alle de mange ukendte militære ting, selv daglige ting som rugbrød lå der i et stort bjerg, der kunne forsyne hele byen med brød. Pludselig blev jeg råbt an af en tysk soldat, jeg blev stiv af skræk. Var det en, der havde set mig? Soldaten der havde råbt efter mig gjorde det med fagter begribeligt, at han gerne ville have nogle æg. Han spurgte, om jeg ville købe nogle til ham, jeg blev så lettet over, at det kun var det, han var ude på, at jeg sagde ja. Jeg gik ned til købmand Mogensen i Saltgade, som vi handlede hos, og købte seks æg. Da jeg kom tilbage og afleverede æggene, var det til en glad soldat, der tog imod dem. Han gav mig to

kroner som belønning, hvilket var mange penge. Han havde jo ikke mere brug for danske penge, dem kunne han ikke købe noget for på Østfronten.

Soldaterne blev ikke transporteret i behagelige passagervogne, men i kreaturvogne, hvor der på gulvet var strøet halm. Her lå de sammen med deres personlige udstyr. Om sommeren kunne det vel gå an, da kunne de holde varmen, men om vinteren var det anderledes, for det var ikke muligt at varme vognene op. Det må have været en streng tur. Efterhånden som der ikke blev brug for soldaterne ved pålæsningen af deres udstyr, opholdt de sig i og omkring de vogne, hvori de skulle transporteres. Der kunne gå adskillige timer, før der var afgang. Nu var det tid for os drenge. Soldaterne ville gerne have brugt deres sidste danske penge, vi gik langs jernbanevognene og tog mod bestillinger til indkøb af madvarer, der kunne holde sig, som ikke var rationeret. Af søde sager foretrak de flødeskumskager og wienbrød. Når vi havde samlet tilstrækkeligt sammen, så var det tid til at skaffe soldaterne det bestilte, men det kom aldrig så vidt, vi kom ikke tilbage, vi købte ingen ting, vi beholdt pengene, som vi selvfølgelig ikke turde vise hjemme.

Når jeg i dag tænker på, hvad vi gjorde dengang, så er jeg flov over det, men på daværende tidspunkt kunne vi ikke se noget forkert i det vi gjorde. Vi følte det som en selvfølge, vi så ikke soldaterne som individuelle personer, men som anonyme fremmede, der ikke ville os noget godt. Vi forstod ikke, at disse unge soldater måske mod deres vilje var tvunget i krig med livet som indsats. Vi havde ikke behøvet at bedrage

dem, de havde jo ikke direkte del og lod i det nazisterne gjorde, vi kunne have holdt os væk.

Da jeg dagen efter kom tilbage til markedspladsen, fandt jeg pistolen. Den havde fået lov at ligge i fred. Nu skulle jeg have den transporteret hjem. Jeg havde taget min skoletaske med og gemte pistolen under bøgerne. For at komme hjem skulle jeg gå ad Seminarievej, der krydsede jernbanen, her var der ofte opstillet tyske kontrolposter, der kunne finde på at undersøge de forbipasserende og se deres legitimationskort, som alle over 15 år skulle have. Der var heldigvis ikke nogen tyske vagter ved jernbaneoverskæringen, jeg kom uhindret hjem til Drost Pedersvej nr. 11, hvor jeg boede i et af rækkehusene.

Det var ualmindeligt letsindigt af en 11-12 årige dreng, der i sin uvidenhed begyndte at eksperimentere med et dødsensfarligt skydevåben. Der hvor nu Valdemar-skolen ligger, var der under krigen en stor nedlagt sandgrav, hvor vi kunne udfolde os uden restriktioner. Den blev brugt som oplagsplads for nogle af kommunens stor cementrør, der blev anvendt til kloaker.

Jeg havde anbragt mig i et af de store rør, her sad jeg og undersøgte pistolen, vendte og drejede den uden at finde ud af, hvordan den virkede. Omsider tog jeg mod til mig og trykkede på aftrækkeren, uden at der skete noget. Jeg fandt ud af at tage magasinet ud, der var fyldt med patroner, jeg satte det tilbage. Ved en tilfældighed tog jeg det, der kaldes et ladegreb, jeg fattede ikke, at jeg på den måde fik patronerne op i det tomme kammer på pistolen. Jeg trykkede af, og der lød et kæmpe brag, nu måtte kammeret

være tomt, så jeg trykkede igen med samme resultat endnu et brag, hvormed jeg begyndte at blive lidt panikslagen, lagde pistolen fra mig og sad og gloede på den. Da jeg havde fået tænkt mig om, gik det op for mig, at der automatisk kom en ny patron op fra magasinet, når man havde skudt. Jeg var nu klar over, at der måtte være en patron i kammeret. Jeg vidste, at der var noget, der hed en sikring, den fik jeg aktiveret. Så længe den var slået til, kunne den ikke skyde.

Jeg havde nu fundet ud af, hvordan en pistol skulle betjenes, nu var spørgsmålet blot, hvad jeg skulle stille op med den? Jeg kunne tage den med hjem og gemme den, så min far ikke kunne finde den. I kælderen opbevarede vi vores brændsel i et stort rum. På den tid var brændslet tørv, som min far selv havde gravet op i et stykke lejet mosejord. Når tørvene var tørre, lejede han en hestevogn og kørte de mange læs tørv hjem til vinterbrug. Jeg kunne jo gemme pistolen bagerst i rummet under tørvene. Der ville gå mange måneder, før vi nåede ind til den, så måtte jeg til den tid finde på et andet sted.

Spørgsmålet var, om det var et godt gemmested, jeg havde dårlig erfaring med at gemme noget bag tørvene.

Ved en tidligere lejlighed, hvor soldaterne ligeledes var blevet flyttet til Østfronten, havde jeg fået fat i en tysk stålhjelm. Den hang på den sidste vogn i kolonnen, der var en hestevogn. Vagten gik op og ned mellem rækker af vogne. Da han vendte ryggen til og var længst væk, for jeg over og fik spændt hjelmen af. Jeg gemte den i en lille lund, der lå til højre for stien, der gik ud til Pugaardsminde. Dagen efter hentede jeg den, malede den sort og var vældig stolt af,

hvad jeg havde fået fat i, indtil min far fandt den mellem tørvene. Jeg fik ikke skæld ud, fordi jeg havde stjålet hjelmen, men fordi det ville være farligt for andre end mig selv, hvis det blev opdaget. Min far smed den i åen, hvor den nok ligger endnu.

Det var altså ikke et godt sted at gemme pistolen i tørvene, så ville min far finde den. Hvad han ville sige og gøre, det var vel for mig grund nok til at finde et andet sted. Jeg havde ikke det i tankerne, at det at være i besiddelse af våben kunne betyde deportation til Tyskland, eller det der var endnu værre. Hvis den skulle blive fundet af uvedkommende, ville det nok være svært at overbevise dem om, at det var en 11-12 årig, der havde taget den og ikke min far.

Jeg gravede et hul under et af de store kloakrør og pakkede pistolen ind i en gammel regnfrakke, hvor den kunne ligge godt og tørt. Jeg havde den fremme et par gange, indtil der ikke var flere patroner tilbage. Jeg havde nok ikke haft trang til at prale af, hvad jeg havde gjort. Først efter krigen fortalte jeg om pistolen. En af min fars bekendte, der viste sig at være frihedskæmper, fik pistolen, der var en kaliber Valter 7,65.

Befrielsen

Befrielsen var ventet, om eftermiddagen den 4. maj blev der af boghandleren på Støckens plads udleveret små dannebrogssflag, således at man kunne være parat, når freden kom. Jeg var bydreng om eftermiddagen hos blomsterhandler Ishøj på Mellemdammen. Det var under en af byturene, jeg fik at vide, at man kunne få gratis flag, men da jeg kom for at få et, var der ikke flere.

Om aftenen var jeg i biografen til 7-forestillingen, jeg kan huske, at jeg kom til at sidde ved siden af lektor Johansens søn, en ret kraftig dreng. Da forestillingen sluttede noget før ni, gik jeg direkte hjem, hvor jeg blev modtaget af min mor. Jeg kunne se, at hun var meget glad. Det varede ikke længe, før jeg forstod grunden. Hun fortalte, at der lige var kommet meddelelse om, at tyskerne i Holland, Belgien, Nordtyskland og i Danmark betingelsesløst havde kapituleret til general Montgomery på Lyneborg Hede. Fredens ikrafttræden var næste dag den 5. maj om morgenen klokken otte.

Jeg tog ind til byen, overalt kom folk ud af husene. De der havde været heldige eller selv havde flag, kom viftende og råbende af glæde, alle havde retning mod byen. Pladsen ud for Hotel Dagmar og de tilstødende gader var fyldte med glade mennesker, telefonboksen midt på pladsen blev brugt som talerstol for spontane improviserede taler og opråb.

På et tidspunkt kom en tysk motorcykelpatrulje op gennem Storegade, folk måtte springe for livet. Oppe på hjørnet kørte den skråt over fortovet uden hensyn til alle de glade folk. Deres glæde blev hurtig ændret. Hvis ikke tyskerne var kørt deres vej, var de blevet hevet af deres motorcykel, og det er ikke godt at vide, hvad der var sket dem. Hvornår jeg kom hjem, husker jeg ikke, men det blev nok sent, for selvfølgelig var vi nogle kammerater, der havde sluttet sig sammen.

Næste dag den 5. mødte jeg som sædvanlig hos gartner Ishøj. Mit første arbejde var altid at tømme askespendene, men jeg fik besked på, at jeg skulle vente med at tømme spendene. Asken blev ellers normalt båret

ned i haven, hvor der var en affaldsplads til aske. Da jeg kom der ned, var askepladsen gravet op, og nogle frihedskæmpere var i færd med at lange pakker op fra hullet. Langt nede i askedyngen havde de begravet et stort lager af håndvåben, der var pakket ind i oliepapir, og våbnene var smurt ind i tyk olie, som de var ved at rense af.

Jeg havde en oplevelse, engang jeg var i Ribe sammen med min ældste søn Jørgen og mit barnebarn Jonas. Vi stod nede ved Mellemdamen og kiggede ned af åen. Der hvor blomsterforretningen havde ligget, var de ved at indrette en restaurant. Langs med huset og åen var der bygget en gangbro ned til en gårdhave. Jeg var nede og se, hvor den gamle askeaffaldsplads havde ligget og fik fortalt indehaveren historien, dagen var netop den 5. maj mange år efter befrielsen.

Hjemmarch tyske soldater 1945.

Alle tyske tropper skulle gå hjem, der var ingen transportmidler til deres rådighed, alle deres køretøjer var blevet konfiskeret, det var forbudt dem at benytte offentlige transportmidler. De anvendte alt der havde hjul til at transportere deres udrustning, barnevognshjul, gamle rustne cykler uden gummi, køretøjer flækket sammen omkring et par hjul, trillebøre og gamle rulleskøjter monteret under en trækasse, alt hvad der overhovedet kunne trille. Nogle soldater kom haltende gennem byen, andre havde om fødderne omviklet klude.

Vi fandt hurtigt ud af, at der var penge i at sælge gamle hjul til de tyske soldater, de havde stadig danske penge, der for dem var ubrugelige, men i vore hænder var brugbare.

Det var glade soldater, selv om de skulle gå hjem, betød det ikke noget. De var i live, de havde overlevet krigen. Det var kun ganske få, der havde deres våben og anden ubrugelig udrustning på sig. Efterhånden som det blev besværligt at slæbe på, og ingen bekymrede sig om, hvor det var blevet af, havde de smidt det fra sig. Ved grænsen blev alle våben, soldaterne havde på sig konfiskeret, de der havde skilt sig af med dem, havde jo lettet deres gang hjem.

Få dage før befrielsen havde man kunnet købe en tysk gasmaske for 10 kroner, men efter 4. maj flød de over alt, sammen med alt mulig anden udrustning.

Det var en utrolig masse tyske soldater, der kom gennem Ribe. Efter ordre fra Montgomery skulle de hjem, undtagen flygtningene, der foreløbigt skulle blive i landet.

Det krævede naturligvis, at der skulle foretages en vis organisation. Soldaterne skulle indlogeres for natten og have et minimum af forplejning.

I Ribe var der omkring 700 tyske soldater, der skulle forlade byen, af dem blev 100 tilbage, de skulle holde lokaler klar til overnatning for de hjemgående tropper nordfra. Af de 700 var 225 indkvarteret på borgerskolen, i skolens drengegård havde der til stadighed opholdt sig omkring 150 soldater.

På Katedralskolen havde der været klædedepot, de 100 der tog sig af arbejdet med depotet, fik ordre på at forlade landet. Fra Stiftsmuseet havde 25 forladt bygningen, og fra Hotel Riberhus rejste 40 sammen med de 50 soldater fra kystvagten, der boede på missionshotellet. Kystvagten var ældre soldater, der siden 1940 holdt vagt ved Kam-

merslusen. På Klubbens Hotel havde der været 220 indkvarteret, efter at englænderne havde fjernet vagten og jaget tyskerne ud, var hotellet frit tilgængeligt. Teknisk skole blev brugt som lazaret, her var de sårede indkvarteret. De tyske flygtninge, der havde været på Hotel Dagmar, blev senere anbragt i flygtningelejre, der var indrettet i Oksbøl og Skallerup.

Tyskernes efterladenskaber.

I alle de af tyskerne beslaglagte bygninger fandtes deres efterladenskaber. Et af de helt store var i den tidligere skovpavillon i plantagen ved Punggårdsminde. Vi drenge havde uhindret adgang til pavillonen de første dage efter befrielsen, vi forsynede os alt efter interesse med forskellige typer sprængstof., patroner til skydevåben, mortergranater, håndgranater, detonatorer, lunter, geværer, maskinpistoler, afstandsmålere, kompas, telefoner, ski, camouflagetøj og meget mere. Det var fantastisk at ingen kom til skade med sprængstoffet og skydevåbnene. Efterhånden fandt man ud af, hvem der havde farlige våben og sprængstoffet. Det blev konfiskeret af politiet.

Efterhånden blev der ryddet op i tyskeres efterladenskaber. De konfiskerede bygninger blev renoverede og givet tilbage til ejerne. Tyskerne havde efterladt en barak ved Kammerslusen, den blev overdraget Ribe Roklub og brugt som veekendhytte. Skolegangen, der havde været henlagt til forskellige lokaliteter i byen, blev igen samlet.

Der blev ikke kun ryddet op på de offentlige steder, tiden kom også til at få samlet alt det farlige materiel sammen, der var havnet

hos de unge. Der hvor der var uvillighed til at aflevere, blev det afhentet af politiet eller frihedskæmperne.

Det var ikke det eneste, der blev afhentet. Natten mellem den 4. og 5. maj begyndte frihedskæmperne, der var forsynede med hemmeligt udarbejdede lister, at arrestere og internere alle medløberne, der havde vist sympati med nazisterne, eller blot med soldaterne. Et vink fra en nabo eller uven kunne bevirke arrestation, selv om vedkommende ikke stod på listen. Et abonnement på det nazistiske blad »Fædrelandet« kunne udløse en internering. Der blev i første omgang ikke skelnet til forseelsens størrelse, betegnelsen landsforræder gjaldt alle, begrebet store og små landsforrædere eksisterede ikke, den skelnen kom først i 1947. da statsadvokat Olafsson udsendte en underhåndsskrivelse til statsadvokaterne. »Det påtænkes at give borgerlige rettigheder tilbage til landssvigerne, der er dømt for mindre graverende overtrædelser, der kan blive tale om tiltalefrafald for de små landssviger«. Det var en erkendelse af, at der var forskel på forseelserne og de små landsforræderes for hårde domme.

Jeg oplevede den 6. maj ud for Borger skolens port i Hundegade en grufuld afstraffelse. Der var samlet mange mennesker omkring fire personer. De to holdt en kvinde, mens den tredje var i færd med at klippe håret af hende, hun var skrækslagen og forsøgte at værgе for sig, mens de omkringstående råbte ukvemsord som feltma-

dras, tyskertøs, forræder. En fortvivlet dreng forsøgte at komme hen til sin mor, men blev holdt tilbage fra hende. Det var ikke det eneste eksempel på lyncjustits, men de var heldigvis få.

Vi fik besøg af vores nabos kone, som vi kendte godt. Hun var fortvivlet, de havde hentet hendes mand om morgenen den 5. maj. Han havde ikke fået sin jakke på, og hun var bekymret for hans helbred, derfor bad hun min far, om han ville prøve at aflevere tøjet til manden. Det ville han selvfølgelig, min far fortalte, at han havde fået lov til at udlevere tøjet. De arresterede sad på skamler på gulvet og ventede på at blive afhørt. Genboen kom hjem den næste dag, han havde et tysk navn og var blevet set sammen med en tysk soldat, der viste sig at være et familiemedlem fr Sydslesvig.

Der er blevet sat spørgsmålstegn ved retsopgøret efter besættelsen, det er historiskrivning, der vil blive taget op og revideret i de næste mange år.

Kilder:

1944. Ribe Stiftstidende
 Vestkysten 1944. 2.6. 20. 6. 26.7. 10.8. 14.10.
 Vestjyden 1944. 2.6. 17.6. 20.6. 26.7. 10.8. 11.9.
 Poliitikkens Danmarkshistorie bind 14.
 Internettet
 Besættelsestiden i Ræhr- Hansted-Vigsø.
 Tyske Flygtninge 1945-1949-

Flemming Christensen, tidligere lærer ved Århus Købmandsskole. Født i Århus 1930. Opvokset i Ribe

Knægt under krigen 1940-1945

Af Niels Andersen

Jeg er født i 1931 på Torrupgård i Allerup. Mine forældre var Agnes og Jeppe Andersen.

Det første, jeg husker om krig, er da Hitler sendte tropper ind i Tjekkoslovakiet. Det stod i avisen, og jeg fik at vide, hvad tropper var for noget. Søster Inge græd, men det mente jeg ikke, som femårig mandfolk, der var grund til. Fjerde september 1939 faldt der bomber i Esbjerg, det viste sig at være et uheld, men folk blev opskræmte og noget af mors familie¹ fra Esbjerg flyttede ud til os en kort tid. Så gik Hitler ind i Polen og England erklærede krig mod Tyskland. De voksne diskuterede voldsomt og mente det ene øjeblik, at nu om dage ville en krig højst vare et par uger, men i næste øjeblik regnede de ikke med, at nogen af os ville overleve. Det sidste var ikke lovende, men alligevel blev der købt en 200 l tromle med petroleum og sølvtøjet blev gravet ned i en skotøjsæske under kældergulvet. Far og mor havde jo oplevet Første Verdenskrig. Far og hans bror Christian lå ved sikringsstyrken. Der skulle de selv sørge for mad, så de besøgte jævnligt en ældre dame de kendte. Når de kom, udbrød hun:« Nej se, kommer I der knægte. Så kan I lige få et par spejlæg, mens jeg får lavet noget mad til jer«. Det kunne de lide, og i bryllupsgave fik hver af knægtene 12 dobbeltrifledede sølvskeer. Det var bl.a. dem, der nu skulle graves ned.

Den niende april 1940 blev vi alle vækket

af en øredøvende larm fra lavtgående flyvemaskiner. Jeg var otte år og syntes naturligtvis, det var forfærdelig spændende, men kunne på far og mor og hele stemningen i huset fornemme, at noget var grueligt galt. Min søster Inge og jeg blev sendt til skole, men frk. Jensen sendte os hjem igen. Vi løb nærmeste vej, som altid – tværs over markerne. På vejen hjem husker jeg, at det var solskin, men at der langs diget på marken var snedriver, og de var så hårde af frost, at vi kunne løbe på dem uden at træde igennem. Da vi kom hjem, fik vi at vide, at tyskerne havde besat Danmark, og der var en meget dyster stemning i hjemmet. Inden aften var der givet ordre til mørkelægning, og snart kom der rationeringskort til sukker, smør og kaffe. Markerne var endnu ikke tilsået, og far ville ikke bruge kunstgødning det år, for tyskerne ville sikkert beslaglægge høsten. Næste år var kunstgødning rationeret, og rationen blev sat i forhold til forbrugt året før. Altså heller ikke kunstgødning i 1941 eller de følgende år. Resultatet var, at byggen var så kort, at selvbinderen ikke kunne binde negene.

Koks kunne ikke skaffes til centralvarmen, og så måtte vi i mosen og grave tørv. Det havde far prøvet før, under Første Verdenskrig, og vi børn elskede dagene i mosen. Der var 10 km. til Ravnsø Mose og vi kørte hjemmefra tidligt om morgenen med

»Swarthen« for jumpen. Kvinderne blev hjemme og passede malkningen. Far og Rasmus, vor karl, gravede tørveblokke op af mosen og lagde dem på et bræt, en slæde lidt større end en dør, som hesten så trak hen på tørrepladsen, hvor vi børn læssede blokkene af og med en spade splittede dem til tørv, på størrelse med mursten. Efter nogle dages tørring blev tørvene vendt og til sidst stuvet, det vil sige sat i små stakke. Hver gård havde et lille stykke mose, måske ½ tdl. Efter det første år var næsten alt tørv opgravet, men så fandt far ud af, at det stykke han havde skødt på, slet ikke var det, vi gravede i. Der rigtige stykke viste sig at være meget bedre, og forsynede os med tørv til krigen var forbi.

Jeg var næsten otte år før jeg kom i skole, det skyldtes, at jeg året før ville have været den eneste. Allerup skole var af de stråtede og havde kun et klasseværelse til de ca. 30 børn fra 7 årgange. Gamle lærer Jensen, der brugte griffel og tavle og ABC, blev afløst af en ung vikar Carl Dircks². Han afskaffede tavlerne og ABC og indførte lydmetoden, han var meget afholdt, men blev kun et år, så skulle han være soldat og så kom frk. Jensen. Vi gik til skole 6 dage om ugen, og om vinteren, gik de store fra 9-12 og fra 13-16. Der var en times middagspause, hvor børnene fra Allerup løb hjem, mens de fra Sneummark havde en madpakke med.

En dag fortalte frk. Jensen, at der skulle bygges en ny skole øst for den gamle, som var en vinkelbygning med stenbro på gårdspladsen. I frikvarteret diskuterede vi sagen. Vi ville gerne hjælpe og mente, vi kunne gøre stor gavn ved at bryde den gamle stenbro op med det samme. Som sagt så gjort. Det var Charles Vind og Søren Pedersen³,

der førte an. Det var lidt besværligt at få de første sten løsnet, men derefter gik det stærkt, og vi var jo mange. Jeg glemmer aldrig Frk. Jensens forfærdede ansigt, da hun så resultatet. Hele stenbroen var brækket op. Hun fik et mindre hysterisk anfald, hvorpå de store blev sat til at ordne stenbroen igen, mens vi små næste time skulle skrive af, det værste jeg vidste.

Rasmus, vores karl, der var 25 år, fortalte, at engang da han gik i skolen, sneg de store drenge sig op på Lærer Jensens loft i frikvarteret. Men loftet var råddent og Mathias faldt igennem. Han havde bare ben, men var så uheldig, at han faldt lige ned i wctønden nedenunder. Men han var en rask gut, der forstod at få det bedste ud af situationen. Han var hurtigt ude på cementgulvet og udbrød, da han så sine fodspor: »A ka' da se, a er et platfodet«.

I 1942 blev den nye skole taget i brug, og i 1943 blev den indviet. Forældrene var inviteret, og vi børn sang: »Der er ingenting der maner«, mens flaget gik til top, og derpå havde vi fri. På hjemvejen husker jeg, Charles sagde: »Det er da sært, at de gamle nu sidder i skolen og æder, og vi bare bliver sendt hjem, det er da os, skolen er bygget til«. Nu var der to klasseværelser, et skolekøkken og en gymnastiksal og en klokke ringede, når der var frikvarter – jo jo moderne tider var nået til Allerup.

I 1943 kom jeg til at gå i skole i Esbjerg, på Statsskolen. Den 29 august samme år trådte regeringen tilbage, og tyskerne tog over. Det betød, at modstandsbevægelsen begyndte at røre på sig, og man fik at vide, hvad sabotage og en sabotør var for noget. Tyskerne byggede masser af bunkers langs

*Torrupgård i Allerup.
Foto i privat eje.*

den Jyske Vestkyst, og dertil skulle der bruges grus til beton. Det forlød, at hvis der kom sukker i cementen, blev betonen ødelagt.

I 1939 døde min bedstemor, der boede i »Vesterled« i Tjæreborg. Huset blev så lejet ud til en dame fra København, Fru Lund⁴, og hun hadede tyskerne af et godt hjerte, idet hendes mand, Martin Lund, der var kaptajn på Englandsbådene var havnet i England den 9. april 1940, og desuden havde været så uheldig at skride på dækket og brække et ben, som måtte sættes af på grund af koldbrand. Hun gav mig en krone for hver tegning jeg lavede af Hitler og Göring, der blev kørt gennem torturmaskiner, og når hun skulle til Esbjerg, tog hun på stop. Men der var kun lastbiler, så hun fik lov at sidde på ladet i gruset, og så havde hun altid – trods rationering – en pose sukker med, som hun hældte i gruset, i håb om at cementen blev ødelagt.

I Tjæreborg var der mange grusgrave, og

en tid kørte 18 lastbiler grus for tyskerne. En nat lød det ene brag efter det andet, og om morgenen stod 18 lastbiler med sprængte motorer. Det forlød, at en sabotør var gået fra lastbil til lastbil med bomberne gemt i kasketten og havde ordnet det fornødne. Jeg var 11 år og vildt imponeret, da jeg så manden, der havde sovet i laden derhjemme om natten og fik sin morgenkaffe, før turen gik videre. Tidligere havde vi haft Johan boende en tid. Han havde været med til at sprænge Esbjerg Sengefabrik i luften. Jeg husker, at der stod noget i avisen om, at der blev født flere piger end drenge. Så skrev et vittigt hoved i avisen følgende:

Det er ikke piger vi mangler – det er drenge.

Det er ikke lysten vi mangler, det er senge.

Efter Nytår 1944 hørte vi, at Kaj Munk var blevet skudt, og flere kendte folk var blevet taget af Tyskerne, og pludselig en vinteraften i januar blev der banket på døren der-

hjemme og ind kom pastor Krogager. Han og far var ellers ikke på talefod, men det betød pludselig ikke noget, nu da der var krig. Krogager havde to unge mænd med. Den ene blev straks lagt på divanen i stuen, han var kridhvid i ansigtet. Der havde været sabotage i Åbenrå, (læs: Fra Ribe Amt 2010, side 22) en fabrik skulle sprænges i luften, men noget var gået galt, og det kom til ildkamp. Jens Jørgensen, hed den unge mand på divanen. Han var blevet ramt af en kugle i ryggen og den var gået igennem ham og sad, så den kunne mærkes på maven, men ellers uden at gøre skade. Det var alligevel lykkedes dem at flygte og med en taxi komme til Allerup præstegård. Men den var fuld af tyske soldater, så derfor gik Krogager videre med sabotørerne om til os. Læge Jensen i Esbjerg blev tilkaldt, far cyklede de 12 km til Esbjerg efter ham, men han kunne ikke fjerne kuglen, og Jens Jørgensen blev transporteret videre. Hvad, der blev af den anden, som hed Salling⁵, ved jeg ikke. Men Tyskerne fik fat i Jens Jørgensen, der kom i pinligt forhør, så alle implicerede kunne vente det værste.

Krogager flygtede til Sverige, han havde været med i mange ting. Sammen med stationsforstanderens søn Hans Nielsen, der siden blev skudt af tyskerne, sørgede de bl.a. for at ødelægge smøremekanismerne i togvognene, når der holdt tyske militærtog på Tjæreborg station. Bagefter kørte disse tog ikke langt, før lejerne brændte sammen.

Af hensyn til gården og familien kunne far ikke gå under jorden, men måtte afvente begivenhedernes gang, og sent en lørdag aften i februar 1944 kom der så en bil ind i gården, og hunden gøede voldsomt. Jeg

Sigurd Rambusch, Poul Alstrup, Niels Andersen og Jørgen Halsteen. Foto i privat eje.

havde tre skolekammerater⁶ fra Esbjerg på besøg, og de skulle blive om natten. Vi var gået i seng, da døren til vort værelse blev revet op og far fortalte, at det var tyskere, der lyste os i hovedet med skarpe lygter, men mere skete der ikke med os. Men kort efter kom mor og fortalte, at tyskerne havde arresteret far og taget ham med. Han kom til Esbjerg og i forhør, men han fornemmede, at de vidste det hele. Han havde forinden opsøgt politifuldmægtig Halsteen⁷ i Esbjerg, og fået noget at vide om, hvad han måtte sige, og hvad han skulle tie med. Han

blev lukket ind i et rum sammen med et par meget kraftige karle. »Da bad a mi Fadervor,« fortalte far siden. Forhørene var slemme, men han undgik tortur. Uden dom eller rettergang blev han sendt til Vestre fængsel i København og sad der i tre måneder. Derefter tre måneder i Horserød og endelig tre måneder i Frøslevlejren. Det var en streng tid også for mor, i uvished og frygt for at far blev sendt til Tyskland, men med gode venners hjælp på alle måder, gik det. Fra Nissen Sko i Bramming, kom der bud – mangler I fodtøj, så kik ind – og vi kom ikke til at mangle sko, de var ellers ikke til at skaffe.

Kort tid efter kom Thomas Nissen, der var medlem af sognerådet, sammen med nogle tyske officerer for at fortælle mor, at vi skulle have soldater indkvarteret, de skulle passe på gården, nu da manden var væk. Thomas kunne tysk, men det var vel frivilligt, at han fulgtes med tyskerne, og aldrig før havde jeg set mor så rasende gal. Hun var kridhvid i hovedet og råbte til Thomas: hvad pokker vil du her. Ellers blev fremmede jo altid hjertelig modtaget.

12 soldater og en officer, indtog havestuen og et gæsteværelse, og et stort skab blev sat for døren derind til, og så mærkede vi egentlig ikke meget til dem. Rasmus Vind var karl derhjemme det år og sørgede på bedste vis for gårdens drift. Han snakkede med soldaterne, nogle var polakker og dem tog han med sig hjem, hvor de hørte engelsk radio. En dag fortalte han, at nu skulle soldaterne sendes til østfronten – Danmark kaldtes flødeskumsfronten. Da bagte mor en stor æggecake til soldaterne, jeg tror, hun var lidt i tvivl, men så gjorde hun det alligevel, og vi kunne gennem døren høre,

hvor glade soldaterne blev, det var jo kun store drenge – men de festede – måske for sidste gang.

Der var ofte skyderi om natten, Esbjerg var svært bevæbnet med antiluftskyts, og det blev flittigt brugt sammen med lyskastere, når engelske flyvere, nat efter nat, var på vej for at bombe Tyskland. Jeg tror de i mørket brugte Esbjerg som pejlemærke. En lyskaster er som en kæmpe lommelygte, der kan sende en lysstråle kilometer op i luften, så kanonskytterne kan se flyvemaskinerne. Så fandt englænderne på at droppe mængder af sølvpapierstrimler så det hele blev et flimrende virvar. Når der blev skudt, faldt der ofte granatsplinter ned, og man skulle holde sig inden døre. En nat kom en forsager - en ueksploderet granat - fløjtende hen over gården og eksploderede med et ordentlig brag ude på marken. Mange gange måtte vi drenge af sted på vore cykler, nogen på faste dæk, når der var faldet bomber eller granater for at finde granatsplinter, eller når en flyver var faldet ned. Det skete sommetider, at der kom spærreballoner. De havde stået tøjret rundt om London for at forhindre tyske fly og V2-bomber i at komme ind over byen, men når de rev sig løs, kunne blæsten føre dem helt til Danmark, og de slæbte en vire efter sig og nedrev alle hegn og ledninger på deres vej. Så havde vi ingen strøm et par dage. Strøm var også rationeret og vi tærskede ofte om natten, for da var strømmen mere stabil. Det var lidt barskt efter aftenscaffen, at skulle ud i stov og larm og tærskes til over midnat. Når en spærrebalon endelig faldt ned, blev der syet vindjacker af stoffet, de var sølvgrå og meget smarte, faldskærme blev brugt til

skjorter, for man kunne jo ikke få ordentlig tøj. Fine skjorter til mænd dengang havde kun forside, så man kunne ikke tage jakken af. For at spare brændsel, kunne man købe en spareheks. Det var en beholder som en stor gryde uden bund, der blev sat ovenpå komfuret, den fyrede man i og røgen gik nenedud og gennem komfuret op i skorstenen. Det skulle være brændselsbesparende.

En sommerdag i august 1944 lød der brummen fra fly i luften. Der kom de så – store firemotorers flyvende fæstninger i formationer - tolv i hver, et fantastisk syn jeg aldrig glemmer, flere hundrede var der, og så ved højlys dag. En enkelt blev da også ramt af antiluftskytset, og styrtede brændende til jorden.

Sigurd og Jørgen besøgte engang en engelsk pilot, der lå på sygehuset. Han var sprunget ud i faldskærm og havde siddet i en redningsbåd i dagevis, men var blevet reddet. Han fortalte, at man aldrig måtte drikke havvand lige meget hvor tørstig man var. Man skulle drikke sin egen urin. Det var barske sager.

Det var Esbjerg flyveplads, der blev bombet, men det kunne man jo ikke se fra Allerup, kun sorte røgskyer tårnede sig op over Esbjerg. Mine tre skolekammerater fra Esbjerg var igen på besøg, og vi frygtede alle det værste, men det var flyvepladsen det gik ud over. (læs Olav Willadsens bog: Det skete på Solbakkegård, han skildrer på nærmeste hold, hvordan hans barndomshjem på flyvepladsen blev bombarderet og ødelagt.)

Den 19 september 1944 blev det danske politi arresteret af tyskerne og mange betjente blev sendt til tysk koncentrationslejr. En af mine kammerater, Jørgen, var søn

Eilif og Gorma Krogager. Foto i privat eje.

af politifuldmægtig Halsteen, som i politimesterens fravær var leder i Esbjerg. Esbjerg politi havde dengang til huse i et stort bygningskompleks med mange lejligheder, kaldet Akselborg, på hjørnet af Kongensgade og Kirkegade, og Halsteens boede i en af disse. Så da Tyskerne kom til politikontoret for at arrestere politiet, var Halsteen forsvundet op på loftet over lejlighederne og videre via sin egen lejlighed ud af byen til en gårdejer i Gjesing, der skjulte ham en tid og senere hjalp ham til Nordjylland. Fru Halsteen og Jørgen og hans søstre kom ud til os, og jeg husker at Læge Jacobsen fra Esbjerg somme tider kom på motorcykel

med sidevogn og hentede fru Halsteen, så hun kunne besøge sin mand. Efter en måneds tid kom hele familien Halsteen videre til Nordjylland, hvor de boede i en skovhytte til krigen var forbi.

En søndag i oktober 1944 ringede telefonen fra Padborg, og det var Jeppe, der var blevet løsladt. Dengang brugte man kun telefonen i nødstilfælde om søndagen. Efter kl. 11 var det dobbelt takst. Men mor ringede til alle, vi kendte. Da sagde centraldamen, Katrine, der var personlig betjening dengang: »Jamen Agnes, hvad tænker du på, det er jo søndag.« Jamen jeg er søren jenseme ligeglåd Katrine – Jeppe kommer hjem.

Der blev glæde og fest i hjemmet, og far, der havde været væk i ni måneder, fortalte og vi lyttede. Far fik mange gode venner under opholdet, bl.a. Per Federspiel⁸ som lærte far at spille bridge. Ellers spillede de l'hombre – de kaldte det en kulturhistorisk l'hombre - med Jeppe på bjerget, Per Degn, Heiberg og Hostrup som deltagere.

Far var med da fangerne fra Horserød blev sejlet til Padborg og Frøslevlejren. Turen varede tre døgn, og fangerne blev holdt under dæk det meste af tiden. Hostrup, som også var interneret og var en sønnesøn af den berømte digter af samme navn, skrev i den anledning på melodi til Elverhøj:

På havets bund i Kattegat,
Hvor fiskene sin mad får,
Der ligger fangerne, som at
Der skulle væ'rt til Padborg
Der ligger de på samme plet,
Hvor strømmen over sand går
Hist ligger der et lumsk skelet
I livet hed det Vandborg

Her flokkes fisk af mange slags,
Og gnaver af kadavere,
Her æder sild og torsk og laks,
Af fede og af magre,
Men se den lille hornfisk der,
Før var den sur og mager,
Nu sutter den på Nasses tær,
Og det er rigtig sager.

Der var flere vers om flere personer, og jeg husker dem ikke, men da de trods alt kom levende til Padborg, lød det sidste vers:

Ak, fiske små i Kattegat,
Det er til at få svip a'.
Det er ej til at fatte at,
Det hele gik I glip a'.
Men glæd jer, tiden kommer snart
Da alt ting bliver til glæde,
Så bliver der meget »grønt« og rart,
Som I får lov at æde.

Da far første gang efter hjemkomsten, kom i stalden, mulede hestene ham i brystet, som tydeligt tegn på genkendelse. Alle marker blev naturligvis travet igennem, også mosen. Rasmus havde sørget for årets forråd af tørv, men til fars forbavsel, var der gravet tørv igen, og de var klar til hjemkørsel. Far fik i hast fat i gode naboer og i triumf blev tørvene kørt hjem til Torrupgård med flere vogne. Men da vi kom i mosen næste år, viste det sig, at »tyven« havde gravet endnu en gang. Men skidt med det, krigen var snart forbi, så vi havde ikke brug for flere tørv. Tørvegravene blev i øvrigt plantet til med løvtræer. Vi skulle have et sted, hvor vi kunne cykle hen med vore madpakker. Men mosen brændte flere gange og træerne gik

ud. Nogen var vistnok mere interesseret i at få moselodderne samlet og lavet til græsmark.

Fjerde maj 1945 om aftenen stod jeg og legede med min dampmaskine, da fredsbudskabet kom i radioen. Man glemmer det aldrig – det er stadig så hårene rejser sig på mit hoved, når jeg hører budskabet gentaget i radioen og pausesignalet: bom – bom – bom – bom. Femte maj gik flaget til top og familien blev samlet til fest. Krigen var forbi og tyskerne drog hjem. Soldaternes hjemmarch var et sørgeligt syn. I fjorten dage kom de – kolonne efter kolonne, ad Sønderbyvej fra Tjæreborg til Allerup og videre til Ribe, vadende, trætte og opgivende, idet de smed alt udrustning fra sig, især når de gik over broen over Sneum Å. I grøfterne var der stålhelme, gasmasker og bajonetter nok til alle drenge. Da vi badede i åen første gang derefter, fandt vi masser af patronbælter, håndgranater og jeg fandt et gevær. Men det blev hurtigt konfiskeret af unge frihedskæmpere fra Darum, de var kun 4-5 år ældre end jeg, men de havde det rødhvide-blå armbind på, så der var ikke noget at gøre. Heldigvis nåede jeg dog et enkelt skud før geværet blev beslaglagt.

Sølvstøjet blev gravet op og det blev hverdag igen. Fru Lund fik kaptajnen hjem fra England, med sit kunstige ben, som han stolt fremviste, idet det både kunne bøjes i knæleddet og i fodleddet. Da sagde hans svigerinde dybt imponeret: « jamen Gud Martin, er foden også kunstig ».

Pastor Krogager kom hjem fra Sverige. Han var med i Brigaden⁸ og nu i uniform,

og han var blevet gift med Gorma Haraldsted, og de cyklede på en damecykel på besøg sognet rundt, Fru Kroager på bagagebæreren i hvid cottoncoat. Jeg husker det så tydeligt, for far og jeg rensede roer. Han styrede radrenseren og jeg hesten. Da jeg så det flotte par på cyklen, vidste jeg, at kaffen og et par hyggelige timer var i vente.

Noter

1. Mie og Hans Lauridsen, boede i Frodesgade, han var fiskeskipper. Købte siden vognmandsforretning. Han og mor var næstsøskendebørn.
2. Carl Dircks Stammede fra Haderslev. Kom som ung lærer til Allerup skole, og fik kost og logi hos os på Torrupgård. Blev senere Skoleinspektør på Danmarksgades skole i Esbjerg.
3. Charles Vind, startede og drev Allerup Maskinstation. Søren Pedersen, er far til den berømte musiker: Henrik Gunde
4. Fru Lund flyttede fra København til Tjæreborg i 1939.
5. Jørgen Salling. Født 24-04-1923. Død 24-10-1959. studerende, Kadet, medlem af Holger Danske gruppen. Deltog i sabotagen af Varde Stålværk den 12. december 1943.
6. Jørgen, blev kemiingeniør, søn af politifuldmægtig Karl Halsteen, Esbjerg. Sigurd, blev overarkivar på rigsarkivet, søn af lrs. Hartvig Rambusch, Esbjerg. Poul, blev direktør for Glasalstrup, efter faderen.
7. Politifuldmægtig i Esbjerg, siden Politimester i Herning
8. Landsretssagfører, senere Minister
9. Den Danske Brigade også kaldt DANFORCE var en militær enhed, som blev oprettet i Sverige d. 15. november 1943 under 2. verdenskrig. Brigaden var en del af den danske modstandsbevægelse og dermed under kommando af Frihedsrådet.

Niels Andersen, P. Bertramsvej 7, 6731 Tjæreborg. Født 1931. Fhv. gårdejer og sognerådsformand. Har tidligere skrevet til Sneum-Tjæreborg Kirke-og sogneblad.

Hans Hansen Winds dødsfald på det engelske fangeskib Bahama i Cathams Revier i 1812 samt om forholdene hjemme i Gørding

Af Magne Juhl

Napoleonskrigene og Englandskrigene forløb over en række år for omkring 200 år siden. I forskellig sammenhæng har der som led i markeringen af de forløbne 200 år været omtale heraf. F.eks. har man i Nordjylland udgivet en større bog med en redegørelse for forholdene der.¹

Et lille stykke papir, som jeg for nogle år siden tilfældigt stødte på i pakken med dokumenter til justitsprotokollen for Gørding-Malt herreder for 1813-1817², fortæller en historie om, hvordan krigen også fik betydning for en kone i Gørding samt ikke mindst for hendes mand, der døde i fangenskab i England.

Her beskrives lidt om historien bag beskeden fra England. Om de involverede personer har det været muligt at finde en del oplysninger, så deres skæbne kan belyses. Måske er der stadig efterkommere på Gørding-egnen.

Et bilag med oplysninger om dødsfald

Med moderniseret tekst lyder indholdet af beskeden fra England:

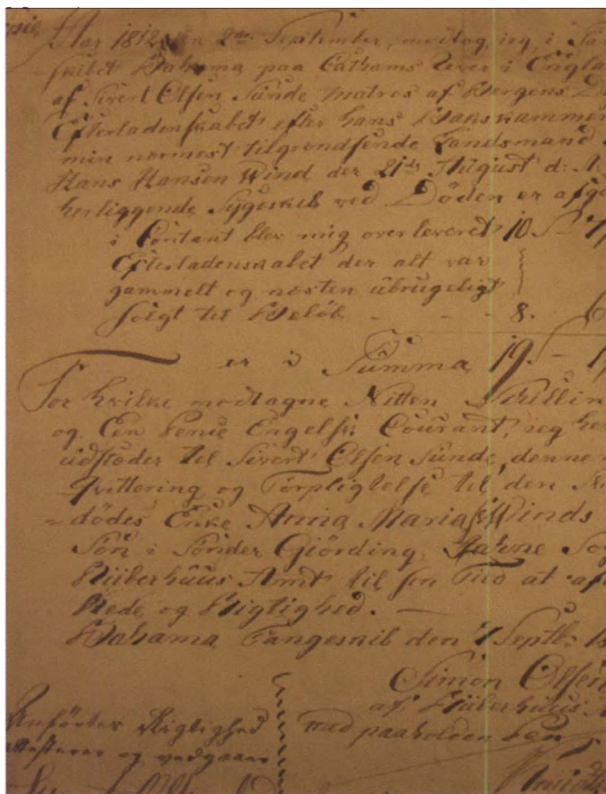

Foto af brevet fra prisonen.

Kopi.

År 1812 den 2. september modtog jeg i fangeskibet Bahama på Cathams Revir i England af Sivert Olsen Sunde, matros af Bergens distrikt, efterladenskabet efter hans bakkammerat, min nærmest tilgrænsende landsmand, salig Hans Hansen Wind, der den 21. august dette år er afgået ved døden på det hertiggende sygeskib.

I konstanter blev overleveret mig 10 Shillings og 7 Pence

Hans efterladte ting, der var gammelt og næsten ubrugeligt, blev solgt for 8 Shillings og 6 Pence. Summen er i alt 19 Shillings og 1 Pence.

For hvilke modtagne 19 Shillings og 1 Pence engelsk kurant udsteder jeg hermed til Sivert Olsen Sunde denne min kvittering og forpligtelse til den del i salig afdødes enke Anna Maria Winds og søn i Sønder Gørding, Jahne Sogn, Riberhus Amt til sin tid at aflægge rede og rigtighed.

Bahama fangeskib den 7. september 1812

Simon Olsen af Riberhuus Amt med påholden pen
Knudtsen

Der er så efterfølgende tilføjet:

Indførtes rigtighed attesteres og medgås
Sivet Olsen Sunde

Læst 8. juli 1914, indført side 529

**Oplysninger fra
justitsprotokollen**

At dokumentet var læst 8. juli 1814 og indført side 529 henviser til, at sagen er behandlet ved retsmøde den 8. juli, og side 525 og 526 i justitsprotokollen³ kan læses følgende (også her med mere moderne sprog):

Dernæst mødte for retten Anne Marie Jørgensdatter fra Gørding, hvis mand Hans Hansen Wind som landsoldat skal være død

i engelsk fangenskab i Chatham i England. Hun fremstillede (som vidne) Simon Olesen fra Brede Sogn under Riberhus Amt, der var mandens kammerat ombord på fangeskibet, hvor hendes mand skal være død. Hun bad ærbødigst retten modtage hans endelige forklaring om de sidste omstændigheder ved hendes mands død.

Vidnet blev derpå fremstillet for retten og formanet om at tale sandt.

Han fortalte derpå, at han hedder Simon Olsen og er født i Brede Sogn og er omtrent 38 år gammel. Han har kendt Hans Hansens Wind næsten fra barnsben. Omtrent i foråret 1809 blev han ført som fange til England og indsat på fangeskibet Bahama i Chatham, hvor de så var landskammerater. I 1812 blev Hans Hansen Wind syg gennem længere tid men kom sig igen. Bedringen varede ikke længe, og efter en 14 dages tid blev han atter syg og måtte gennemgå en operation i siden, hvoraf han døde. Vidnet var ikke alene nærværende herved men også øjenvidne til begravelsen.

Til yderligere bestyrkelse af det, som vidnet forklarede, fremlagde han en kopi af et regnskab, der var aflagt over den afdødes efterladenskaber og begravelse, og som er underskrevet af Knudsen, der skal have været deres kommanderende officer på fangeskibet.

Dette dokument modtog retten for at kunne indlemme (indføre) det.

Derefter blev vidnet dimitteret. Anne Marie Wind begærede af retten meddelt lovligt tingsvidne om den her aflagte forklaring, hvilket blev hende tilstedet.

Retten hævet

Simon/Sivert Olsen Sunde

Billede af justitsprotokollen for Gørding-Malt herreder og omslaget med dokumenter til justitsprotokollen. Begge på Landsarkivet i Viborg.

8. July
Herredsfoged Schrum
Herredsskriver Friis (+ 4 stokkemænd)

Forholdene i Gørding

Vi må gå ud fra, at dokumentet, som officeren Knudsen udstedte 7. september 1812, efter at have modtaget de få værdier, Hans Hansen Wind efterlod ved sin død den 21. august samme år, siden er overbragt til enken hjemme i Gørding af kammeraten, matros Sivert eller Simon Olsen Sunde, som fik hvervet overdraget.

Men det må have måttet afvente kammeratens løsladelse fra fangenskab i England. De sidste fanger blev løsladt efter undertegnelsen af freden i maj 1814 (4, side 180).

Beskeden er nået hjem inden retssagen i juli 1814. Hvad der har været kendt inden, er ukendt.

Af dokumentet kan vi se, at den afdøde har vidst, at der var en søn i hjemmet i Gørding.

Retsmødet ved herredsretten tyder på, at formålet har været at få dokumenteret, at Hans Hansen Wind var død.

Lige som der før indgåelse af nyt ægteskab for en enke eller enkemand kræves afholdt skifte, kræves der afsagt sikker dødsformodning, hvis dødsfald ikke på anden vis er dokumenteret, og det må være det, som nu skete fredag den 8. juli 1814.

I kirkebogen for Sdr. Gørding sogn findes under gifte følgende med bryllup den 11. september 1814: Anne Marie Jørgensdatter, 28 år gammel, indsider og enke i Sønder Gørding gift med enkemand Christen Nielsen, 58 år gammel, boelsmand og tømmermand i Sønder Gørding.

Det er Hans Hansen Winds enke, der her

er blevet gift, efter at de juridiske forhold har tilladt det. Og allerede 3 uger senere fødte hun en datter.

Oplysningerne i folketællingen fra Gørding i 1845 viser, at enken var født i Kalvslund. Hun nævnes her for første gang som Ane Marie Winds og ikke bare med navnet Jørgensdatter. Hun var da 59 år samt aftægtsenke og væverske.

Af kirkebogen for Kalvslund ses, at hun var født i Villebøl i 1784 som datter af Jørgen Jørgensen og hustru Kirstine Pedersdatter. Pigen Ane Marie Jørgensdatter af Villebøl blev gift i Kalvslund den 18.4.1807 med Hans Hansen Wind af Gørding sogn.

To måneder senere (9. juni 1807) døbttes Hans Hansens Winds og Anne Marie Jørgensdatters søn med navnet Jørgen. Hans og Anne Marie nævnes da som væren- de af Villebøl.

Hans Hansen Wind findes som ejer af en ejendom i Nørre Lourup i Gørding sogn fra 13. juli 1810 til 10. december 1810⁵, så ægteparret må være kommet til Gørding senest på det tidspunkt, og oplysningerne viser, at Hans Hansen Wind ikke kan være kommet i fangenskab i England før tidligst i 1810.

Ane Marie Jørgensdatter fødte i august 1812 en søn, Severin, der kaldtes et sleg-freds barn. Til fader blev udlagt Hans Daugaard af Nørre Lourup.

Hun var 28 år, da hun i 1814 blev gift med en 30 år ældre mand, og hun blev enke igen i 1839, hvor skiftet efter hendes anden mand viste gæld til 8 forskellige personer, herunder 4 rigsdaler til gårdmand Hans Daugaard i Lourup og 24 rigsdaler til Jørgen Hansen Wind af Gjerup. Sidstnævnte post var klart den største gældspost, og alt

tyder på, at Hans Hansen Winds og Anne Marie Jørgensdatters fælles søn må have gjort det godt. Det er uklart, hvor Gjerup er, så yderligere oplysninger om Jørgen er ikke fundet.

Personer fra Brede sogn

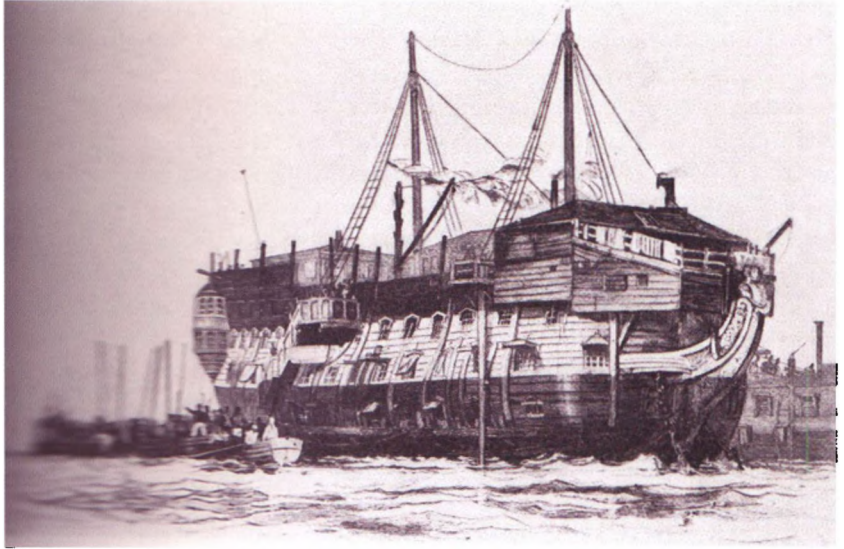
Simon eller Sivert Olsen Sunde kaldes i notatet fra England for matros af Bergens distrikt.

Ved retssagen fortæller han selv, at han er født i Brede sogn under Riberhus, så han er fra en af de kongerigske enklaver i Sønderjylland. Han oplyser at være omtrent 38 år i sommeren 1814, men hans dåb er ikke fundet i kirkebogen for Brede. Han oplyser også, at han har kendt Hans Hansen Wind næsten fra barns ben, hvilket kunne tyde på, at Wind også stammer fra Brede eller egnen der og måske er på nogenlunde samme alder. Han er dog heller ikke fundet i kirkebogen for Brede, men efternavnet Wind er ikke ukendt der.

Forholdene i »Prisonen« i England

Tidligere, da kun få lærte engelsk, var udtrykket prison for fængsel næppe så kendt, og det er vel forklaringen på, at ophold som fanger i England under Englandskrigene siden er omtalt som værende under »Prisonen«.

Carl Roos udgav i 1953 en bog med titlen »Prisonen. Danske og norske krigsfanger i England 1807-1814« (6), og denne bog giver på mange punkter gode oplysninger om forholdene, som Wind og Sunde må have oplevet dem. I bogen er blandt andet oplysninger fra en dagbort ført af en styrmand, der var født i Nørre Bjert ved Kolding. Desuden er der oplysninger fra samtidige

Tegning af et prisonskib.

breve og andre kilder. I det hele taget er bogen en guldgrube af oplysninger om forholdene for fangerne ombord på fangeskibene samt for fanger i land i England.

Hvorledes Wind og Sunde blev taget til fange, ved vi ikke, men Sunde fortalte i retten, at Wind »omtrent i foråret 1809« som fange blev ført til England og indsat på »Præsangskibet« eller »Prisonskibet« Bahame i Chatham, hvor han så var til sin død i august 1812, altså i ca. 3½ år. Oplysningerne om ejerskab af ejendom i Nørre Lourup i Gørding i 1810 taler dog imod, at det har været så længe. Måske var det i stedet Sunde, der var blevet fange i 1809.

Netop i Chatham-bugten syd for Themsens udløb, hvor floden Medway munder ved havnene Sheerness og Gillingham, var den store skibsprison (6 side 9). Og her var blandt andet skibet Bahama, af hvilken flere tegninger er bevaret (Figur 2 og 3).

Antallet af danske fanger (her inklusive folk fra Slesvig, Holsten og Norge) i prisoenen svingede mellem ca. 3500 i 1809 til lidt under 2000 i 1814. De var fordelt på flere steder, men i Chatham var i januar 1809 4 skippere og styrmænd samt 1404 matroser. De var anbragt på gamle udtjente skibe, der var indrettet til fængselsbrug. I Chatham-bugten lå 12 sådanne skibe foruden hospitalsskibet, heraf var de 3 erobringer fra København. På samme skib kunne være fanger fra flere lande, og i 1812 sad der 900 fanger på Bahama.

Søfolkene har på det tidspunkt ikke været vant til de store og fine forhold. Tænk bare på forholdene for besætningen på fregatten Jylland fra omkring 1864, som vi som besøgende kan høre om i Ebeltoft. Men forholdene var på fangeskibene endnu værre med fanger præget af sult, pjalter og vrmlende utøj (6 side 45).

Sygdom hos fangerne og prisonens sundhedsvæsen

Hvert fangeskib havde sit hospitalskammer, og om dette haves to beretninger (6 side 77) Admiral Dahlerup på Bahama henlægger det til underste dæk og kalder det rummeligt og luftigt. Matrosen Federspiel på skibet Brave siger derimod: at det værste var, at vi ingen anden sygestue havde end et usselt lukaf forude under bakken; der kunne næppe rummes 4 køjer, og vi fik ikke anden pleje end den sædvanlige fangekost« Til de syges pleje var ansat en tysker, en forhenværende kvaksalver og skibskok. Den engelske doktor var invalid og ligesom hans underdokter altid beskænket; hans kurmetode – ikke usædvanligt til orlogs – indskrænkede sig til »2 lod engelsk salt«, derpå atter det samme, og endelig åreladning, der udførtes af omtalte skibskok.

Til hver prison hørte endvidere et hospitalsskib, som i tilfælde af epidemi, suppleredes med et eller flere. Det synes under normale forhold at have været anstændigt, hvor de syge kom i bad og i seng samt fik bedre kost og medicin. Ved epidemier kunne disse forhold ikke opretholdes, og i det hele taget var forholdene forskellige.

En dansk kirurg, Bentsen, var selv blevet taget til fange, og selv om han kunne løslades, blev han frivilligt på skibene og »ydede ikke blot sin kunst, men drog med opmuntring mange bort fra den dybe afgrund, de lokkedes hen til«.

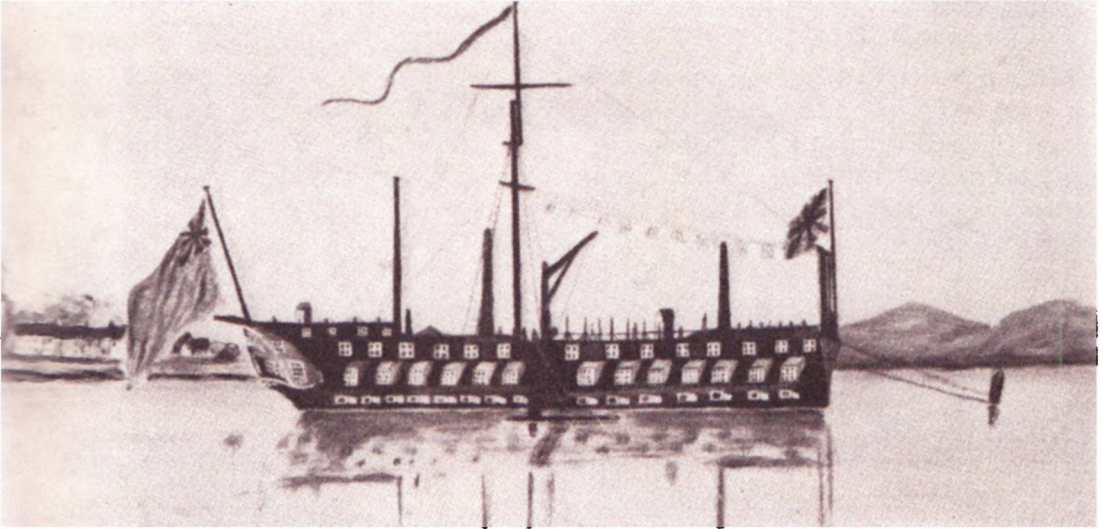
Carø (7) nævner, at Bent Bentzen, der var født i 1766, var underkirurg i søværnet og skibskirurg fra 1801. Han blev taget til fange fra et vagtskib ved Helsingør i 1807 og tilbragte 3 år som krigsfange i England.

Han har således næppe været involveret i behandlingen af Hans Hansen Wind, der i august 1812 døde ombord på et sygeskib i Chatham. Wind var syg gennem nogen tid, og efter en bedring gennemgik han en operation i siden, hvorpå han døde. Operationens art er uoplyst, og på det tidspunkt var mulighederne for operativ behandling ganske beskedne og overlevelsen tilsvarende. De fleste operationer, der udførtes, var amputationer af arme og ben, hvilket især var aktuelt i forbindelse med krigshandlinger, hvilket også vises på Fregatten Jylland, idet det fortsat var tilfældet i krigen 1864.

En anden årsag til dødsfald i prisonen var i øvrigt fortvivelse, der kunne føre til selvmord. Pastor Rosing (6 side 81) fandt, at det var sulten, der knækkede fangerens helbred mest, thi »alle var enige om madens utilstrækkelighed«, og de der ikke havde midler til at købe ekstra, led nød.

Værdien af pengene

Lige som de danske fanger i de tyske koncentrationslejre ved hjælp af pakker fremsendt via Dansk Røde Kors blev hjulpet under 2. verdenskrig, så blev der også under Englandskrigene skabt hjælp til danske fanger i prisonen. Det skete via generalkonsulen i London. Det var chefen for det store handelshus Wolff og Dorville, Jens Wolff. Ikke blot kom han til at udbetale dagpenge til fangerne fra den danske stat, men han var også med til selv at yde bidrag samt samle penge ind til bistand til fangerne. Indsamlinger foregik i både Norge og Danmark med blandt andet støtteforestillinger på det kongelige teater. Dagpenge fra den danske stat kom i gang fra december 1808.

Tegning af prisonskibet Bahama.

Beløbene, som fangerne fik, var forskellige for officerer og matroser. Hans Hansen Wind, der var landsoldat, har formentlig fået samme sum, som en matros.

Hans efterladte penge og værdien af hans ejendele var 19 shillings og 1 pence, altså næsten 1 pund. I 1809 var omregningskursen (6 side 93) således, at et engelsk pund svarede til 6 rigsdaler og 1 skilling. Arven efter Hans Hansen Wind har altså højest været omkring 6 rigsdaler, hvilket imidlertid også har været til hjælp hos enken. I et skifte efter Knud Svendsen i Gredsted (min ane nr. 78) 18.4.1812 sattes en kalv og den billigste af fårene til hver 6 rigsdaler, og det har måske været prisniveauet også i 1814.

Postgang og informationsniveau

Fra i hvert fald 1809 kunne fangerne sende

breve hjem (6 side 127). Det var under censur og ikke uden forhindringer samt med forsinkelser på op til et halvt år. Endelig kunne ikke alle fangerne skrive. Vi ser, at Simon Olsen Sunde underskrev med påholdten pen.

Vi ved således ikke, hvorledes informationsniveauet var mellem den fangne Hans Hansen Wind og familien derhjemme. Vi ved ikke, om budskabet om mandens død er nået frem til enken, før end beskeden fra prisonen blev overrakt.

Afslutning

Der har næppe været mange fra Gørding sogn, der endte i prisonen. Til gengæld omtaler Kromann (4 side 100---) en række fra Fanø, der jo i høj grad var sæde for søfart, og samme søfart var særlig belastet af Englandskrigen. Således skrev beboerne fra

Fanø, da de i 1812 blev bedt om at levere korn til Norge, at krigens følger på denne ø aldrig havde været føleligere end nu (4 side 156), idet søfarten, deres hovednæringsvej, var standset, og fiskeriet var mislykket.

På hjemmesiden for »Mit Fanø » (www.mitfanoe.dk) vises også en række illustrationer fra prisonen. Det synes at være illustrationer som i Roos's bog (6).

En database over fanger i prisonen fra 1807-1814 er udarbejdet af Bruno Ansbjerg (omtalt i www.skippere.dk), men han har ikke oplysninger om Hans Hansen Wind eller Simon eller Sivert Sunde Olsen.

Litteratur

1 Erik S. Christensen m.fl. Nordjylland under Englands-krigen 1807 - 1814. Aalborg 2009.

- 2 Dokumenter til justitsprotokollen for Gørding-Malt herreder 1813-1817. Arkivalia B85-16 på Landsarkivet i Viborg.
- 3 Justitsprotokol for Gørding-Malt herreder. Arkivalia B85-2 på Landsarkivet i Viborg.
- 4 N.M.Kromann »Fanøs historie« bind III side 180, genoptryk af Bygd, Esbjerg 1982.
- 5 Ejler Nielsen og Hans Peder Hansen, Lourup, Gørding sogn, bind 2 side 59. Udgivet af Gørding Sognearkiv 1997.
- 6 Carl Roos. Prisonen. Danske og norske krigsfanger i England 1807-1814. Gyldendal, København 1953.
- 7 Kristian Carøe, Den danske lægestand hind 3, 1786-1838, læger og kirurger«. Genoptryk udgivet af Dansk Historisk Håndbogsforlag. København 1977.

Magne Juhl, Rævehøjen 2, 8800 Viborg. Født 1947. Har tidligere skrevet artikler til Fra Ribe Amt, Lokalårbogen for Bramming og er forfatter til et seksbindsværk om personer fra Jernved Sogn.

Der var en gang et legat

Af Søren Mulvad

De ældre undervisere på Ribe Statsseminarium kunne sidst i 1960-erne berette om, under hvilke ekstremt fattige forhold de studerende tidligere gennemførte deres uddannelse. Der blev fortalt om unge, som vintre igennem mødte på seminariet iført gymnastisko og utilstrækkeligt overtøj, andre som blev så udmarvede i løbet af efteråret, så at en del lærere havde for skik at indbyde dem til varm middagsmad i deres hjem på faste ugentlige dage, for at de kunne blive fodrede af med solid kost i det mindste én gang ugentligt.

Seminariet havde på sin vis den gang karakter af højskole. Lærere og elever var nærmere knyttede til hinanden, og eleverne færdedes i langt højere grad i fritiden på seminariet, hvor de havde opholdsstue og tekøkken. Man mener, at adskillige kun havde uopvarmede værelser at vende hjem til om aftenen, så opholdsstuen var ingen luksus.

Især i kvindeseminariets tid havde der været problemer. Efterhånden blev vilkårene bedre, takket være studiestøtten, som den socialdemokratiske regering indførte.

Mange af de tidligere studerende, seminariner, som de kaldtes i byen, eller bare »Riner« eller »Riberiner,« som de kaldte sig selv, var vældig trofaste imod deres ungdoms studiested og mødte gerne til de årlige elevstævner. Ved elevstævnet 1943 fremsatte nogle af de fremmødte den tanke, at

nøden blandt de studerende kunne lindres en smule, dersom man oprettede et legat for trængende. Der var allerede adskillige andre legater ved Ribe Statsseminarium, og adskillige havde nydt godt af disse gaver. Blandt andre havde den tidligere pedel Toft ved seminariet en gang vundet en større præmie i tips, som han skænkede som et legat. Også han havde observeret nøden blandt de unge.

Forud for elevmødet 1943 havde tre lærerinder på eget initiativ rundsendt en opfordring til de tidligere studerende om at give en gave til jubilæet. Generalforsamlingen var netop elevforeningens 25., deraf ordet jubilæum. Der indkom et pænt beløb, og Elevforeningens generalforsamling vedtog, på opfordring af de tre lærerinder, at de tidligere studerende kunne indbetale et mindre beløb straks og siden bidrage med, hvad enhver syntes at kunne undvære. Dertil besluttedes det, at der skulle gives 500 kroner af elevforeningens formue samt at 50 øre af hvert medlems årlige kontingent skulle lægges til legatbeløbet. Tre af foreningens medlemmer valgtes til at bestyre legatet. Man kan følge legatet gennem de årlige rapporter, der blev trykt i Ribe Statsseminariums Elevforenings årsskrift. Navnet på det nystiftede legat er ordrigt, det hed »Ribe Statsseminariums Elevforenings Jubilæumslegat«.

Den oprindelige stiftelsessum var på 1400 kroner, og der blev tegnet bidrag på 284 kroner årligt i tilskud fra tidligere studerende. Det viste sig senere, at det ikke var muligt hvert år at inddrive denne sum. Når man ser på lærerindernes lønninger for disse år, forstår man udmærket, at mange må have haft vanskeligt ved overhovedet at give noget som helst bort. En stor del af de danske lærerinder, både ved landsbyskoler og byskoler, var ynkeligt aflønnede og fik anvist boliger på lofter eller kamre. Mange af dem måtte hengå ugifte livet igennem. Når man læser meddelelserne årgangene imellem i elevskrifterne, lyser de af fornøjelse ved, at enkelte havde den lykke at indgå ægteskab. Var manden præst eller gerne førstelærer, kendte jublen ingen grænser. De pågældende var da sikrede et trygt liv, økonomisk set.

Man måtte have legatfundatsen legitimeret, hvilket skete under diskret medvirken af Hr. Kabel, der var seminariets regnskabsfører. Biskoppen over Ribe Stift blev indsat som ansvarlig for, at alt gik lovformeligt til. I det hele taget spillede de kirkelige myndigheder en stor rolle i seminariets liv. Når der var festligheder, blev biskop og domprovst indbudte, ligesom de gerne holdt tale ved skoleårets begyndelse, juleafslutning og dimissionsfester. Når elevforeningen indbød til stævner i Ribe, var et fast program i de første år altid gudstjenesten søndag formiddag i Ribe Domkirke.

I legatfundatsen stod, at der kun kunne udbetales hjælp til kvindelige studerende. Man tog oven i købet det forbehold, at også i fremtiden var mænd udelukkede, såfremt seminariet skulle overgå til blandet seminarium, hvad det gjorde i 1948.

Legatbestyrelsen, de tre lærerinder, yndede at omtale legatet som deres *barn*. I 1946 skrev de et opråb til foreningens medlemmer, hvori det hedder: »Ved Ribe Statsseminariums 25-års jubilæum i 1943 kom et lille barn til verden – født ud af gamle elevs ønske om, at der skulle være et levende bånd mellem dem og seminariet; et bånd, der skulle vidne om, at mange følte sig i taknemmelighedsgæld til det sted, hvor man havde levet en ikke lille del af sit liv, og hvorfra man havde en stor del af det, hvoraf man var blevet til det mere eller mindre nyttige medlem af familien Danmark, som hver især nu har nået at blive.« Gerda Holm, som skrev stykket fortsatte med at fortælle om, at barnet ikke var vokset synderligt i de forløbne år, og hun anmodede om, at der blev sendt nogle næringsrige madpakker til barnet.

Begrebet barn og moder var gennem studietiden ofte blevet fremhævet af forstanderinden, frøken Mohr, der betragtede sig selv som en omsorgsfuld mor for de unge piger, hun havde under sine vinger. Verner Bruhn og Jørgen Steinicke, som skrev seminariets 100-års jubilæumsskrift anførte »Elevernes erindringer ... grænser til sentimentalitet. Kerneordene er hjemlig atmosfære, hyggelige stunder og dejlige minder. ... Kvindelige sysler blev flittigt udøvet ...«

Legatet bestyredes helt frem til slutningen af 1980-erne, før den oprindelige bestyrelse gav det videre til elevforeningens bestyrelse, som stod temmelig uforstående overfor at skulle håndtere et legat. Det havde hidtil levet sit eget liv uden for de lokale rammer.

Seminariet var da længst overgået til fæl-

Ribe Private Seminariums første selvejede bygninger fra 1911.

lesseminarium, og den nye bestyrelse forsøgte at få omstødt fundatsens bestemmelse om den kønsbestemte uddeling, hvad direktoratet ikke tillod. Først da man tilbød at fordoble legatets midler, blev denne tilladelse givet. Bestemmelsen om at uddelingen skulle foregå på baggrund af alvorlig trang, forlangte man opretholdt.

Midlerne til fordobling af legatkapitalen var ikke vanskelige at skaffe til veje. Elevforeningen var på det tidspunkt ved at lukke ned. De seneste årtiers lærerstuderende var ikke knyttede i så høj grad til deres uddannelsessted, som man havde været i den højskoleprægede tid. De meldte sig slet ikke ind i foreningen længere, og der var akkumuleret en sum, som var tilstrækkelig til at fordoble legatsummen. Derefter tillod civilretsdirektoratet, at der årligt uddeltes portioner til en mandlig og en kvindelig studerende. Med baggrund i undervisernes og det administrative perso-

nales personlige kendskab til de studerende var det ikke vanskeligt at finde egnede modtagere, som opfyldte trangskriteriet.

Da Ribe Statsseminarium i 1999 overgik fra staten til regionen, kunne legatet bibeholde sit navn, som var juridisk funderet i den historiske oprindelse. Også da det bestemtes, at al undervisning skulle flyttes til Esbjerg, kunne legatet fortsat uddeles, men legatbestyrelsen havde da længst set signalerne, og forventede lærerstudiet helt fjernet fra seminarieregi for at overgå til et universitært studium, hvorfor man ikke længere kunne være sikker på at ramme modtagere af den oprindelige målgruppe. Bestyrelsen ansøgte derfor direktoratet om lov til at udbetale hele legatsummen i løbet af tre år til i alt seks forskellige modtagere og derpå lade legatet udgå. Dette bevilgedes, og de sidste to portioner blev udbetalt i 2010. Legatet havde da eksisteret i 67 år, og de oprindelige renteafkast var ikke længere

noget, der kunne afhjælpe nogen som helst trang. Som tidligere borgmester Jens Christensen sagde en gang ved en legatuddeling: »Det er ikke store summer, vi udbetaler, men der kan dog altid blive til en rejse sydpå, – til Skærbæk for eksempel!«

Søren Mulvad, lærer. Varming Vesterby 9, Ribe. Har tidligere udgivet en lang række artikler bl.a. i Fra Ribe Amt. Samt udgivet flere bøger af lokalhistorisk karakter, samt skrevet skuespil for børn og voksne.

Legatstifteren Therkel Jørgensen

Af Søren Mulvad

Therkel Jørgensen var født 21. oktober 1925 i Hundegades sydligste del, hvor forældrene dels drev Hundegades Kro og dels havde en del handel med heste. Endelig ejede familien udlejningsejendommen Hundegade 33 med seks lejemål.

Forældrene var Christen Jørgensen, som var født 12. april 1879 i Fole, som den gang var en del af det tyske kejserrige, og hans mere end 20 år yngre hustru, Eleanore (altid kaldt Nora) Margrethe Frederikke, født Jensen, som var født i Langå 24. september 1898.

Der var to tjenestepiger og en gårdskar på kroen. Ved folketællingen 1925, hvor Therkel endnu var helt nyfødt og udøbt, angives ikke, at der skulle have været logerende gæster på kroen. Forældrene må have købt kroen siden forrige folketælling i 1921, hvor den ejedes af en gæstgiver Bro, som havde udlejet en lejlighed i forhusets nordre ende, hvad Christen Jørgensen tilsyneladende ikke gjorde.

Fra Therkels barndom findes en lille anekdote: En af byens avlsbrugere havde afleveret en kurv æg på kroen, og Therkel havde taget imod. Da der ikke var plads til at sætte kurven på køkkenbordet, sagde faderen: »Så smid dem, så kan de (damerne i køkkenet) Fandenme da høre, at der er kommet æg!«

Kirkebøgerne er klausulerede for disse

år, og et forlydende om, at Therkel skulle være født allerede før moderen kom i plads på kroen, kan således ikke bekræftes. Moderen indgik senere i et nyt forhold efter den første mands tidlige død og fødte en datter. Den nye mand, Peter, havde tidligere været gårdskar på Hundegades Kro. Denne halvsøster havde Therkel i voksenlivet ingen forbindelse til. Han var selv lidt bitter over at være gammelmandsbarn, han følte på en måde, at faderen havde svigtet ham ved at dø så tidligt, da Therkel kun var 12 år gammel. Måske følte han også et svigt fra moderen, fordi hun kort efter at være blevet enke, indgik i et nyt forhold. Nora solgte Hundegades Kro 1946 til Jens Peter Kristensen, som imidlertid igen solgte til Peter Vejsig året efter. I købesummen indgik et hus i Varde, som Nora formodentlig har solgt eller udlejet.

Efter skoletiden kom Therkel til landbruget, og ind imellem hjalp han sin far derhjemme. Efter soldatertiden kom han i lære som slagter hos slagtermester Gregersen i Sønderportsgade. Efter udstået læretid, fortsatte han som butikssvend. Therkel var i alt i syv år hos Gregersen. Gregersen havde overtaget slagteriet efter én af Therkels slægtninge, en fætter af samme navn som han selv, hvad måske spiller ind ved valget af lærested. Slagterbutikken blev drevet efter solide principper, intet kød blev rakt over

disken, førend det var ordentligt modent. Efter de syv år havde han lyst til at forsøge sig udenbys og var da i en slagterbutik på Gammel Kongevej i København, hvor byens bedste familier handlede. Han boede selv i en lejlighed på Frederiksberg Bredegade. Han slap dog ikke ungdomsvennerne i Ribe, men kom gerne hjem og slog et godt slag i nattelivet både i Ribe og Esbjerg. Det fortælles, at han trods sin evige ungkarlestand ikke var bleg for at indlede kortvarige og hede bekendtskaber med nattelivets løse finker. Var der udsigt til, at nogen ønskede at knytte nærmere forbindelse, trak Therkel sig stiltfærdigt tilbage. Dog forlyder det, at han havde en veninde, som han var meget glad for, det var en nabo, en dame, som var ansat på Ribe Kommunekontor. Pludselig var forbindelsen imidlertid slut, uden at nogen kender årsagen.

Da »Øl-Knud«, Carlsbergs depotbestyrer Knud Knudsen i Saltgade ønskede at lægge op, sprang Therkel til. Han havde længe ønsket denne tjans. Og det var en tid, hvor der var gode indtjeningsmuligheder for en driftig depotbestyrer. Therkel ansøgte om depotet hos Carlsberg, og anførte i sin ansøgning, at han i ungdommen og som medhjælp hjemme var godt kendt med byens og oplandets gæstgivere, landmænd og købmænd. I det hele taget var han aktiv lokalt, idet han var medlem af Landboforeningen, den lokale boldklub, Forsvarsbrødrene, Brevdueforeningen og senere Odd-Fellow Logen. Han skrev, at han var i besiddelse af et godt helbred, var påpasselig i sit arbejde og havde en opsparet garantikapital. Denne kapital var på 32.000 kroner, hvilket svarer til fem fulde årslønninger for

en vellønnet funktionær på den tid. Desuden skrev han den overraskende oplysning, at han var forlovet. Enhver nøjere oplysning om denne forlovelse unddrager sig nærmere efterforskning.

Therkel havde planer om at flytte depotet fra Saltgade, hvor Øl-Knud havde lokaler, og til moderens ejendom i Hundegade, hvor baghuset på daværende tidspunkt var udlejet til Ribe Mineralvandsfabrik. Det blev imidlertid til, at han lod opføre en gasbetonbygning på lejet grund ved DSB-pakhuset på Rosenallé. Det gjorde det nemmere at omlade ølkasserne, når de kom med toget til Ribe, og der var desuden bedre frakørselsmuligheder, når Therkel skulle ud med lastvognen. Han indrettede sit depot således, at der blev bygget en rampe, så han bakkede ind i en udskæring og kunne læsse bilen fra alle tre sider ved hjælp af en sækkevogn, – direkte fra jernbanevognene, der kom med forsyningerne fra bryggeriet. Carlsbergs personalechef noterede, at den forholdsvis unge mand kunne få problemer, »da det stærkt ølkonsumerende publikum, der cirkulerer om Knud Knudsen ... vil stille for store krav til den nye forhandler, når Knud Knudsen evt. ikke mere vil betale.« Bryggeriet havde virkelig omsorg for sine folk. Personalechefen noterede endvidere, at »Knud Knudsen har tilsyneladende affundet sig med forholdene udadtil, men han vil nok stadig kværule, når han kommer på bryggeriet.« Om Therkel skrev han: »Han virker lidt tung af udseende, men er i virkeligheden livlig.«

Forhandlingsdistriktet strakte sig fra Vilslev Gredstedbro, Fæsted, Fole, Stensbæk, Spandet og Mandø. Senere blev grænserne

Therkel Jørgensen.

udvidede, så Jernvedlund, Villebøl, Stenderup, Rødding og Sønder Hygum kom med.

Det var ikke helt uden grund, at Therkel Jørgensen etablerede sig som depotbestyrer. Han kunne godt lide øl. I barndommen havde kroen i Hundegade naturligvis haft øl i skænkestuen, og i ungdommen »gik han til den« på festlige aftener. Senere i livet kunne Therkel godt kvæle en del bajere. Der er en fortælling om, at han kom på besøg hos sin ven, John i Lindeallé, hvor de drak en række øl. Therkel sad og smed kapslerne ind under sofaen for at drille, hvad John ikke lagde

mærke til. Dagen efter kunne Johns veninde, Iris, meddele, at hun havde samlet 28 kapsler op med støvsugeren.

I en del år boede Therkel i en lejlighed i moderens udlejningsejendom i Hundegade. Sine måltider spiste han i »Musses Pensionat«, Sortebrødregade 14. Her havde han også et reservelager. Hvis kunder var i svær bekneb for øl udenfor leveringstiden, kunne de hente et par kasser på pensionatet, hvor de stod ude under dueslaget i gården. Pensionatet fungerede også som sekretariat for depotet. På ølbilens dør var malet firmanavnet, depotindehaverens navn og pensionatets telefonnummer: Ribe nr. 4. Så fik Therkel besked om bestillinger, når han mødte til næste måltid. Dette fortæller ikke alene noget om det pågældende pensionat, men også om ånden i den gamle by, hvor folk var nærmere på hinanden til hverdag, end man regner med i vor egen tid.

Therkel havde god kundetække og var diplomatisk i sit væsen. Han drev ivrigt på med arbejdet og skånedes ikke sig selv. Han havde medhjælpere, men arbejdede selv som en hest, stærk og velbygget som han var. Det var almindeligt, at de forskellige ølkuske for de enkelte bryggerier »smurte« lidt for personalet ved restauranter og kroer og uden beregning stillede en kasse øl til brug for disse. Man håbede på, at personalet så i højere grad ville fremme salget af netop deres produkter. Når Therkel Ølmad kom, kunne personalerne glemme alt om gratis udskænkning. Dog lykkedes det en restauratør en gang at få en omgang fra Therkel. Therkel kom en formiddag ind i en af Ribe Bys beværtninger, hvor værtshusholderen netop sad ved et slag kortspil. Han

råbte: »Terkel, din fedterøv, giver du ikke en omgang?« Der kom intet svar, men ved middagstid, da personalet kom ud i køkkenet, stod der seks flasker elefantøl på køkkenbordet. Therkel forærede ellers aldrig noget bort. I ti-året 1950-1960 havde Therkel årligt et ølsalg, der svingede omkring en halv million flasker, solget af mineralvande lå mere ustabil omkring mellem 80.000 og 150.000 flasker årligt.

Therkels interesser var antikviteter og malerier. Han var glad for gamle standure og købte nogle stykker, som stod i hans hjem. Ingen af delene havde dog nogen større antikvarisk værdi, og kun helt enkelte ting blev hjemtaget til Den antikvariske Samling, da boet skulle ryddes. Han byggede sig selv en bolig på Seminarievej.

Therkels værste fjende var økonomiske udgifter. Han var efter venners fortælling, yderst påholdende. Når der var fester for landets depotbestyrere i København, var Therkel gerne med, men han havde forsynet sig med en taskefuld øl hjemmefra for ikke at skulle punge ud på de dyre Københavnske værtshuse. Når de var til fester på Carlsberg, var der altid reserveret en plads til Therkel ved siden af direktør A. W. Nielsen, der selv var ungkarl og som satte pris på Therkels selskab.

Therkel havde en aftale med indkøbschefen ved Åndssvageforsorgen »Ribeland«, som gik ud på, at han kunne købe undertøj til indkøbspris gennem chefen. Da denne chef fratrædte, var aftalen naturligvis ikke længere gyldig, og herefter købte Therkel slet ikke nyt undertøj. Venner har fortalt, at de lasede undertrøjer hang på ham som på et fugleskræmsel. Therkel var lige glad!«

Therkel havde en årrække Schäferhunde. Æn efter den anden. De hed altid »Tex«. Overfor hundene var han ikke fedtet. De blev forkælede som børn. De var med ham overalt, han påstod, at han ikke godt kunne køre bil, hvis ikke hunden var med. En gang havde han parkeret foran Weiss' Stue og skulle levere øl ind. Schäferen lå i førerhuset, da en langfingret herre begyndte at åbne for presenningen for at fjerne en kasse. Hunden sprang ud gennem vinduet og gøede højt, så Therkel kom ud. Han stak roligt den uærlige person et par lussinger og satte ølkassen tilbage. Det var ikke nødvendigt at tilkalde politi for sådan en bagatels skyld. Når han kørte privatkørsel, foregik det i en Folkevogn, hvor hunden sad på passagersædet. I hjemmet førte hunden det store ord og téede sig som søn af huset, – og det som en forkælet søn! Der var familie til Therkel i byen, flere kusiner for eksempel; men han ønskede ikke nogen nærmere kontakt til disse. Therkel var glad for børn. Han kunne invitere sine venners børn med på turene rundt i oplandet, og børnene nød det. Bilture var ikke almindelige. Når der så var leveret øl til de pågældende kroer, brugser og købmænd og måske enkelte privatkunder, så blev der serveret kaffe i køkkenet. Imens måtte børnene sidde i førerhuset eller lege udenfor med sig selv.

Therkel interesserede sig ikke synderligt for at rejse ud af sin fødeby. Han var én gang under en øl-strejke med på en billig afbudsrejse til Mallorca, hvor han boede en uge på et loftskammer for 198 kroner. Men det gentoges aldrig. Bortset fra denne tur holdt han af at gå på jagt, og han var et skattet medlem af Odd-Fellow Logen, hvor hans

festlige humør udfoldede sig. Venner mødtes ofte i hjemmet på Seminarievej, hvor de havde bygget en røgeovn, hvor der blev røget fisk under hyggelige former. En gang fik han nogle af disse venner til at hjælpe med at hegne haven ind. To af dem havde brugt en hel eftermiddag på at grave huller og rejse stolper, da Therkel ved aftenstide sagde, at han nu ville gå ind og lave dem et godt måltid. Det viste sig, at han havde lavet byens mest arme æggekage af seks æg til tre voksne mænd. Therkel var ellers glad for en god frokost eller middag, og som slagter var han også mand for at lave den, men påholdenheden slog for hårdt igennem.

Et andet eksempel på den økonomiske sans kom frem, da en bekendts veninde en gang tilbød at vaske stuegardinerne for ham. De havde vel hængt i 25 år uden at være taget ned. Da de blev leveret tilbage, var de naturligvis gået i stykker. De møre gardiner havde ikke kunnet holde til proceduren. Therkel var efter sigende virkelig vred over hændelsen.

Den tidligere depotbestyrer, »Øl-Knud« fik, som alle tidligere depotbestyrere, en fast leverance fra bryggeriet Carlsberg som tak for tro tjeneste, og Therkel bragte den ud. Når så de to fagfolk var samlede, smagte de øllene til, og vurderede, hvorvidt kvaliteten kunne holde. »Øl-Knud« havde sin kasse stående i bunden af et standur, og en gang de to svende sad sammen, brast urets snor, så loddet brasede ned i flaskerne. De var helt stille meget længe, inden de lettet kunne konstatere, at der ikke var spildt noget af den dyrebare væske.

Det kunne ikke undgås, at der kom gæster til privaten udenfor lukketid og ville

købe øl. Therkel solgte gerne og havde endog en lille flok, der nærmest dagligt kom ind og fik en øl og førte selskabelig snak med ham. Det skal dog pointeres, at disse gæster betalte for egen fortæring. Da han blev ældre og gangbesværet, havde han sine venner til at hente øl til huset og bære kasserne i kælderen. De blev gerne dirigeret hen, hvor der var bedst tilbud. Det kunne dog blive for meget, at de først skulle hente øl, og derefter slæbe kasserne ind og til slut endog betale for egen fortæring. Der skred et par venskaber på den konto.

Når Ribe Boldklub skulle afholde et arrangement, fik de leverancer fra de forskellige bryggeriers depotbestyrere. Det var skik, at de gav en omgang, når varerne blev leveret. Det gjorde Therkel aldrig. Men han syntes godt om klubben, og et ihærdigt rygte vil vide, at han oprindeligt havde indsat Ribe Boldklub som sin universalarving. Men da klubben opgav Therkel som leverandør på grund af hans nærighed, fik han ændret sit testamente. En slægtning mener, at Therkel ligner sin fædrene slægt godt på dette punkt.

Trods sin sans for økonomi, var Therkel Jørgensen ikke mistænksom med hensyn til sine penge. Han havde så god omsætning, at filialbestyreren i bankafdelingen på Tangevej ligefrem inviterede ham til at sætte sine midler ind dér, så filialen kunne dokumentere en god omsætning. En gang Therkel kom sin gode ven, John i møde på gaden, hev han sin store tegnebog frem og sagde: »Ku' du ikke lige sætte de her penge ind i banken for mig?« John fik et kæmpebuntet sedler i hånden og gik ind med dem. Therkel anede ikke, hvor meget der var, og

i banken sagde kontoristen: »Ja, det er lige Therkel!«

Den økonomiske sans og den gode indtjening førte til, at bankkontoen voksede. En sjælden gang sponserede han lidt til forskellige formål, men han var nøjeregnende med sine penge. Han har nok arvet noget efter sin mor, som ejede udlejningsejendommen i Hundegade, men han skulle sandsynligvis dele arven med den nævnte søster. Dommerembedet har modsat sig, at der gives indsigt i arvesagen efter Nora Jørgensen, så det kan ikke oplyses, hvorledes arven efter hende er blevet fordelt.

Therkel arbejdede også med sine midler. Han købte papirer og fulgte godt med på erhvervssiderne i aviserne, og havde også held med sine investeringer. Han diskuterede flere gange med sine kammerater, hvad der skulle blive af hans formue. Et par af de besøgende, skatteinspektør Bøgh og Poul Nielsen, var engageret i Ribe Kunstmuseum, og via denne forbindelse fik Therkel den idé, at hans penge kunne lægges i et legat til fordel for kulturelle tiltag i byen. Han afslog, at det skulle ske, mens han selv kunne være med til at forestå udde-

ling af midlerne, men han lod det udskyde til efter sin død. Han var dog med til at godkende fundatsens ordlyd. Det er efter alle bekendtes udsagn aldeles udelukket, at Therkel stiftede legatet for at huskes personligt, han ønskede helt uegennyttigt at gavne fødebyen. Udsigten til at formuen skulle gå i statskassen huede ham heller ikke. Testamentet blev udarbejdet af sagfører Palle Rohrsted i december 1991.

De sidste år, Therkel levede, trak han sig meget ind i sig selv. Han holdt nærmest andre på afstand. Han blev sær, sagde folk. Kammeraterne døde én efter én, og der blev meget langt imellem, der kom besøg i hjemmet hos ham. Hans bentøj, som var helt udslidt på grund af de mange og tunge løft, forårsagede mange smerter, og han måtte sidde i kørestol de sidste år, men fulgte med interesse, trods besværet, livet i den gamle stad. Hans daglige glæde var avisen og lokaludsendelserne i radio og TV. Therkel sov stille ind på Grindsted Sygehus den 13. april 2001. Hans urne blev efter hans egen bestemmelse sat ned i de anonyme begravelsers plæne.

Søren Mulvad Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Født 1948. Lærer. Har tidligere skrevet artikler i Fra Ribe Amt. Seem Sogns historie 1997. En lang række artikler i ugeblade og tidsskrifter, samt flere teaterstykker.

Beretning 2010

2010 er ladt bag os. Vi skriver nu 2011 og undrer os lidt over hvor tiden dog bliver af.

2010 var et år på godt og ondt for Historisk Samfund. Vi tager det gode først. Vi har fået 34 nye medlemmer så der er fremgang og interesse omkring os. Det er en glædelig udvikling, men også en udfordring som vi vil bestræbe os på at leve op til.

Vore arrangementer har virkelig været succesrige.

Vi lagde ud med et foredrag på Bramming Egnsmuseum onsdag den 9. februar. Tilslutningen til arrangementet var god. Måske var der lidt koldt i lokalet, men det spændende foredrag om Bramming og Jernbanen, plus oplevelsen af det interessante museum blødte lidt op på kulden.

Mandag den 22 marts havde vi så vores årsmøde og generalforsamling i Grimstrup Forsamlingshus hvor Johannes Nørregaard Frandsen efter generalforsamlingen fortalte om sin barndom i Grimstrup. Johannes er jo en meget livlig, og man kan næsten sige boblende fortæller, så hans indlæg »Herfra min verden går« var levende og inspirerende.

Vi uddelte ved samme lejlighed H.K. Kristensen prisen, der denne gang blev tildelt Mogens Bencard der som bekendt var den museumsleder, der ved udgravninger fandt Ribes alder til at være 1300 år og derved »afstedkom« jubilæet. Vi var glade for at tildele ham prisen.

Fredag den 28. maj var der så præsentation i Ribe af bogen »Min Ribe-historie«.

Det var et spændende projekt, der her fik sin afslutning. Bogen var et nyt tiltag. Efter forslag fra Søren Mulvad indhentede vi Ribeborgere til at fortælle deres egen Ribe-historie. Det blev en bog med et meget personligt præg. Arbejdet blev gjort af Mette Guldborg, Søren Mulvad og mig som Historisk Samfunds redaktør.

Det var et spændende arbejde, der måske nok kunne følges op på én eller anden måde.

Vores næste arrangement var også et nyt tiltag idet vi sammen med Det antikvariske Selskab i Ribe, Esbjerg og Omegns Museumsforening og Sydvestjysk Folkeuniversitet foretog en rejse til Gotland.

Det er jo gammelt dansk land som i midten af 1600 årene overgik til Sverige. Det skulle de ikke have haft.

Turen var fra den 5-12. juni og det blev en stor oplevelse for deltagerne. Formand for Sydvestjysk Folkeuniversitet i Esbjerg, Bent Iversen var rejseleder, og der er ikke den kirke på Gotland Bent ikke kan fortælle om.

Der var 40 personer med på turen og næsten halvdelen var vore medlemmer, så det kunne jo tyde på, at vi godt kan arrangere ture af flere dages varighed fremover. Hvis nogen har forslag dertil så kom endelig med dem.

Vores næste arrangement var en tur til Hallig Hooge i det sydslesvigske vadehav. Det var altså alle tiders tur. Vejrguderne viste sig som sædvanligt når Historisk Samfund skal på tur, fra den bedste side. På halligen blev vi vist rundt af en lokal guide, men selve turen var tilrettelagt af Henrik Præstholm, der fortalte om Halligernes historie i bussen. Den tur kunne vi godt gentage, det var den værd.

Lørdag den fjerde september præsenterede vi så årbog 2010, det var i Kulturhuset i Nørre Nebel og vi kom da ind, med nerverne uden på tøjet. Det viste sig nemlig at vi skulle have hentet en nøgle dagen før, men vi blev hjulpet af en pedel og vi fik en rigtig god eftermiddag ud af det. Bent Poulsen anmeldte vores bog og gav den en fin karakter. Det har vi for øvrigt også fået fra anden side. Ros er vi jo meget glad for. 2011 er første gang vi ikke har arkivernes beretninger med i årbogen. Det giver mulighed for plads til flere artikler så bare send os nogle.

Vores sidste arrangement i 2010 var mandag den 1. november i Grindsted, hvor pensionerede provst Mogens Jensen fortalte om 40 år i Folkekirkens tjeneste. Det var ligeledes en velbesøgt aften og et spændende indlæg.

Det har alt i alt været et godt år og hvis vi lige skal nævne det dårlige er det, at vi har mistet det tilskud vi tidligere har fået fra Ribe Amt. Det var på ca. 22.000 kr. og det beløb må vi nok for fremtiden kigge i vejviseren efter.

Det forhindrer os dog ikke i at have planer for et fortsat kulturelt historisk arbejde og vi glæder os til dette års arrangementer

og til udgivelse af årbog og måske et par andre udgivelser, som vi har på beddingen.

Sluttelig vil jeg gerne takke vore tilskudsgivere, Lida og Oskar Niensens fond, Esbjerg, Fanø, Varde og Vejen Kommuner.

Desværre har Billund Kommune meddelt os, at de ikke længere ønsker at støtte os økonomisk. Det var en stor skuffelse for os, at man i den del af området ser negativt på det frivillige initiativ til kulturelt arbejde. Det har en stor betydning at føle opbakning til arbejdet.

Jeg vil også gerne sige tak til Folkeuniversiteterne, Ribe Amts Lokalkarkiver, Historisk Samling fra Besættelsestiden, og til sidst, men absolut ikke mindst en personlig tak til bestyrelsen for et godt samarbejde i 2010.

Formand for Folkeuniversitetet i Esbjerg, Bent Iversen, der var guide på turen til Gotland, ses her ved mindestenen for Freden i Bremsebo.

Foto Steen Børsting, Ribe.

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

- arbejder for fremme af lokalhistorisk interesse

Årsregnskab 2010

Kontingent		90.075,15	
Tilskud			
Kulturministeriet	20.666		
Esbjerg Kommune	3.500		
Vejen Kommune	2.000		
Varde kommune	2.000		
Oscar Nielsens fond	2.000		
Fano Kommune	<u>500</u>	30.666,00	
Renter og gebyrer		7.842,41	
Copydan		5.836,21	
Bogsalg		<u>9.914,57</u>	
Indtægter i alt		144.334,34	

Udgifter

Årbogen, trykning	69.443,75		
Årbogen, distribution, forfatter- honorar og redaktionsmøder	9.178,98		
Møder og arrangementer	6.558,25		
Lokaleleje til kontor, arkiv og lager	19.200,00		
Telefon og internet	4.000,00		
Kontorartikler	7.760,29		
Bestyrelsesmøder m.m.	8.681,56		
Porto i øvrigt	9.176,75		
Repræsentation	1.429,95		
HK-prisen	2.500,00		
Min Ribe Historie			
Tilskud	20.000,00		
Bogsalg	25.725,00		
Trykning	99.618,75		
Distribution m.m.	<u>11.636,72</u>	<u>65.530,47</u>	<u>203.460,00</u>
Underskud			59.125,66

Status

Aktiver

Kassebeholdning		5.029,50	
Erhvervs giro		18.171,15	
Erhvervs konto 3737 6880004152		6.604,77	
Vestjyske Bank		151.674,05	
Investeringsbeviser		149.529,36	
Boglager		<u>6.250,00</u>	
Aktiver i alt		337.258,83	

Egenkapital

Egenkapital pr. 1. jan. 2010	397.542,46		
- kursændring på investeringsbeviser	1.157,97		
- underskud 2010	<u>59.125,66</u>		
		337.258,83	

Edel M. Overgaard
Edel M. Overgaard
Revisor

Søren Frederiksen
Søren Frederiksen
Kasserer

F. Villes Kasperen
Frede M. Kristensen
Revisor

34 nye medlemmer i 2010

1030	Jens Philipsen	Ribe
1278	Jeremy Watts	Vorbasse
136	Paul Bürforf	Wuppertal
456	Bente Ibsen og Steen Rasmussen	Holsted
1135	Gudrun Schmidt	Ribe
363	Hans og Maja Hansen	Ribe
14	Ernst Andersen	Esbjerg
729	Hjørdis Larsen	Grimstrup
193	Ruth Christiansen	Grimstrup
354	Søren Kryger Hansen	Oksbøl
749	Jette Lauridsen	Ribe
487	Johnny Jensen	Odense
992	Sven pedersen	Ribe
621	Mikael Kehler	Lund, Sverige
709	Verena Kjærgaard	Hjerting
1277	Dagmar Warning	Ribe
559	Lis og Arne Johansen	Ribe
552	Marianne og Ern Jespersen	Ribe
1223	Kjeld og Lizzi Thamdrup	Ribe
482	Knud Jensen	Ribe
991	Anne C Pedersen	Nordborg
157	Flemming Christensen	Mårslet
751	Conni Rindsig Laursen	Ribe
290	Bjarne Roar Frederiksen	Esbjerg
1288	Anne-Mette Vegge	Svendborg
892	John Vikkelsøe Nielsen	Bække
88	Preben Bjørn	Grindsted
275	Jette Fischer-Vig	Vejen
966	Johannes Olesen	Holsted
1111	Thomas Bjerrum Rosenstand	Sdr. Farup
15	Jakob K Andersen	Ribe
390	Wagn Hansen	Hviding
766	Ole Stouenberg Lindholdt	Ribe
1163	Bente og Kaj Storgaard	Holsted

Bibliografi 2010

Historisk Samfund for Ribe Amt bringer hvert år en liste over bøger og tidsskrifter, der vedrører det gamle Ribe Amts historie.

Oversigten er udarbejdet efter oplysninger fra biblioteker, museer, arkiver og private personer, der velvilligt har stillet deres udgivelser til rådighed for redaktionen.

Her vil man fortsat være meget taknemlig for oplysninger, der kan føre til at listen bliver så komplet som muligt.

Årbøger og årsskrifter

Fra Ribe Amt. Historisk Samfund for Ribe Amts årbog 2010. Esbjerg 2010.

Lokalhistoriske Meddelelser. Udgivet af Varde Lokalhistoriske forening 2010.

Lokalårbogen. Lokalhistorisk Forening for Bramming 2010. Opdatering. Årbog for Museet for Varde by og Omegn & Ringkøbing-Skjern Museum 2010.

Ribe Katedralskole 2010.

Sjæklen 2009. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet. Esbjerg 2009.

Andelsmejerier

Jensen, Ejvind Busk. Fredensberg Andelsmejeri. Sognets mejeri 1883-1964. Thorstrup Sognearkiv.

Anden Verdenskrig

Andersen, Dorthe Bach: »Personer vi ikke må glemme« i Lokalårbogen 2010 s. 77-85.

Andreasen, Knud: »Vardes store arbejdsplads og den tyske Værnemagt« i Fra Ribe Amt 2010 s. 15-24.

Arkæologi

Andresen, Sina Trolldoft: »Vikingerne ved Tistrup« i opdatering 2010 s. 171-179.

Bentsen, Lars Chr.: »stolperne som er afrådnat ved jordskillet- en lille renaissancegård i Skonager« i opdatering 2010 s. 156-162.

Frandsen, Lene B.: »Årets arkæologi. Museet for Varde By og Omegn« i opdatering 2010 s. 87-100.

Lorange, Tine: »Full-body CT-scan af nogle gamle vestjyderudgravning af urner fra tuegravplads ved Årre« i opdatering 2010 s. 139-145.

Møller, Niels Algren: »Øjebliksbilleder i sandet. Nye udgravninger på Selager« i Opdatering s. 130-138.

Poulsen-Hansen, Kamme Marie: »Loft-bebyggelse fra 1100-tallet til i dag« i Fra Ribe Amt 2010 s.79-88.

Boligbyggeri

Christensen, Flemming: »Ribe Boligforening, Rækkehuse på Drost Pedersvej« i Fra Ribe Amt 2010 s. 63-70.

Dødsårsager

Høy-Nielsen, Aja: »Døden skal have en årsag-også for slægtsforskere« i Fra Ribe Amt 2010 s. 25-33.

Egnsudvikling og Egnshistorie

Hansen, Mogens: »En norsk jernovn fra Darum« i Lokalårbogen 2010 s. 73-76.

Poulsen, Ingrid og Tage Nielsen: »Tømmerby« i Lokalårbogen 2010 s. 22-36.

Poulsen, Doris og Tage Nielsen: »Gamle fotografier fra Hunderup Samlingssal fortæller historie« i Lokalårbogen 2010 s. 98-106.

Søndergaard, Morten Karmø: »Egnsudvikling i regionale variationer« i Sjæklen 2009 s. 78-99.

Vejrup, Kristian: Darum Sogns vejnavne« i Lokalårbogen 2010 s. 56-62.

Erindringer

Andersen, Dorthe Bach: »Personer vi ikke må glemme« i Lokalårbogen 2010 s. 77-85.

Christensen, Hans. IAT-Præcision siden 1931. Esbjerg 2010. Hahn-Pedersen, Morten: »En mand kom til byen, Ditlev Lauritzen og Esbjerg, 1884-1914« i Sjæklen 2009 s. 34-55.

Jensen, John V.: »En hilsen fra Christian IV's tid, dokumentet fra Outrup« i opdatering 2010 s. 60-73.

Lyne, Olaf: »De kæmpede mod tuberkulose-og sejrede« i Fra Ribe Amt 2010 s. 5-14.

Nielsen, Marie Vejrup: »Hvor kommer du fra?- Bramming som barndomsby« i Lokalårbogen 2010 s. 50-55.

Pedersen, P. O. Barndoms minder. Genoptryk i Thorstrup Sognearkiv 2010.

Pedersen, Ina Kjølq. »Samles, skilles ad«. Erindringer om liv og død i Sønderho. Fanø 2010.

Poulsen, Doris og Tage Nielsen: »Fra Jenning til Skovgården. Egon Lorentzen fortæller« i Lokalårbogen 2010 s. 8-16. Sydvestjyske Museer. Vi husker det gamle Ribe. Esbjerg 2010.

Uldall, Michael: »Bramming Landbrugscenters forhistorie« i Lokalårbogen 2010 s. 86-97.

Fiskerihistorie

Byskov, Søren (red.) Fiskeriet, der forsvandt. Eksempler fra et dansk fiskerierhverv i opbrud 1990-2008. Esbjerg 2010.

Byskov, Søren: »Nordsøfiskeriet i medgang og modgang. Nordsøfiskeriet fra Lemvig i det 20. århundrede.« i Sjøklen 2009 s. 56-77.

Høst, Jeppe: »Fanget i kampagnen« (om sælfangst) i Sjøklen 2009 s. 100-105.

Justesen, Lasse, Kim Clausen, Peter Carstensen & Christian Ringskov: »Bork Havn – fjordfiskerleje og turistdestination« i Opdatering 2010 s. 17-33.

Thygesen, Lars Brinch: »Sneum Å systemet og (nordsø) snæbelen« i Lokalårbogen 2010 s. 63-72.

Flyhistorie

Petersen, Sam Højst: »Vejrup Airport« i Lokalårbogen 2010 s. 37-41.

Jubilæumsskrifter

Bjerregaard, Jens (red) Gymnasiet i centrum, fra gamle mod nye tider! Studenter i Esbjerg i 100 år. Esbjerg 2010.

Jensen, E. Busk. Et sogn og dets skolevæsen. Horne skoles 100 års jubilæum. Horne 2010.

Jensen, Ejvind Busk. Fredensberg Andelsmejeri. Sognets mejeri 1883-1964. Thorstrup Sognearkiv.

Jensen, Ingrid: »To jubilæer i Vejrup« i Lokalårbogen 2010 s. 107-108.

Tøgersen, Teddy og Frands Erik Nedergaard og Laurits Heick. Hejnsvig Sogn 100 år. Hejnsvig 2010.

Kulturmiljø

Ploug, Marianne, John V. Jensen og Charlotte West: »Kulturmiljøer i Varde Kommune 2010« i Opdatering 2010 s. 34-47.

Malerkunst

Madsen, Christian. Fakta og Fiktion i Farver. Askov 2010.

Passagersejlads

Simonsen, Johs. Bredmose. Ud i den store Verden. Passagersejlads fra Esbjerg 1875-1009. Esbjerg 2010.

Poesi

Pedersen, Olga: »Poesibøger, barndommens yndige små hilsener« i Fra Ribe Amt 2010 s. 51-61.

Posthistorie

Jensen, Ingrid: »Folk, der kom og gik« i Lokalårbogen 2010 s. 81-85.

Religions- og kirkehistorie

Nielsen, Ole Nørskov: »Nogle træk af Vardes kirkehistorie ca. 1890-1920« i Lokalhistoriske Meddelelser. Varde 2010.

Palludan, Anna Margrethe: »Magtgeografi og religions-skifte. Brikker til Ribe egnens historie 800-1150« i Ribe Katedralskole 2010 s. 33-40.

Simonsen, Ingrid Sand: »Kirkemusik og orgelspil gennem godt 50 år« i Lokalårbogen 2010 s. 17-21.

Skolehistorie

Bjerregaard, Jens (red) Gymnasiet i centrum, fra gamle mod nye tider! Esbjerg 2010.

Jensen, Ingrid: »To jubilæer i Vejrup« i Lokalårbogen 2010 s. 107-108.

Jensen, E. Busk. Et sogn og dets skolevæsen. Horne skoles 100 års jubilæum. Horne 2010.

Slægtshistorie

Post, Camilla: »På gengroede stier – en slægtshistorie fra Vester Vedsted/Hvidding« i Fra Ribe Amt 2010 s. 35-50.

Teater

Bjerrum, Sigfred: »Landsbyscenen Hunderup-Sejstrup« i Lokalårbogen 2010 s. 47-49.

Telegraf

Mulvad, Søren: »Om telegrafstationen i Ribe« i Fra Ribe Amt 2010 s. 71-78.

Trakfik

Christensen, Hans. IAT-Præcision siden 1931. Esbjerg 2010.

Turisme

Justesen, Lasse, Kim Clausen, Peter Carstensen & Christian Ringskov: »Bork Havn – fjordfiskerleje og turistdestination« i Opdatering 2010 s. 17-33.

Virksomheder

Hahn-Pedersen, Morten: En mand kom til byen, Ditlev Lauritzen og Esbjerg, 1884-1914« i Sjøklen 2009 s. 34-55.

Vadehav, havne og ladepladser

- Brodde, Marco. På Kanten af Vadehavet. Esbjerg 2010.
 Esbjerg Kommune- Byhistorisk Arkiv. På Kanten af Vadehavet. Esbjerg 2010.
 Guldberg, Mette: »Vadehavets havne og ladesteder« i Sjæklen 2009 s. 9-21.
 Just, Flemming: »Bramming-egnen og Vadehavet« i Lokalårbogen 2010 s. 42-46.
 Ploug, Marianne: »Ho Ladeplads« i Sjæklen 2009 s. 22-33.

Vandforsyning

- Andreasen, Knud: »Varde Vandforsyning i et historisk perspektiv« i Lokalhistoriske Meddelelser 2010. Varde 2010.

Billund Kommune

- Poulsen-Hansen, Kamme Marie: »Loft-bebyggelse fra 1100-tallet til i dag« i Fra Ribe Amt 2010 s.79-88.
 Tøgersen, Teddy og Frands Erik Nedergaard og Laurits Heick. Hejnsvig Sogn 100 år. Hejnsvig 2010.
 Watts, Jeremy. Vorbasse. Fortællinger fra en levende landsby. Arlandia 2010.

Esbjerg Kommune

- Andersen, Dorthe Bach: »Personer vi ikke må glemme« i Lokalårbogen 2010 s. 77-85.
 Bjerregaard, Jens (red) Gymnasiet i centrum, fra gamle mod nye tider! Esbjerg 2010.
 Bjerrum, Sigfred: »Landsbyscenen Hunderup-Sejstrup« i Lokalårbogen 2010 s. 47-49.
 Brodde, Marco. På Kanten af Vadehavet. Esbjerg 2010.
 Byskov, Søren (red.) Fiskeriet, der forsvandt. Eksempler fra et dansk fiskerierhverv i opbrud 1990-2008. Esbjerg 2010.
 Byskov, Søren: »Nordsøfiskeriet i medgang og modgang. Nordsøfiskeriet fra Lemvig i det 20.århundrede.« i Sjæklen 2009 s. 56-77.
 Christensen, Flemming: »Ribe Boligforening, Rækkehuse på Drost Pedersvej« i Fra Ribe Amt 2010 s. 63-70.
 Christensen, Hans. IAT- Præcision siden 1931. Esbjerg 2010.
 Christensen, Søren Bitsch. (red.) Ribe Bys Historie. Bd. I-III. Esbjerg 2010.
 Esbjerg Kommune- Byhistorisk Arkiv. På Kanten af Vadehavet. Esbjerg 2010.
 Guldberg, Mette: »Vadehavets havne og ladesteder« i Sjæklen 2009 s. 9-21.
 Hahn-Pedersen, Morten: En mand kom til byen, Ditlev Lauritzen og Esbjerg, 1884-1914« i Sjæklen 2009 s. 34-55.
 Hansen, Mogens: »En norsk jernovn fra Darum« i Lokalårbogen 2010 s. 73-76.

Historisk Samfund for Ribe Amt. Min Ribe-historie. Esbjerg 2010.

- Høst, Jeppe: »Fanget i kampagnen« (om sælfangst) i Sjæklen 2009 s. 100-105.
 Høy-Nielsen, Aja: »Døden skal have en årsag-også for slægtsforskere« i Fra Ribe Amt 2010 s. 25-33.
 Jensen, Ingrid: »Folk, der kom og gik« i Lokalårbogen 2010 s. 81-85.
 Just, Flemming: »Bramming-egnen og Vadehavet« i Lokalårbogen 2010 s. 42-46.
 Laursen, Simon: »Skolen skilles fra Kirken« i Ribe Katedral-skole 2010 s. 26-30.
 Mulvad, Søren: »Om telegrafstationen i Ribe« i Fra Ribe Amt 2010 s. 71-78.
 Nielsen, Marie Vejrup: »Hvor kommer du fra?- Bramming som barndomsby« i Lokalårbogen 2010 s. 50-55.
 Palludan, Anna Margrethe: »Magtgeografi og religionsskifte. Brikker til Ribe egnens historie 800-1150« i Ribe Katedralskole 2010 s. 33-40.
 Petersen, Sam Højst: »Vejrup Airport« i Lokalårbogen 2010 s. 37-41.
 Post, Camilla: »På gengroede stier-en slægtshistorie fra Vester Vedsted/Hvidding« i Fra Ribe Amt 2010 s. 35-50.
 Poulsen, Doris og Tage Nielsen: »Fra Jenning til Skovgården. Egon Lorentzen fortæller« i Lokalårbogen 2010 s. 8-16.
 Simonsen, Ingrid Sand: »Kirkemusik og orgelspil gennem godt 50 år« i Lokalårbogen 2010 s. 17-21.
 Simonsen, Johs. Bredmose. Ud i den store Verden. Passagersejlsads fra Esbjerg 1875-1009. Esbjerg 2010.
 Sydvestjyske Museer. Vi husker det gamle Ribe. Esbjerg 2010.
 Søndergaard, Morten Karmø: Egnsudvikling i regionale variationer« i Sjæklen 2009 s. 78-99.
 Thøstensen, Charlotte Bie, Lasse Fast Jensen og Ragnhild Skov: »Strandede havpattedyr i Danmark 2008« i Sjæklen 2009 s. 106-115.
 Thygesen, Lars Brinch: »Sneum Å systemet og (nordsø) snæbelen« i Lokalårbogen 2010 s. 63-72.
 Uldall, Michael: »Bramming Landbrugscenters forhistorie« i Lokalårbogen 2010 s.86-97.
 Vejrup, Kristian: »Darum Sogns vejnavne« i Lokalårbogen 2010 s. 56-62.

Fanø Kommune

- Pedersen, Ina Kjæq. »Samles, skilles ad«. Erindringer om liv og død i Sønderhø. Fanø 2010.

Varde Kommune

- Andreasen, Knud: »Vardes store arbejdsplads og den tyske Værmemagt« i Fra Ribe Amt 2010 s. 15-24.
- Andreasen, Knud: »Varde Vandforsyning i et historisk perspektiv« i Lokalhistoriske Meddelelser 2010. Varde 2010.
- Andresen, Stina Trolldoft: » Vikingerne ved Tistrup« i opdatering 2010 s. 171-179.
- Bentsen, Lars Chr.: »stolperne som er afrådnat ved jordskillet- en lille renæssancegård i Skonager« i opdatering 2010 s. 156-162.
- Frandsen, Lene B.: » Årets arkæologi. Museet for Varde By og Omegn« i opdatering 2010 s. 87-100.
- Jensen, E. Busk. Et sogn og dets skolevæsen. Horne skoles 100 års jubilæum. Horne 2010.
- Jensen, Ejvind Busk. Fredensberg Andelsmejeri. Sognets mejeri 1883-1964. Thorstrup Sognearkiv.
- Jensen, John V.: »En hilsen fra Christian IV's tid, dokumentet fra Outrup« i opdatering 2010 s. 60-73.
- Justesen, Lasse, Kim Clausen, Peter Carstensen & Christian Ringskov: »Bork Havn – fjordfiskerleje og turistdestination« i Opdatering 2010 s. 17-33.

Lorange, Tine: » Full-body CT-scan af nogle gamle vestjyder- udgravning af urner fra tuegravplads ved Árre« i opdatering 2010 s. 139-145.

Lyne, Olaf: »De kæmpede mod tuberkulose–og sejrede« i Fra Ribe Amt 2010 s.5-14.

Nielsen, Ole Nørskov: » Nogle træk af Vardes kirkehistorie ca. 1890-1920« i Lokalhistoriske Meddelelser. Varde 2010.

Møller, Niels Algren: »Øjebliksbilleder i sandet. Nye udgravninger på Selager« i Opdatering s. 130-138.

Pedersen, P. O. Barndoms minder. Genoptryk i Thorstrup Sognearkiv 2010.

Ploug, Marianne: »Ho Ladeplads« i Sjøklen 2009 s. 22-33.

Ploug, Marianne, John V. Jensen og Charlotte West: »Kulturmiljøer i Varde Kommune 2010« i Opdatering 2010 s. 34-47.

Vejen Kommune

Madsen, Christian. Fakta og Fiktion i Farver. Askov 2010.

Pedersen, Olga: »Poesibøger, barndommens yndige små hilsener« i Fra Ribe Amt 2010 s. 51-61.

Register 2011

Emneregister 2011

A	
Anden Verdenskrig	38, 40, 93, 133
B	
Bogsamling	88, 91
E	
Englandskrigene	111, 114, 116
H	
Hansen, K. statskonsulent	73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92
K	
Kunstnerkolonier	5, 7, 8, 32
M	
Mergelgravning	33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40
N	
Nationalpark Vadehavet	66, 67
Nyminddegabmalerne	5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32
R	
Ribe Jernstøberi	41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54
V	
Vadehavet	55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 135

Forfatterregister 2011

A	
Andersen Niels	103, 106, 110
C	
Christensen, Flemming	93, 95, 97, 102, 132
J	
Jepsen, Palle Uhd	55, 56, 58, 59, 61, 68
Juhl, Magne	111, 118
K	
Kristensen, Birgit Juul	73
M	
Mulvad Søren	69, 72, 119, 122, 123, 128, 129, 144
Mulvad, Søren	69, 72, 119, 122, 123, 128, 129, 144
P	
Poulsen, Svend Mose	33, 40
T	
Thomsen, Merete Bo	41, 54

Personregister 2011

A	
Abildtrup, Esther, ribe	70
Abildtrup, Martin, lærer i Ribe	69
Ancher, Anna, kunstmaler	19
Ancher, Michael, kunstmaler	18
Andersen, H. C., forfatter	7, 20
Andersen, Jeppe, gårdejer i Allerup 103	
Aagaard, Carl Trier, kunstmaler 15, 16, 24, 25, 27,	29, 31
B	
Bach, Peder, gårdejer i Årre	34
Ballin, Mogens, kunstmaler	13
Bang, Herman, forfatter	9
Bitsch-Larsen, sognepræst i Ribe	69
Brandes, Georg, forfatter	20
Brandt-Christensen, Erik, Ribe	69
Brøndum, Asger, købmand i Ribe	69
Bundgaard, C. A., prokurist, Ribe Jernstøberi	42
C	
Christensen, Chr. Tømrermester i Ribe	86, 87, 93
Christensen, I. C. statsminister 1905-1908	34
Christensen, Oluf, bestyrelsesmed- lem	37
Clausen, Jens, vognmand	37
Cour la, J. C., forstander	81, 86
D	
Dalgas Enrico, oberst	78
Daugaard, Hans, Nørre Lourup	114
Drachmann, Holger, kunstmaler	20
E	
Eckersberg, kunstmaler	7
Ellemann, Karen, miljøminister	55
Erichsen, Erich, forfatter 11, 14, 20, 32	

- Esbjerg, Niels, forstander 79, 80
 Exner, Julius, kunstmaler 7
- F**
 Find, Ludvig, kunstmaler 13, 20, 32
 Frederik, Store, mergelbisse 7, 10, 13, 29, 36, 62, 73, 93, 123, 124, 132, 144
 Frydensberg, Carl, kunstmaler 15, 29
- G**
 Gejel Hans Pedersen, Egvad Sogn 75
 Gejel, Peder Hansen, lærer i Tarm 75
 Giersing, Harald, kunstmaler 25
 Gregersen, slagtermester i Ribe 123
- H**
 Halsteen, Jørgen, Esbjerg 106
 Hansen Frantz, borgmester i Fredericia 48
 Hansen, Herman, Årre 35
 Hansen K., Statskonsulent 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92
 Hansen, Lauge, gårdejer i Årre 33
 Hansen, Niels fynbo 11, 15, 16
 Hansen, Peter, kunstmaler 6, 19, 75
 Haraldsted, Gorma, præstekone i Allerup 110
 Henningsen, Erik, sommergæst 12, 15, 16, 19, 29
 Holbak, Niels, kunstmaler 15
 Høst, Oluf, kunstmaler 19, 32
- I**
 Ibsen, A., lærer i Ribe 94
 Ishøj, blomsterhandler i Ribe 99, 100
 Iversen, cykelhandler i Ribe 70, 129, 130
- J**
 Jensen, Johannes V. forfatter 20
 Jensen S.P. forstander på Staby Højskole 78
 Jensen, Søren, kromand i Nymindegab 11
 Juhl Valdemar, borgmester i Kolding 44
 Just, Flemming, prorektor 91
 Jørgensdatter, Anne Marie 112, 113, 114
 Jørgensen, Christen, Ribe 123
- Jørgensen, Grethe, fortæller 37
 Jørgensen, Hans, mergelbisse 36, 37
 Jørgensen, Terkel, ølhandler i Ribe 125
- K**
 Kjær, Jens, gårdejer i Årre 38
 Klinting, Torben, lokalhistoriker 16
 Klit Christian, Årre 36
 Knudsen, Knud, ølhandler i Ribe 124
 Knudsen, Svend Aage, museumsinspektør 91
 Konradi, Emil, landbrugslærer 90
 Kristensen, Jens Lassen, kromand 11
 Kristensen, Johs. V. kunstmaler 15, 16, 21, 22, 24, 25, 27, 29
 Krogager, Gorma, præstekone 108
 Krøyer, kunstmaler 6, 7, 18, 19, 20
 Kaalhaug, borgmester i Ribe 42
- L**
 Lange, Johan, botaniker 78
 Larsen, Johannes, kunstmaler 6, 18, 19, 31
 Larsen, Jul. Byrådsmedlem i Ribe 94
 Larsen, Martin, mergelbisse 37
 Larsen, Poul, mergelgravejer i Årre 35, 36
 Larsen, Valdemar L. fortæller 37
 Laugesen, Søren, mergelgravejer 37
 Lauridsen, murermester, byrådsmedlem i Ribe 37, 43, 50, 110, 132
 Lebel, Valdemar, kunstmaler 15, 16, 29
 Linné Carl von, forfatter 33
 Lund, Martin, kaptajn på Englandsbåden 105
 Lyngbo, Christen, kunstmaler 27
- M**
 Mielche, Hakon, forfatter 17, 25, 32
 Mørgensen, købmand i Ribe 34, 97
 Montgomery, general 100, 101
 Munk, Kaj, digter og præst 105
- N**
 Nielsen, Niels, gårdejer i Årre 39
 Nielsen P., 45, 46, 53, 81, 82
 Nielsen, Poul, Ribe 128
 Nielsen, Rasmus, fynbo 79
 Nielsen Ludolf, komponist 15, 16, 29
- O**
 Obbekjer, Hans, direktør på Ribe jernstøberi 41, 42, 43, 45
 Olsen, Simon, Brede Sogn 112, 113, 117
 Overgaard, J. C. forstander 90
- P**
 Pedersen, Søren, skoleelev i Allerup 104, 110
 Plinius, C., kulturgeograf 57
 Pontoppidan, Erik, forfatter 74
 Poulsen, Margrethe, datter af K. Hansen 90
 Poulsen, Svend, skovejer i Årre 34
 Pritchard, Emily, kunstmaler 12, 16, 31, 32
- R**
 Rasmussen, Emil, gårdejer i Årre 36
 Rasmussen, Jens, byrådsmedlem i Ribe 94
 Raunkjær, C. botaniker 78
 Rilke Rainer Maria, digter 7
 Rode, Gotfred, kunstner 11, 15, 16
 Røhrsted, Palle, sagfører i Ribe 128
 Roos, Carl, forfatter 114, 118
 Rude Oluf, kunstmaler 19, 32
 Rørbye, Martinus, kunstmaler 7
- S**
 Skov, Marius, kunstmaler 15
 Sorte Henrik, fattig mand 37
 Sunde Sivert Olsen, matros 112, 114
 Svendsen, Knud, Gredsted 117
 Syberg, Fritz, kunstmaler 6, 19
 Sørensen Aksel Weber, Ribe 70
 Sørensen, Niels, lokomotivfører 36
- T**
 Thorsen, Svend, forfatter 74
 Thorvaldsen, kunstner 7
 Thurah, Laurids de, arkitekt 73
 Thymann, Maria, malerinde 12, 15, 19, 21, 29
 Tuxen, Laurits, kunstmaler 5, 6, 7, 12, 13, 20, 29, 31
- V**
 Vedel Anders Sørensen, historiker i Ribe 74
 Vejsig, Peter, kromand i Ribe 123
 Verhmeren, Frederik, kunstmaler 7

Villumsen, rektor, byrådsmedlem i Ribe	94		
Vind, Charles, skoleelev i Allerup	104, 110		
Vind Rasmus, tjenestekar i Allerup	107		
W			
Weie, Edvard, kunstmaler	19, 32		
Wentzel, Gunnar, nabo	38		
Wind, Ane Marie, aftægtsenke	114		
Wind, Hans Hansen, landssoldat	111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118		
Stedregister 2011			
A			
Agerbæk	35		
Allerup	103, 104, 105, 106, 108, 110		
Amrum	59, 60		
Amsterdam	63, 64, 74		
Askov	82, 134, 136		
Autrup	38		
B			
Ballum	56, 59, 60, 61		
Berlin	31, 32		
Blåvand	144		
Bornholm	5, 7, 8, 11, 17, 18, 19, 21, 28, 31, 32, 79, 84		
Borris	80		
Bramming	38, 107, 118, 129, 133, 134, 135, 144		
Brede	70, 71, 80, 112, 114, 124		
Brede Sogn	112		
Bremen	7, 60, 63, 64		
Bremerhaven	60		
C			
Chatham i England	112, 115, 116		
Christiansø	19, 32		
D			
Danmark	5, 7, 9, 21, 29, 31, 33, 44, 49, 52, 55, 56, 57, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 74, 80, 82, 94, 95, 97, 100, 102, 103, 107, 110, 120, 135, 144		
Ditmarsken	59, 61, 67		
Dorestad	60, 67		
E			
Egvad Sogn	75		
Ejdersted	59, 60, 67		
Emden	63		
England	32, 40, 63, 64, 103, 105, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118		
Esbjerg	31, 44, 52, 55, 64, 68, 73, 79, 80, 91, 92, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 118, 121, 124, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 144		
Europa	5, 63, 67		
F			
Fanø	31, 55, 58, 59, 63, 64, 66, 67, 68, 117, 118, 130, 133, 135		
Firenze	7		
Fole	123, 124		
Fredericia			
	47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54		
Frederiksberg			
	124, 144		
Frisland			
	60		
Froslev			
	107, 109		
Fuglsig			
	37		
Fyn			
	5, 6, 7, 8, 11, 17, 18, 19, 20, 21, 28, 29, 31, 63, 79, 89		
Fæsted			
	124		
Føvling			
	80		
Fåborg			
	34, 35, 89		
G			
Gammelgab			
	17, 22		
Gilleleje			
	12, 14		
Grimstrup			
	35, 36, 129, 132		
Grindsted			
	128, 130, 132, 144		
Groningen			
	60, 63		
Grærup			
	59		
Grønland			
	56, 57		
Gudskog			
	62		
Gørding			
	111, 112, 113, 114, 115, 117, 118		
H			
Hamborg			
	60, 63		
Hedeby			
	60		
Henne			
	13, 27, 31		
Herning			
	21, 75, 110		
Hesselmed			
	60		
Ho			
	11, 12, 13, 14, 15, 20, 24, 30, 31, 32, 33, 44, 55, 56, 58, 60, 62, 63, 64, 65, 68, 70, 74, 78, 80, 87, 88, 89, 100, 101, 107, 109, 110, 115, 120, 130, 132, 134, 135, 136, 144		
Holland			
	55, 56, 58, 60, 62, 64, 65, 100		
Holmsland			
	12, 13, 24, 30		
Holsted			
	80, 132, 144		
Hoord			
	63		
Hornbæk			
	12, 14		
Horsørød			
	107, 109		
Hvide Sande			
	13		
Højer			
	55, 60, 62, 64		
J			
Jernvedlund			
	125		
Juvre Dyb			
	56, 58		
Jylland			
	7, 9, 17, 23, 31, 32, 53, 63, 67, 68, 78, 82, 83, 115, 116		
K			
Kalvslund			
	114		
Kolding			
	43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 114		

København	9, 15, 20, 21, 24, 27, 29, 31, 32, 43, 48, 52, 65, 74, 85, 92, 94, 105, 107, 110, 115, 118, 124, 126	Rudbøl	59, 62	Århus	21, 78, 90, 95, 102
		Rødning	125	Årre	33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 133, 136
		Rømø	55, 58, 59, 63, 66	Åstrup	35
L		S			
Ladelund	73, 80, 90, 92	Samsø	80		
Langli	59, 66	Sig	22, 31, 106, 108, 110, 134, 135		
Langå	123	Sild	59, 60, 63		
Lister Dyb	56, 66	Skagen	5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 28, 29, 31, 32		
Lyne Sogn	78	Skallerup	101		
Lyngby	74, 75, 76, 80, 81, 82, 83, 85, 89, 90, 92	Skallingen	58, 59, 66		
		Skærbæk	59, 122		
M		Slesvig	60, 63, 64, 74, 115		
Mandø	58, 62, 63, 66, 124	Staby	78		
Marbæk	66	Stade	60, 63, 65		
Middelfart	37	Stenderup	45, 125		
Misthusum	62	Stensbæk	124		
Mogenstrup	33	Sverige	32, 80, 106, 110, 129, 132		
Myrtue	59, 60	Sønderborg	47, 48, 49, 50, 53		
		Sønder Farup	70		
N		Sønderho	58, 59, 64, 133, 135		
New York	41	Sønder Hygum	125		
Nordsøen	59, 60, 63, 64	Søndervig	13		
Norge	32, 94, 95, 115, 116, 118	T			
Ny Frederikskog	62	Tarm	75, 76, 78, 80, 92		
Nymindegab	2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32	Terpager	35		
Næsbjerg	35	Terpling	35, 36		
Nørre Bjert	114	Tjæreborg	105, 106, 110		
Nørre Nebel	130	Tyskland	32, 35, 41, 45, 49, 62, 65, 99, 103, 107		
		Tønder	60, 61, 62		
O		V			
Oksbøl	60, 101, 132	Vamdrup	80		
		Varde	2, 6, 8, 10, 17, 23, 25, 28, 30, 31, 32, 36, 59, 60, 68, 110, 123, 130, 133, 134, 135, 136		
P		Vejen Kommune	39, 130, 136		
Padborg	109	Venedig	7		
Polen	103	Vester Vedsted	71, 134, 135		
Påbøl Plantage	78	Viddingherred	60, 61, 62		
R		Villebøl	114, 125		
Ravnshøj	103	Vilslev	124		
Ribe 1, 2, 3, 31, 32, 33, 34, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 59, 60, 61, 63, 68, 69, 70, 71, 72, 93, 94, 95, 97, 100, 101, 102, 106, 110, 112, 114, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 144		Vrøgum	27		
Ringkøbing Fjord	17, 22, 27	W			
Rom	7, 74, 76	Worpswede	7		
Rousthøje	35	Ø			
		Østersøen	45, 60, 63		
		Å			
		Åbenrå	47, 106		
		Ådum	80		

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1902. Danmarks ældste amtshistoriske samfund

Formand og

redaktør:

Lokalhistoriker Olga Pedersen
Vestergade 6, 6670 Holsted
Tlf. 75 19 82 80 · e-mail: Olga.Pedersen@stofanet.dk

Næstformand:

Lærer Søren Mulvad
Varming Vesterby 9, 6760 Ribe
Tlf. 75 44 11 77 · e-mail: mulvadvarming@mail.com

Kasserer:

Søren Frederiksen
Tværvej 10, 6622 Bække
Tlf. 75 38 97 06.
e-mail: histsamfund@profibermail.dk

Museumsleder Mogens Hansen
Frederiksberg Alle 13, 7200 Grindsted
Tlf. 51 18 29 55 · e-mail: Brammingegn@mail.dk

Museumsinspektør Mette Guldborg
Frodesgade 110A, 6700 Esbjerg
Tlf. 75 45 49 69 · e-mail: mg@fimus.dk

Peder Thygesen Nielsen
Midtbyvej 10, 6857 Blåvand
Tlf. 75 27 56 04.

Henrik Præstholt
Nørrelundparken 1b, 6760 Ribe
Tlf. 23 23 44 84 · e-mail: Henrikpr@stofanet.dk

Suppleanter:

Jens Erik Starup
Horsbølvej 13, 7200 Grindsted
Tlf. 75 32 23 53

Svend Bek-Pedersen,
Mejlvangvej 19, 6870 Ølgod
Tlf. 75 24 48 61

Ekspedition

og kasse

Gironummer

E-mail:

Kontingent

Bankkonto

Søren Frederiksen
6 04 31 94
histsamfund@profibermai
125 Kr.
Danske Bank nr. 3737 6043194

INDHOLD

Jensen, John V. Nymindegabmalerne – Om malerkolonien i Nymindegab ca. 1880-1960	5
Poulsen, Svend Mose Mergelgravning i Årre og omegn	33
Thomsen, Merete Bo Da Ribe Jernstøberi flyttede østpå	41
Jepsen Palle Uhd Vadehavet – en ny nationalpark	55
Mulvad, Søren FDF i Ribe i 50 år	69
Kristensen, Birgit Juul Statskonsulent K. Hansen. En af landbrugets mænd og hans bøger	73
Christensen, Flemming Børnebespisningen i Ribe og norgeshjælpen under krigen	93
Christensen, Flemming Besættelsen. Tyske soldaters afrejse til Østfronten fra Ribe	97
Andersen, Niels Knægt under krigen 1940-1945	103
Juhl, Magne Hans Hansen Winds dødsfald på det engelske fangeskib Bahama i Cathams Revier i 1812 samt om forholdene hjemme i Gørding	111
Mulvad, Søren Der var en gang et legat	119
Mulvad, Søren Legatstifteren Therkel Jørgensen	123
Årsmøde og generalforsamling 2009	129
Bibliografi	133
Register	137
Bestyrelsen	144